د مجلو او جرائدو څخه

دمرحوم الفت صاحب ځيني

مضامين اوليکني

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي کال

www.ulfat.de

فهرست

عنوان | مخ

ستاشان 1
له مدرسې نه اېستل 1
انسان څه غواړي؟ 2
کارونه 4
وده او تکامل 5
ماشومان 6
رياکاران 7
دښمنو کېږدی 9
دقضاوت شعور 10
بختوره 11
ځان ساتل 12
کټوری 13
دشاعر مقام 14
څنګه ژوند کوو؟؟ 16
کورنی 18
فکرونه هم تغيرمومي 20
شاعرانه خيال 21
تياره او رڼا 22
بله دنيا 23
دبشريت قافله اومنزل مقصود 23
دمحبت لېوال 24
پوهه او معرفت 26
د زړه پوښتنې 28
د ژوندانه روح 29
دمشرانو عشق 30
سترقوت 32
له کارسره علاقه 34
دپوهې غرور 36
عقل، قانون غرايز 37
اجتماعي نظام 40
د ځان مينه 42
دخان ناظر 45

کميت پيژندنه........ 46
اداري سياست 47
اشتباه........ 48
خان اوبډای........ 49
فکر او کار........ 51
وطن........ 51
ملت 52
حقيقي غل........ 53
بنديوانه 54
ملي ناموس 55
پښتون دملت نوم دی دقام نوم نه دی 55
څنګه حاکم ؟ رښتيا وايم........ 57

بسم الله الرحمن الرحیم

ستاشان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوې که بدو کړم دبدوسز را کوې.
که ستا مینه زما په زړه کښې پیداشي په محبت راته ګورې.
که زه بې مینې شم ستا مهرباني کمیږي.
ستا د رحمت بارانونه په ما باندې هغه وخت وریږي چې زما په زړه کښې رحم وي.
زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوې.
که څوک په عذاب کړم په عذابوې مې، که ستا په امراو ستاپه نامه چاته څه ورکړم په عوض کښې ډېر څه راکوې.
زما نیک بختي او بد بختي زما په عمل اړه لري او جنت یا دوزخ ته تګ زما د ښه عمل او بد عمل نتیجه ده.
زموږ عقل اوفکر همدغه دی موږ چې تاته پخپله آئینه کښې وګورو ستا په باب دغه راز فکر کوو. که موږ ځانته ونه ګورو ستالوی شان ته وګورو ته زموږ له خیا ل اوفکر نه ډېر لوی یې اوستا لویي موږ پوره نه شولیدی.
ستا ذات او ستا شان زموږ له عقل اوفکرنه ډېراو چت دی.موږ چې د ځان غوندې خلکو لپاره کالي نیسو او هغه دسرپه سترګونه وینو یا لنډوي یا اوږده. ستا کارونه زموږ په خیا ل او فکرکښې نه راځي او بس همدومره پوهیږو چې ته مونږ غوندې نه یې. موږ ډېر واړه او کوچني یو او ته ډېرلوی یې چې په فهم اوقیاس کښې نه ځاییږې.
دا زموږ کاردی چې دښو په مقابل کښې ښه وکړو او دبدو په مقابل کښې بد، که موږ څوک وو هو حاکمان موږ وهي. که موږ د ځمکې په لمن کښې غنم وشیندو او او به ورکړو ډېرغنم راکوي او زموږ آب و دانه ځمکه بې عوضه نه پریږدي.
که د یوه نیالګي پالنه اوروزنه وکړو ډېر ه خوږه میوه او یخ سیوری راکوي. که سوداګرته پیسې ولېږو څه چې وغواړو راکوي یې.که له یوه ماشوم سره مینه وکړو له موږ سره مینه کوي. ستاشان له مخلوق نه اوچت دی. ستا اراده زموږ دارادې تابع نه ده.
ستاکړه زموږ له کړو، نه پیداکیږي.
ستا محبت زموږله محبت نه وروسته نه دی (۱)

له مدرسې نه ایستل

استاد وویل: ځا ن وړوکی وګڼه او د لویوالی خیا ل له سره لرې کړه!
شاګرد حیران غوندې شو اوپه ډېر احترام یې وویل که سړی ځان صغیروګڼي او روږه وخوري، څوک به یې نه ملامتوي؟ ایا د حقیقت په مخ پرده اچول څه بد کارنه دی؟
استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوې، زه وایم لویي ښه نه ده.
ځانته په حقارت کتل ښه کاردی، سړی باید خپل ځان له هرچانه ټیټ اوښکته وګڼي، که غواړې چې په رښتیا لوی سړی شې په ماناکښې ځان وړوکی وګڼه اوپه لوی نظر ځانته مه ګوره!

---

(۱) کابل مجله . ۱۳۳۲ کا ل،۸ ګڼه دپښتو دویم مخ.

شاګرد: داځکه کیدای شي چې سړی یو ځل پوه شي چې لوی یم او بیا پخپل نظرکښې ځان کوچنی ماشوم کړي. که دا کار ممکن وي او په رښتیا یوه لوی سړي ته ځان ووړوکی اوحقیر ښکاره شي نو بیا هېڅ کله نه شي لوېېدای.

هغه چې ځانته په درانه نظرنه ګوري، په سپکو کارونو نه شرمېږي او لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی باید ځان لوی وګڼي اولوی مسولیت قبو ل کړی. شاګردته استاد یو څه وویل او عصر وزماني بل سبق ورکاوه. استادپه تنګ شواو خپل شاګرد پې دشیطان په نامه له مدرسې نه وایست. (۱)

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنګه انسان؟ دپوښتنې سړی باید معلوم شي چې څوک دی او څه شي ته زیات احتیاج لري. که مور دا پوښتنه له کوم ړانده وکړو خبره د مخه فیصله ده چې ړوند له خدایه څه غواړي دوه سترګې، همدارنګه یوتږی په اوبوپسې هڅه کوي، رنځور وایي روغ صورت پا چایي ده او دصحت خاوندان نور نور څه غواړي.

دا پوښتنه ډېرې ډېرې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله داګمان مه کوئ چې لیکونکی دکوم مریض تپوس کوي یاله کوم وږي تږي سره ګړېږي.

داسوا ل له دغسې ضروري اوبد یعي حوایجو نه هغه خوا ځای لري او دعشق په لیونیو پورې هم څه ارتباط نه لري څکه چې د هغوئ لیلی معلومه ده او پو هېږو چې دګلزار بلبلې، سره ګلونه، پتګان او بلې ډیوې غواړي.

داپوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، دعقل اوبصیرت دعوی کوي او په انساني مطالبو کښې لږه ډېره مطالعه لري. یا په ملایي تعبیر له ماکولاتونه معقولاتوته رسېدلي دي، مګر دلته هم ښایي چې تو ل یو راز جواب رانه کړي یوبه وایي زه د ملت او وطن سعادت غواړم. بل به خبره د بشر خیر خواهي ته رسوي او له عصري ریاکارۍ نه به کار اخلي دغه راز غټې دعوې هرڅوک په رښتیا نشي کولی او په دنیاکښې ډېرلږ خلک دي چې دغه راز عالي شعوربه لري، نوددې لپاره چې ددغسې لویو دعوو مخه ونیول شي یوټکی په خپله پوښتنه کښې زیاتوو او وایو.

ته د خپل ځان لپاره څه غواړې؟ ډېرې پسې؟ که نوم او شهرت، عزت او اعتبار ته ډېر احتیاج لرې؟ که له دې حده تېر شوی پې او غواړې چې دعالم له شور وشره ځان لیرې کړې او دعلم او معرفت په دنیاکښې د حقیقت رڼا ولټوې هغه خوند چې دنیا داربې په جاه و جلال، زینت او ارایش خوړو او خوندورو شیانو کښې پیداکړی؟

رښتیا ووایه! چې ته څوک یې او څه غواړې؟ دا وروستۍ دعوه هر څوک نه شي کولی او هر سړی دغسې نه شي کیدای. له ډېرو ډوډۍ غړپو او وچو ماد یونو څخه اورو(تواضع کم کن و درمبلغ افزای) ځینې نورلا وایي (مرانان ده کفش برسربزن) همدغه راز اشخاص دي چې په دنیاکښې عمومیت اوا کثریت لري یا په بل عبارت وطنونه تري ډک دي په هرځای او هره طبقه کښې چې ګورو په همدغه شي پسې هڅه کېږي او دټولو کوښښونو غایه همدغه شی دی، چې ما ل او دنیا یې بولي. که تاسې د هر چا زړه ته غوږ ورنژدې کړئ په ډېرو سینو کښې همدغه تپش لیدل کېږي او ډېر خلک چې په نیمه شپه کښې خدای ته زارۍ کوي همدغه څه ترېنه غواړي. هر زیارت لره چې ځي مراد یې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لټوي. څوک یې د دلبرو دصدقې لپاره غواړي اوڅوک یې اصلي معشوقه بولي. ډېرلږ کسان دي چې دما ل او دنیا په سیوري کښې نوم او شهرت، عزت او اعتباره هم لټوي او دچا ګواښوته سرونه نه نیسي یعني دنورو تواضع اوپیسې دواړه غواړي اوپه یوه کمبوت هم نه راضي کېږي او دا راز خلک دخپل ځان له تش مادیت نه پورته ګڼي او په یوازې پیسونه خوشحالېږي. مګرله پیسوهم زړه نه شي صبرولی اوپه تش نوم نه غولېږي دوئ وایي:

هغه نه یم چې په ما ل به افتخار کړم

یادتش نامه لپاره به هر کارکړم

دوئ ما ل او دولت د راحت اواسایش، عیش وعشرت لپاره غواړي او دافتخار لپاره یې نورو څیزونو ته زړه کېږي.

---

(۱) کابل مجله، ۳۳۴ ۱کا ل ۲ ګڼه دپښتې. (۳) مخ.

دا هغه خلک دي چې په دنیاکښې دوه برخې غواړی یعنې له شلو زامنو سره دنجلۍ میرمن هوس هم لري. دوئ په ظاهره وایي(آدمی فربه شودازرا ه ګوش) مګر دنوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا وصفت سره ما ل او دولت ګډ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنیا کښې اکثراً کامیاب وي او دمهارت خاوندان بلل کېږي. ددوئ شاوخوا ډېر خلک را ټولیږي اوله هر چاسره سر خوځوي، ددوئ په مجلس کښې خواږه اوتروه شیان، کتاب او کباب داخرت فکرونه او دنیا نعمتونه هرڅه وي او هرډول خلک ورته راځي، دداسې کسانو مستخدمین زښت ډېروي، مګرهغوئ په ځان نه پوهیږي اونه وي خبرچې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخیر لاندې راغلي یو. همدغه طبقه ده چې دجهان ګډې وډې ښه اوبد ددوئ لاس کښې دي اوڅه چې غواړي هغه کوي. همدوئ دنورخلکو ولیان او وصیان وي او ددنیا ظاهري متصرفین ورته ویلی شو.

له دې کسانو نه چې تېرشو او سترګې وغړوو چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې دریم صنف وباله شي که یه؟ نو ډېر لږ او ښخې لږ کسان وینو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مګر له عمومي نظره لویدلي او هرڅوک پې نه ویني. دا راز خلک هماغه کسان دي چې یو ه علمي فکرکښې ډوب تللي او نور هر څه پې هېر کړي دي. په ظاهره په دې نړۍ کښې اوسیږي، مګر شپې ورځې بې په بل عالم کښې تېرېږي. په هغو شیانو چې مونږ خوشحالیږو، یاخپه کیږو دوئ نه خبریږي اوڅه چې نورخلک بې ا رزو لري دوئ بې نه غواړي. دغه راز فلسفیانه یاشاعرانه مزاج چې په چاکښې پیداشي هغه بیاله دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بیلیږي. هغه ددې عالم په بدبختیو او غمونو ژاړي مګر دخپلو اوښکو اجرله دوئ نه نه غواړي. د هغه ټول کوښښ دپوهېدلو لپاره وي او پوهه پخپله یو داسې حقیقت ګڼې چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي. څوک چې دغه ذوق او دا تصور رښتیا پیداکړي هغه بیا په دنیا کښې بل هېڅ شی د لوړوالي او ټیټوالي معیارنه ګڼې. دغه بډایي یا دنیوي غزتونه او عبارات چې نور ورته دتعظیم سرونه ټیټوي دده په نظر کښې هېڅ قدراو قیمت نه لري او نه په دغسې شیانو کښې له چاسره رقابت اوحسادت پیدا کوي. دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې دلوی خدای یوه لویه عطیه ده او له قرآني هدایاتونه رڼا اخلي ددنیا په قلیله متاع او لږو پیسونه خرڅوي، ځکه چې له دغسې زیانمن تجارت څخه خدای هم انسان منع کړی دی. علم اوپوهه دانسان هغه شوق دی چې خرڅول بې لوی عیت دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بینایي خرڅوي ړانده دي او دبینایي په قدرنه پوهیږي. یو پتنګ هېڅکله یوه بله ډیوه ددنیا په ما ل نه پلوري ځکه چې په ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخت هغه کیف ددنیا په سروګلو کښې نه شي پیداکولی.

اوس ډېر کسان په دې عقیده دي چې دانسان اصلي اوحقیقي فایده ما ل دی اوځینې نور ورسره جاه وجلال هم ملګری کوي، دوئ وایي نورټول شیان دهمدغې غایې پټ او ښکاره وسایل دي چې دهمدغه مقصد لپاره انسان استخداموي.

څوک چې دا وایي ښایي چې هغه به خپلې آئنې ته ګوري او دعامو وګړو په روش اوخوی او مزاج باندې به استناد کوي.

نو راشئ چې دانسان په فطرت او طبیعت کښې مطالعه پیل کړو او وګورو چې انسان څوک دی او څه غواړي؟ داخو څرګنده ده چې دما ل حب او دتملک مینه دده په غرایزو کښې داخله ده، په خپل ژوند اوحیات کښې دغه شي ته احتیاج اوضرورت لري. دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو نندارو یا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه بې هېڅ دود پورته نه شي. مګر له دې حقیقت نه هم انکار نه شو کولی چې دده په غم او خوشحالي، سعادت اوشقاوت کښې نور شیونه قوي تاثیرلري او یوازې مال دی نه شي قانع کولی. د نورو ملتو حا ل احوال یوې خواته پرېږدئ یوازې دپښتنو ژوندون تحلیل کړئ چې دوئ د دنیا ما ل ته په څه نظرګوري اوڅه راز تعبیرات ورځني کوي. زه دلته یوازې دخوشحا ل خټک یا حمید اونورو پښتنو شاعرانو په بیتونو استناد نه کوم چې هغوئ ما ل اوسرله پښتني پټ څخه قربانوی او یوه معنوي حقیقت ته قایلیږي بلکې هغه پښتانه رابنیم چې په دنیا پسې شپه او ورځ سرګردانه دي، په هلوځلو او ډېرو خواریو بې لاس ته راولي، مګر د ننګ وغیرت په ځای کښې دخپل عمرټوله خواري بربادوي اوهېڅ ورته نه پاته کیږي، نو لږ څه ښار اوبازار ته و اوزئ او دملت په طبیعت کښې ننوزئ یوازې ددوئ ددنیا سرګرداني په نظرکښې مه نیسئ بلکې دسربښندلو اوما ل قربانو لوپه وخت کښې بې وګورئ چې دوئ څه غواړي اوڅه کوي؟ یوه وړه طعنه یایو شاباس اوافرین په دوئ څومره اثرلري اوڅه راز ایثار اوقربانۍ ته پې حاضروي.

نو داکثریت او عمومیت په لحاظ هم ویلی شوچې خلکوپه ما ل اودنیا ایمان نه دی راوړی اواصلي غایه نه ده. ډېرخلک شته چې له خوارۍ ژرنده ساتي اوله کبره مزنه اخلي. ما ل اودنیا دلاس خېرې او دهندو ږیره بولي، دپښتون او پښتونولۍ په مفهوم کښې نور شیونه داخل ګڼي او هغه بډایان چې یوازې پیسې لري په نورو نومو یادوي، دانسان شرف او اهمیت په نورو حقایقو پېژني او

يوشتمن سړی مجبورېږي چې دما ل په قرباني خپل ځان هغې اصلي غايې ته ورسوي. دغسې چې يومسلمان په خپل مخکې يوه قبله اوکعبه لري چې دما ل په زاد وراحله ځان رسوي اوهغه دخپل سير اوسفر غايه ګڼي هرملت پخپله ذهني او معنوي دنياکښې هم يوه لوړ غايه لري چې دما ل توښه ورته ضرور ابسي او دما ل پيداکولو علت و غايې ګڼل کېږي. په ډېرو ممالکو اوملتو کښې ګورو چې ډېرکسان خپل لوړ منصبونه او لوړ مراتب پرېږدي مګرخپله يوه نظريه او مفکوره چې ښايي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پرېږدي.

وروسته تردغسې ډېروفکرو چې په انساني نړۍ کښې بې کوو او مختلف طبقات په نظر کښې نيسو يعنې له زيد و عمر نه تېرېږو او بشري مفهوم ته ګورو حيرانېږو چې انسان څه غواړي او څه غايه لري؟ که په يوه ملت کښې دغه غايه درک شي او ديوې عميقې مطالعې په اثرکښې دغه نفسي اوروحي راز او سر ښه تعين شي نو د هغه ملت په نهضت او ويښو لو کښې ښه کارو ځنې اخيستل کېږي او همدغه راز نبض پېژندل ديوه ملت دپوهانو او رهبرانواصلي وظيفه ده چې په اجتماعي حيات کښې خورا ډېردخل اوتاثير لري. څوک چې ديوه ملت شايق کېږي هغه بايد په دې پوه شي چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدې پوهې استفاده وکړي.(۱)

کارونه

ځينې کلمات شته چې که سړی ورځنې په نورو کلماتو تعبيرکوي او حقيقت يې لټوي معنايې ګرانېږي او داسې مثا ل لري لکه چې سړی دلاس غوټه په خوله خلاصوي ياله رڼا نه تيارې ته ځي، داځکه چې دبشر پوهه اومعرفت بې دالفاظو دزده کړې څه بل شی نه دی نو که انسان په الفاظو اوکلماتو قانع نه شي يو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکلېږي او دهغو کلماتو تعبير چې لوی او واړه، پوه او ناپوه يې په ورځ کښې له سلو ځلو نه زيات وايي هم څه اسانه کارنه دی.

کارهم له همدغسې کلماتو څخه يوه کلمه ده چې که تعبيرېې په فعل اوعمل سره وکړو په لوی لاس يې معنا پټوو او دبني اسرائيلو غوا ورځنې جوړېږي.

که ووايو کار دغړو او لاس وپښو حرکت دی نويو ګوځنډ وهلی سړی خوشپه او ورځ په حرکت کښې وي مګر څوک يې کاريګر نه بولي. ډېرخلک دي چې خوشحا ل ګرځيدل کار نه ګڼي او خبرې هم دکار جانب مقابل ګڼي، مګر ځينې کسان يوه ځای ته څه خبرې وړي او وايي هلته کارلرم. يوسړی ځای په ځای ولاړوي او ديو شي حفاظت او مراقبت کوي مګر دغه درېدل اوکتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کارباله شي.

که ووايود انسان هغه عمل او حرکت دی چې ديوې فايدې لپاره وي دلته له کارنه دفايدې پېژندل ګرانېږي او ډېربې فايدې کارونه چې خلک کاربولې دکار له تعريفه اوزي.

که کار ته په لغوي او صرفي عينکو وګورو، نوځينې صرفي او ګرامري افعا ل دکرکارد فعل په معناوي، شته چې دانسان قصد او اراده په کښې هېڅ دخل نه لري لکه لوېدل، رنځورېدل، مړه کېدل چې څوک يې په کار کښې نه حسابوي بلکې ځينې افعا ل لا بېخې په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه د کاڼو ماتېدل د پاڼو رژېدل، دبوټو لوېېدل اوداسې نور.

که ځينې فکري او دماغي کارونه په نظرکښې ونيسو نوبيا مجبورېږو چې تصورته هم کار ووايو اوپه يوخيالي وجود ورته قابل شو، چې دحادثې او واقعې له دايرې نه هم کار خارج وبولو.

دالغوي بحث او تحقيق به په همدغه ځای پرېږدو او کارته به داجتماعي مفاد او مصلحت په سترګه وګورو چې کارڅه شی دی؟ داچې خلک وايي فلانکی دکارسړی دی يا دملت، جامعې او مملکت لپاره ښه کار کوي څه معنا؟

په دې لحاظ نوکار يوبل راز مفهوم پيداکوي اوډېر افعا ل لکه خوب وخندا، څښل او خوړل دکارله مفهومه اوزي اويوازې همدغه افعا ل پاتې کېږي چې په اجتماعي نظام کښې پوره دخل اواغېزه لري. که يوسړی يوې کوي، يوبل هم قلم را اخلي اخبارته مقاله ليکي هغه بل ناست وي داجتماعي چارو دبهبود دپاره فکرکوي هريو کارکوي اودکار سړي بلل کېږي.

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کا ل، ۱ ګڼه، ۷ - ۱۰ مخونه.

هو! داټول کارونه دي، مګر دټولو اهمیت یوراز نه دی ځینې کارونه به وي چې خولې په کښې نه توییږي، غړي به پکې ډېرنه سترې کیږي مګر قدر اوقیمت به یې ډېروي، دغسې دنیاکښې سره او سپین، جوار اوغنم، خرمهری او نعلونه تفاوت لري دانسانانو کارونه هم جګ اوټیټ قیمتونه لري او ټولې چارې یوله بله برابرې نه دي.

هغه کارونه چې پوهه اوفکرپه کښې خرڅیږي له پنډونو چلولو او کاڼو ماتولو نه زیات اهمیت لري، کوم کارچې هرڅوک یې کولی شي او هغه کارچې ډېره موده تعلیم غواړي هېڅکله نه برابریږي.

دکارونو دقیمت دپاره دوه اصلي معیاره موجوددي، یوضرورت او احتیاج بل دکار کوونکو ندرت او لږوالی. ضرورت او احتیاج په یوه ملک کښې فرق کوي. کوم خلک چې له علم اومعنا سره بلد نه وي اشناشوي او عرفاني ذوق یې نه وي پیداکړی هغوئ علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتیاج پوره نه حس کوي او عرفاني رجا ل په کښې ډېر قدرنه شي پیداکولی. هغه جوامع چې د آرت وصنعت په قیمت نه وي پوه شوي هلته دنفیسو صنا یعو خاوندان له نورونه څه زیات امتیاز نه لري.

په یوه محیط کښې چې هرڅوک په مادیاتو افتخار کوي هلته دفضلیت خاوندان حقیر وي، ځکه چې احتیاج ورته نه لیدل کیږی. که څه هم انسان په هروخت کښې ورته احتیاج لري نو که دضرورت اواحتیاج په ځای دضرورت او احتیاج احساس او لیدل معیار کړو بهتره به وي ځکه چې بې احساسه احتیاج هېڅ تاثیر نه لري، په ځینو ځایوکښې چې خلک دیوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتیاج نه ویني او په دې نه پوهیږي چې علم او پوهې ته شدید ضرورت موجوددی هغوئ تعلیم او ښوونه کوم قیمتي اومهم کارنه ګڼي او په اصلي کارونو کښې یې نه حسابوي.

سړی چې دیوه مملکت علمي، ادبي، اداري او علمي کارونه په نظرکښې ونیسي اود هر کار په قیمت او اهیمت کښې غور وکړي هغه پوهیږي چې په محیط کښې کوم ډول کارونه اصلي ګڼل کیږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېرقدر لري که صنعت و حرفت.؟ نو په دغو چاروکښې چې هر کار مهم او قیمتي وي هلته اداري کارونه په نوروچارو فوقیت لري او اهیمت یې هم زیات وي، له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کښې د رمو اداره کوي له هغه چا نه زیات اهمیت لري چې په کور کښې مېږې او رمې ساتي. په کوم محیط کښې چې خلک دکامل تهذیب اوصحیح تربیت خاوندان وي هلته دیوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتیاج نه وي لکه په غیر مدني اقواموکښې وي. همدغه سبب دی چې په علمي دوایروکښې اداره خپل قیمت کموي او علمي اقتدارزیات اهمیت پیداکوي.

همدغه شان په کومو هیوادونو کښې چې ادب په علم او احساس په تعقل غالب وي هلته ادب له علم نه زیات اهمیت لري او ادبي رجا ل له علماؤ نه برکښېني، یعنې لکه چې په یوه مکتب اومدرسه کښې دیوه عالم او معلم وینا قیمت لري په یوه باغ کښې دبلبلوناړې قدر لري او د محل ومحیط په لحاظ کارونه لوړیږي اوټیټیږي، څومره چې په یوه سینداو دریاب کښې موجونه او طوفانونه زیات وي هغومره دکښتۍ اوکښتیبان اهمیت زیات وي مګر په وچه ځمکه کښې ورته هغه قدرنه پاته کیږی. (۱)

وده او تکامل

بابه جانه! هغه وخت چې زه نه وم ته وې، مګر دچاپلار اوبابا نه وې.

هو، ته هماغه وخت بابا او داداشوې چې مور راغلو او ستا شا و خواراټول شوو، خلک وایي چې بې اولاده هم څوک پلار کیدای نه شي اونه څو ک بې لمسیانو بابا کیږي.

رښتیا چې په اجتماعي دنیا کښې یوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشرهم کشرته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه، زامن اولمسیان نه درلودل ته دغه څوک نه وې چې نن یې، ته په هغه وخت کښې یوزړی وې، مګر نن سمسورباغ شوې او خوندورې خوږې میوې لرې.

د کا بل مجله ۱۳۲۳ کال

ته اوس دبلبلو کور شوې او ستاپه ګلزار کښې دژوندانه شور او غوغا پيداشوه، مګر پخوا لکه يو مړجسد په خاورو کښې پروت خورا کوچنی وې.
څنګه چې پخوا له مانه ته پلار او بابا نه وې، دغسې دکوچنيتوب په وخت کښې ځلمی او د نطفه توب په وخت کښې ژوندی نه بلل کيدې.
که دغه ښانګې اوښاخونه له تانه لرې شي، بيا هم تا ته څوک ونه نه وايي اوستا په حيات کښې هيڅ برګ وبارنه پاته کيږي. ته بيا دپسرلي له فضانه څه برخه نه لرې اونه دهوامرغان دغسې سرپريکړو ونو ته راښکته کيږي. په رښتيا چې ستا ژوند په موږ باندې دی اوبې له موږ نه ژوند نه شې کولی لکه چې موږ بې له تانه خپله تازګي اوحيات نه شو ساتلی، که کله زه ستا د مهربانۍ شکر نه کوم او ځان بيل ګڼم دا به زما لويه نا پوهي وي ځکه چې زه له تا نه هيڅ بېلتون نه لرم او په هيڅ راز نه شم بېلېدلی.
ددې شينکي باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پيداشوي او په همدغه خاوروکښې وده کړيده مګرددې ځمکې ښايست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نيالګي دلته نه وای روزل شوي دې وچو اوسپيرو خاورو به داقيمت نه درلود، نوددې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې داځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.
که کومه غټه ونه خپلو ښانګو اوښاخونوته د ودې (نشوو نما) قوت ورکوي نو په خپله غټوالي اولويوالي کښې کوښښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي. دغه راز مرسته زړه هم له نورو غړو سره کوي مګر څه احسان نه باروي، دې ته بايد فياضي ونه وايو بلکې غټېدل او لوېېدل د تکامل يې بولي. دباغ خاوند په دې ښه پوهيږي چې دغه ونه دښورې په ځای سرې ته خوږې ميوې ورکوي ځکه ورته انبارونه راچلوی او تربيه يې کوي.(۱)

ماشومان

موږ ناست وو، ماشومان زموږ له څنګه نژدې په لوبو مشغول و.
کله به يو له بله په هسې خبره ونښتل، چيغې به جګې شوې، ژړا انګولا به وه، کله به د خندا شور او زوږ دومره اوچت شو چې په عذاب به يې کړو.
يوه به چې دبل د لوبو شيان ګډوډ کړه هغه به په قهرشو کنځلې به يې کولې او هرڅه به يې ويل.
زموږ پام نه و يو را پاڅېده دبل مخ يې شوکارې کړ د هغه پرمخ وينې روانې شوې او له مستۍ نه جنګ جوړشو.
موږويل خيردی واړه دي نه پوهيږي.
هو! ماشومان واړه دي، مګر دومره واړه نه لکه موږ چې دلوی خدای په حضور کښې کوچنيان يو، دماشومانو پوهه له موږ نه لږه ده، مګر زموږ پوهه دهغه په نسبت ډېره لږه ده، زموږ لوبې هم دوړو غوند دي خندا او ژړا هماغسې ده، ماشومان پوهيږي چې دوئ واړه دي، مګر موږ په خپل کوچنيتوب هم نه پوهيږو، په رښتيا چې موږ له ماشومانو نه واړه يواو زموږ خدای ډېرلوی دی.
موږ بايد ډېر خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي دماشومانو ما ل دی. (۲)

---

(۱) کابل مجله ۱۳۲۳ کا ل، ۱۲ ګڼه ۱۵- ۱۲ مخونه. (۲) کابل مجله ۱۳۲۲ کال ، ۲ ګڼه، دپښتنۍ دويم مخ.

ریاکاران

دکاغذ په ګل بلبلې نه ټولیږي
بې میوې دی باغ وبڼ درياکار

ريا کاريوازې هغه نه دی چې په ډېر نفلونو ځان ستړی کړي او بې له دې نه چې خلکوته ځان وښيي په کښې يې دعبادت سره هېڅ مينه نه وي، هغه ځوک چې له خپل کار او وظيفې سره اصلي علاقه نه لري او يوازې دخپل آمر يا ځينو نوروکسانو دغولولو دپاره خپل ځان دکار شين ټاکو ښيي داهم ريا کاري ده، خو دومره خبره ده چې هغه له خدای سره اودی له خلکوسره په خپل ګمان چل اوټکي کوي، ډېر کسان شته چې په مجلسونو کښې له کارنه شکايتونه کوي او ځان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنيا د د په ښکر ولاړه ده. دغه راز خلک هم اکثراً راياکاروي او په حقيقت کښې هېڅ نه کوي، ځينې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په يو مخصوص وضعيت چې يوعالم درد او تاثر ورسره ملګري وي ا جتماعي بحثونه شروع کړي او داځرګندوي چې يوازې همدی دوطن خواهی او وظيفه شناسی او پاکنفسی غوره نمونه ده اوبس. هرځوک ګمان کوي چې که دغسې صحيح اشخاص اوبا حرارته ځلميان زيات شي ټول کارونه به ښه شي اوهرڅه به ترسره شي.مګرخدای خوخبردی چې دده په زړه کښې بې دځان له مينې نور هېڅ نه وي اوغيرله شخصي اغراضو او مطالبو نورڅه نه پېژني، دا هم ريا کاران دي او ددې اصل ريا کاري همدغه شی دی.

په هروخت کښې يوملت اوهملکت ځينې شيان ښه ګڼي اوپه ښه سترګه ورته ګوري. هغه وخت کښې فضايل ګڼل کېږي نورهر ځوک چې فضليتونه لري ياورسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر ګوري او روزي يې، دا راز فضايل اوښېګڼې چې جامعه يې له اشخاصو ځخه غواړي اروهرو لږ څه مشکل کارهم دی او هرځوک يې نه شي کولی. نوله يو خوادغه اشخاص او له بل خوادغه ديوې اجتماع ترغيب او خواهش په هغو کسانو کښې چې ددغو فضايلو حاصلولو ته فطرتاً اوقلباً حاضرنه وي دريا کاری او منافقت فکر پيداکړي او ځينې کسان مجبور شي چې ځان په هماغه رنګ جمعيت او ټولنې ته وښيي چې هغوئ يې خوښوي او په شه نظر ورته ګوري، داکار تريوې اندازې پورې اسان هم ايسي اوچلند هم لري، ځکه چې انسان سره له ډېر عميق اود قيق فکرظاهر بين هم دی يوډول سادګي هم په کښې شته په جمعيت کښې ددقيق ا وعميق فکر خاوندان هم ډېر لږوي نواکثريت دهغو کسانو وي چې هرچا او هرشي ته له ورا اوله لرې وګوري.

ددې ټولو خبرو په اثرکښې نتيجه داشي چې اشخاص اوهغه کسان چې دعقيدې له مخې اجتماعي فضايل پېژني ډېر لږ اونادروي، مګر ريا کاران زښت ډېرپيداشي او مظاهره کوونکي دمخلصينو ځای ونيسي دغه راز کسان چې ميدان ته راوځي موقع (ځايونه) ونيسي هلته کارونه په حقيقي ډول نه اجراکيږي او هرڅه يو نمايشي صورت لري، په دغسې ځايونو کښې جديت اوفعاليت هم دا معنا نه لري چې سړی ډېرکاروکړي يايوکارپه ښه ډول اجراکړي، بلکې هغه ځوک جدي او فعا ل ايسي چې په مظاهراتو او رياکاری کښې ميړنی وي، داراز کسان چې لکه اوپښتې په توره شپه کښې الوزي او خلک داور د شجرې ګمان پرې کوي يوازې همدمره رڼا لري چې خپل ځان خلکو ته وښيي اوبس، يعني هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تياره خونه رنا کړي يا ځوک ورځنې خپله ډيوه ولګوي.

داحا ل ترهغه پورې په يوهملکت کښې دوام کوي چې دهغوئ توره شپه سباشي او اجتماعي شعور خپلې سترګې ښې پوره وغړوي يعني خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي اوهرچاته ياهر شي ته په آني اوسرسري نظرو نه ګوري.

دغه دريا کاری دوره چې په کوم وطن راشي، اوحقايق لاښه نه وي پېژندل شوي سړی غل او کارواني نه پېژني او له لاسو پښو، دماغ او نورو اعضاؤ ځخه ژبه ډېر کار کوي. سړی چې په ځينو ادارو يا لارو او کوڅوکښې ګرځي او په ريا کارانو پسې سترګې غړوي ډېرې عجيبې نمونې ويني او داسې ايسي چې دامرض دمني له ريزش نه هم عام دی. ډېرخلک دي چې په خپلو کوروکښې له خپلو ملګرو اواشنايانو، دوستانو او خپلوانوسره ددروغوکيسې کوي اوپه دغو کيسو کښې خپل ځان هغوئ ته داسې ښکاره کوي چې دهيواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترګه ګوري او دی دهغوئ په نظرکښې يو مخصوص مقام لري، دغه راز کسان که دغسې خبرې ونکړي او ځان بل ډول چا ته ښکاره نه کاندي ځوک يې بيا سلام هم نه عليک کوي او هېڅ قدر ورته نه پاتې کيږي.

ډېرزامن شته چې په لارو او کوڅوکښې له خپلو ملګرو او همزولو سر ه بل ډول ايسې مګر دپلار په مخ کښې بېخې بل ځوک وي او

بل شان خوی لري، ځکه چې دېلاربه مخ کښې هم بې ریا ژوندن ګران بلکې غیر ممکن دی. ډېرلاس لاندې خلک وینو چې د ځینو کسانوپه حضورکښې ځان ډېرمطیع او مخلص ښکاره کوي مګر پسې شا به ورپسې سل خبرې کوي. نو که وواېو چې انسان فطرتاً یو ریا کار مخلوق دی چې یوازې له خپل ځان سره یعنې په زړه کښې یو راز وي مګر خلکوته ځان بل راز ښیي څه ډېره مبالغه به نه وي ځکه چې انسان په اصل خلقت کښې داسې پیداشوی چې هم ځینې ټیټ خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی چې ښه اوبد پرې پېژني او دخپلو نقایصو احساس کوي نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پټ کړي او ځان بل شان وښیي علاوه په دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولنې سره ژوندون او معامله لري نو باید خپل ځان ټولنې ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنې ښه استفاده وکړي. ددغسې ملاحظاتو په اثر کښې سړی ویلی شي چې انسان له ریانه بېخې ځان خلاص کاندې ډېرځلې داسې پېښېږي چې په یوه مجلس کښې یوشی بدګڼل کېږي او هغه ښه وي سړی دانشي کولی چې هغوئ یوه کړي او عقیده بې وګرځوي، دی خپله عقیده بل راز ښکاره کړي او مخالفت وکړي ډېر ضرر ویني په دغسې واقعو کښې خپل مخالفت پټول او چوپالی سره خپل ځان موافق ښودل دي. دامګر بده نده خپل فضائل او ممیزات ښودل او ښکاره کول هم که په یوه ښه صورت وي جائز بلکې ښه مغیر کاردی. که یو معلم یاعالم دتعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښیي، دغه راز اظهار اوښودنه که څه هم دلغوي معنی په لحاظ ریا بلل کېږي مګر ریا نه ده. همدارنګه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه دخدمت او ایثار او فدائیت په رڼاکښې خلکوته ښیي دغه راز حقیقي او واقعي مظاهرات ډېرښه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقتاً ریابلل کېږي او زیان لري هغه عبارت دی له هغومظاهراتو اوځان ښودنې څخه چې دخلکو غولونې اوسترګې ړل په کښې مقصد وي لکه چې ځینې ډېرخلک بې په خپلو صحنو کښې کوي او دیوه جمعیت په سترګو کښې خاورې اچوي.

په ډېرو مجالسو کښې ګورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کارانو ته ډېر بد وایي چې په خپله په کښې له هرچانه ډېره برخه لري، همدغه راز بډې اورشوت هم هماغه اشخاص ډېربدبولي چې په خپله یې خوري، له منافقت نه هم هماغه څوک ډېر سرټکوي چې په دغه مرض په خپله اخته وي یعنې اکثر داسې پېښېږي چې هرڅوک هماغه عیب ډېربدګڼي چې دی بې په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا یې کوي چې دی بې نه لري.

دلته زه هم په ځان وېرېږم چې دریا په موضوع کښې څه لیکل ریاکاري نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قولي اولساني ریا کارۍ نه چې واورو دعمل په ساحه کښې هم په څو ډوله ریا او ډېرریا کاران لیدلی شو چې څوک په یو راز او څوک په بل راز خپل ځان جدي او کارګیر ښکاره کوي مګر دکارهېڅ پته نه معلومېږي. تاسې به ځنې ناراحته مزدوران لیدلی وي چې دنګران سترګوته ګوري او په هماغه شیبه کارکوي چې څوک ورته ګوري، دغسې چې په دغه طایفه کښې دچا لیدنه او کتل تاثیرلري په نورو طبقو کښې هم له ډېروخلکو سر ه دکارکولوفکر دومره نشته لکه چې د کارښودنې ورسره دی. لکه چې په ځینو مواردو کښې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په کیسو او خبرو تیروي مګر په هم هغه وخت کښې چې یو آمربه اداره وګرزي نو خپل سرپه کارباندې دومره ټیټ کړي چې که هغه څو دقیقې دده د میزپه مخ کښې ودرېږي هم دې بې نه ویني او نه ورته ګوري. ددغسې ریا کارۍ اصلي علت دادی چې دغه راز آمران او کار غوښتونکي خپل لاس لاندې مامورته ګوري چې په کار بوخت دي او که نه؟ نو که چېرې دمیزپه سریو کاتب چا ته شخصي خط یا درخصتۍ رقعه لیکي هغه هم په کارکښې حسابېږي او دده جدیت ښیي، مګر که سړی کارګوري چې شوی اوکه نه؟ او دچا کارچې دکولو په وخت کښې چانه وي لیدلی پټ پاتې نشي څوک دغسې ریاکارۍ ته نه مجبورېږي او نه دغسې چمونه کوي. نو ددې مرض اساسي چاره داده چې یوازې حرکتونه ونه ګورو بلکې نتیجې او دکارکم وکیف ته وګورو ځکه چې څو ک هرڅه وبني او هرڅه خوښوي خلک هماغه ورښیي اوپه هر څه چې نظر جلبېږي هماغه شی میدان ته راوزي.

مونږ ښایي دغسې ډېر امراض ولرو چې باید اساسي علاج یې وشي او علتونو ته یې متوجه شو، ډېر نقا یص به وي چې مونږ یې په نوروکښې ګورو اوهغه په حقیقت کښې مونږ ته عاید وي. که مونږ اوتاسې ظاهر بین نشو څوک ریا کاري نشي کولی اونه یې کوي. نو ریا کارۍ په حقیقت کښې زما دظاهربینۍ عکس دی چې په بل کښې یې ګورم او بدورته وایم. که څوک غواړي چې یوسړی په بل رنګ ونه ویني رنګه عینکې دې له سترګو لرې کړي او هرڅه دې په خپلو سترګووګوري. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ګڼه ۷ - ۱۰ مخونه.

دشپنو کېږدی

دغره په لمن کښې په جګه غونډۍ توره کېږدۍ ولاړه ده. يو لورته يې په نښترو او ځېريو پټ هسک غرښکاري او بل لورته يې شين بڼ دسړي ترستر ګو کېږي. دغونډۍ په خواکې يو لوی خوړدی او سپينې اوبه چې دغره له يو جګ ځايه راتوئيږي کړې وږې پکې بهيږي او له ځان سره څه وايي.

دکېږدۍ ښتن يوکنډک وزې لري چې يو زوی يې وزې او بل زوی يې ورغومي هره ورځ د ځر دپاره بيايي، مازيګر ما ل چې اوزې راشي او د ورغومو ستر ګې پرې و نښلي يو بل ته داسې نارې وهي چې د ميندوا و بچو مينه ترې له ورايه ځر ګنديږي.

کله کله په ځو ل او اورياوې د کېږدۍ ښتن څه نور پيځو لونه له کېږدۍ سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پنډې کړي.

داکېږدۍ چې ددې سړي او د وزو د پاره يوښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوېده. هو دا کېږدۍ دهمدې وزو له وزغمو څخه جوړه شوېده خو وزغمې دوزو په شاباندې نورې هم شته چې دکېږدۍ کار ورځنې نه اخيستل کيږي او نه د ږلۍ د ګاټو مخه نيولی شي.

کوم وخت چې دې سړي د اوزو له شا دا وزغمې پرې کولی زه په دې نه پوهېدم چې دابه يوه ورځ دهمدغو وزو په ښه راشي.

مابه ويل چې داسړی ددې وزو په پيو او وزغمو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هيڅ زړه سوی نه لري، خوداسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزي. دده هيڅکله دخپلو وزو غوښو ته زړه نه کيږي، يوازې پې ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي. پې هم ټولې نه ترې اخلي د وزو په غولانځوکښې دومره څه پريږدي چې بچي يې ورباندې ښه موړشي. داپې هم دی وريانه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نه کړي دپيو اسره نه کوي. نوسړی ويلای شي چې پې هم دی د وزو په غولا نځوکښې اچوي چې دورغوموښه هم ورسره کيږي. دی پخپلو وزو دومره ذ هير دی چې ياپې پخپلو زامنو پيايي يا ورته داسې سړی نيسي چې هغه لکه ليوه د وزو وينوته تږی نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په ويښه تېروي او ليوان دوزو داړلوته نه پريږدي.

دی ډېر پام کوي چې وزې يې داسې بوټې ونه خوري چې هغه ورته ښه نه وي او نه يې په داسې لاره بيايې چې ګړنګونه او پاڼونه وي او دلويدلو ډارپه کښې وي.

وګورئ! دوزو خاوند له خپلو وزو ځينې څنګه ښه ګټه کوله او څومره ښه يې ورسره کو ل. ديوه کام پياوړي او پوه مشران هم له خپل کام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپل ځان نه سپاري، بې له دغه راز مشرانو خود يوکام ژوندون هم ډېرګران دی په تېره بيا په دې وخت کښې چې ويښواوپياوړو مشرانو ته ډېر اړوالی ليدل کيږي. (۱)

(۱) کابل مجله ۱۳۱۹ حمل، ۳ ګڼه ۶ –۷ مخونه.

دقضاوت شعور

ځينې کسان دي چې په خپله پړه نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کنبې ملامت بولي. دوئ هرڅه کولی شي مګر په ځان باندې دملامتۍ حکم نشي کولی او خپله ګناه ورته دنورو له ثوابه ښه ښکاري، دوئ په خپل ځان او په خپلو کړو هېڅ قصورنه ويني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوئ سترګې د ځان دليدو دپاره نه وي. د دوئ تر ډيوې لاندې همېشه تياره موجوده وي او هغه څه چې بايد په ځان کښې وګوري په جهان کښې يې ګوري. دوئ چې په خپل ګرېوان کښې سرښکته کړي او ځانته متوجه شي يوه زره ملامتي نه شي ليدلای. مګرچې بل ته متوجه شي ډېرو اړه شيان په نظرکښې غټ ورځی او په لږمانه کښې هڅه وکي پيداکوي. ددغسې اشخاصو انساني شعو ډېر کمزوری دی او دوجدان سترګې يې ړندې وي، دا راز خلک دانصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېرشوي، او دبل آس له خپل ټټو سره هېڅکله نه برابر وي. دغسې انسانان چې دخپل عيب او قصور له ليدلو عاجزدي اودغه توان نه لري چې په خپله سهوه او خپل نقصان اعتراف وکړي دخپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عيب ورته هنر معلومېږي.

دهغه قضاوت شعور چې په حيوان کښې نشته او په انسان کښې شته، سړی مجبوروي چې خپل ښه اوبد وسنجوي او هغه وخت چې دده معامله د نورو سره پيداشي ځا ن ته تر خځ ونه وهي او ډېره ښه منصفي وکړي. هغه وخت چې انسان د ځان او دبل حق کښې حکميت کوي او ځانته دقضاوت په حق قايلېږي بايد خود خو اهي او خو د غرضي پرېږدي، د ځان مينه له زړه نه وباسي، د خپل اوپردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پښې کېنږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانيت له انسان نه همدغه تقاضا لري او دقضاوت شعور داغواړي چې انسان به له ځانه سترګې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دانه وايم چې څوک به هېڅکله کوم بد يا ناوړه کارنه کوي، هېڅکله به د چا په حق کښې ګرم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شيطان په لار درومي ځکه چې زه په دنيا کښې ديوه معصوم انسان انتظار نه لرم او دانسانانو په هيواد کښې پرښتې نه غواړم زما آرزو يوازې همدغه ده چې انسان يواصلاحي احساس او د قضاوت صحيح شعور ولري چې خپل نفس محاکمه کړی شي اوپه خپله ګناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره يوازې کېږي او په خپل ګريوان کښې سرښکته کوي بايد خپل عيبونه خپل نقصانونه وليدای شي او ندامت وکړي. همدغه پښيماني او ندامت انسان اصلاح کوي او پاک خدای پرې خوشحالېږي.

انسانان هم هغه انسانان ډېرښه ګڼي چې په حق اعتراف کوي او خپله پړه مني. هغه څوک چې ګناه کوي او ځان ګناهکارنه بولي، هرڅوک ورته په قهر اونفرت ګوري او د خدای درحم او مهربانۍ مستحق نه ګڼل کېږي. دانسان اوشيطان فرق همدغه دی چې يو په خپل قصور او پخپله ګناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بل د خپلې سرکشۍ او نافر مانۍ لپاره دلايل پيداکوي او ځان ګرم نه بولي.

دعصيان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له ګناه نه لوی جرم بلل کېږي په خپله ګناه نه قائليد ل او خپله پړه نه منل دي. (۱)

---

(۱): کابل مجله، ۱۳۳۳ کال، ۲ ګڼه، ۱. ۲ مخونه.

بختوره

دابښځه څلويښت کلنه ده، مګر په خواره جامه کښې اوسي او خوارک يې هم خواردی ځکه له خپل عمرنه زياته پخه معلومېږي. دا غريبه په خوارۍ او مزدورۍ شپې ورځې تېروي او خپل بچي په هلوځلو، ديوه او بل په مزدورۍ ساتي مګرپه همدغه حا ل کښې يې خپل يو زوی په مکتب کښې اچولی او داولاد تعليم ته يې هم توجه شته.

زه ددې ښځې له حاله ډېر خبرنه يم که څه هم دواړه ديوه کلي يو او يووخت موکورونه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېر ه موده پخوادغه کلي نه ښارته راغلم او دکلي ژوندمې پرېښود. سربېره پردې په مونږکښې داخوی هم شته چې که څوک لږ غوندې معتبرشي هغه بياد مځکې خلک نه ويني او د خوارو غريب په حا ل ړوند اوکوڼ شي.

مګربيا هم په وړندو کښې ديوې سترګې خاوند پاچا دی او دغه راز پاچايي زما په برخه رسيدلې ده. زه تر ډېره حده زيار کاږم چې د کونډو رنډو او خوارو غريب له زړه نه خبرشم، د همدې له امله د دغې ښځې حا ل راته لږ غوندې معلوم دی او دومره خبريم چې ددې يو مېړه مړشو نو هماغه کلي کښې د هغه تربره پرې نکاح وتړله چې له دېنه ډېر مشر و او خپل عمرېې خوړلی و. دغه بوډا شازلمی اوه کاله پس په حق ورسيده او دابختوره ښځه بيا کونډه شوه. يوه ځوانه يا نيمزالې ښځه چې د زاړه بوډا له قيده خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره يې ګڼئ او که نه؟ زه خو ورته بختوره وايم (که څه هم اصلي نو م يې بل دی).

هو بختوره دوهم ځل بياکونډه شوله او دغه نيک بخته يابد بخته کونډه يوه ورځ سرماتې او لاس ماتې محلي حکومت ته راغله او دخپل مظلوميت عرض و دادېې کاوه. داکيسه ډېره اوږده ده زه يې له نورو برخو تېرېږم، خومګر يوه خبره نشم هېرولی، هغه دا چې قاضي صاحب له بختورې نه پوښتنه وکړه چې مېړه لرې اوکه نه ؟

هغې ووېل: نه کونډه يم ځکه مې خلک سرماتوي.

دبختورې شپږکلن زوی هلته ولاړ او مورته يې ووېل: ولې ادې لالی دې مېړه نه دی؟ قاضي صيب خو د ماشوم خبره وا نه وريده ځکه چې دماشومانو شاهدي نه ده قبوله اوپه همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري مګر په ماکښې دومره لويي نه وه چې دماشوم غږمې غوږ ته ونه رسېږي. ما دماشوم خبره بې څه ونه ګڼله ځکه د حقيقت په لټون کښې شوم او داراته معلومه شوه چې د بختورې دوهم مېړه چې مړشونو د هغه تربرونو بختورې ته ووېل:

دېښتنو کونډه، مېړه ښه ده.

ته بايد له دې ځايه بل ځای ته په خوارۍ او غريبۍ پسې لاړه نه شي نه چې ته له بل قامه کوم مېړه وکړې او مونږ ته سپکه راواړوې.

بختورې ووېل: زه هېڅ کله بل مېړه نه کوم هر چېرته چې يم کونډه به يم، زما زړه له مېړه نه داسې تور نه ده چې بل مېړه ته به زړه ښه کړم.

تاسې ما آزاده پرېږدې چې خپلو بچوته نفقه او جامه پيداکړم. تربرونو داخبره ونه منله او پخپله خبره ټينګ وو. اخره کښې بختورې د هغوئ په کورنۍ کښې د لسوورځو په هلک (لالی) غږ وکړ چې لالی زما مېړه دی زه به دده په نامه ناسته يم.

تربرونه په دې قانع شوه او يوه شو ل چې دا اوس بل مېړه نشي کولای ځکه يې ازاده پر ېښوده. وګورئ! يوه څلويښت کلنه ښځه هم دلس ورځنې هلک مېرمن کيدای شي. هغه کونډه چې يو زوړ بوډا پرې نکاح وتړي جبېره يې په همدې شان کيدای شي چې دلسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول دخپل تېرعمر تلافې وکړي. اوس بختوره پوره ازادي لري او په خوارۍ مزدورۍ پسې له ننګرهاره کابل ته هم راتلای شي. ديوې مېړوښې ښځې دپاره دغومره ازادي چې بې له خپل مېړه اوبې د هغه له اجازې لرې ځايو ته مسافرت کولای شي دعصري ژوند يوه کامله نمونه ده.

په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وايم او په همدغه نامه يې معرفي کوم. (۱)

---

(۱): کابل مجله ورى. ۱۳۴۰ کا ل، لومړۍ ګڼه ۱۹ - ۲۰ مخونه.

ځان ساتل

يـــوه ورځـــې ســـحر ووې پـــه خنـــدا کښـــې | داقـــانون مـــدام جـــاري دی پـــه دنياکښـــې
چـــې ضـــعيف دزورور خواکښـــــې ورکيـــږي | لکـــه ورکـــه چـــې ســـپوږمۍ شـــوه د لمـــر خواکښـــې

هو! سپوږمۍ چې هروخت دا خپل نيمګړی استقلال له لاسه ورکړي او دلمر په خواکښې ځای ونيسي خو خپل موجوديت بايلي او دلمر په پلوشوکښې ورکه شي. لکه ضعيفان چې د قوي او زورور په خواکښې ورکيږي او محوکيږي. يالکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي اود هغوئ دعلم وعرفان په رڼاکښې ددوئ ذات او جما ل تری تم شي. (علم وعرفان که څه هم د بشريت مشترک ما ل دی مګر يوقوم يې د خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي).

خيردابل بحث دی مونږ بيرته خپلې موضوع ته راګرزو او د قوت په ټکي رڼا اچوو.

دا خو طبيعي قانون دی چې د حيات ماشين بې دضعيفانو له خوړو په بل شي نه چليږي او ترڅو يومړنشي بل نه مړيږي.

وګوره!ورغومي اوتنکي وري.....په شنه ګياه چاغ او تيارشي او بيا د يوه قوي جنس لپاره غوړه او خوندوره مړی جوړه شي. بزګر هم چې پخپل کښت کښې للون کوي ضعيف بوټي باسي او قوي پرېږدي. لکه چې ضعيفان په دنياکښې هيڅ حق دبقا نه لري. زور او قوت تل ليوانو ته په رموکښې برخه او د درياب کبانو ته په چنجيو باندې درزق حواله ورکوي.

هو! داد طبيعت کرشمه ده چې له يوې خوا داړونکي ليوان او له بلې خوا دمظلوميت نماينده‌ګان لکه پسونه او نوربې وسلې حيوانات پيداکړی ترڅو چې د ځمکې مخ په وينو سوراو رنګين شي. نو ويلی شو چې د ځمکې مخ د خونرزۍ صحنه او دزور ازميلوميدان دی.

نه يوازې ځمکه نه داسمان لمنې هم کله کله لکه کربلاپه وينو رنګينيږي او فضا هم د جګړو او کار زارد پاره مستعده ګرزي. زور اوقوت تل خپل څښتن ته دضعيفانو وينې لکه آب حيات ښکاره کوي او مجبوروي يې چې يا د چا اوښکې تويې کړي اوياې وينې و بهوي ځکه چې دقوت باغ او بڼ بې له وينو په بل شي وده نکوي نوبايد دقصاب غولی او دليوه پنجې دواړه په وينو سره وي. دا ځکه چې له غوښو نورشيان لکه: غنم، وريجې، خوږې ميوې، شودې او داسې نور دانسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د ليوانو غذاکيدای شي. نوانسان به تړينه دمدنيت په مرسته مړی جوړوي اوپس له ډيرو تحولاتواو څو رازه تغيراتو به يې خوري او ليوه به يې د خپلو پنجو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای دغوښو خوراک رواکړی دی او ليوه هم چاندی منع کړی که نه دا څيرونکی پنجې به يې نه درولودلې.

نو دا څرګنده خبره ده او هرڅوک پې منلی شي چې زور او قوت دژوندون و قايه او د حيات دبڼ لپاره يوښه پسرلی دی او دا هيڅ ممکنه نه ده چې دهرچا حيات يې دبل له استهلاک څنې محفوظ وساتل شي ځکه چې نباتات هم يوقسم حيات او د نشوې نما قوت لري چې استهلاک يې دانسان او حيوان دبقا لپاره ضرور دی. نو لازمه ده چې بعضې دبعضو لپاره قربان شي.

په حيواناتو کښې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعيفان قربانيږي او قوي باقي پاتې کيږي. انسانان که څه هم له دې قانونه بېخې نشي خلاصېدلی مګرلکه سپي په خپلو مينځو کښې يوپه بل ښکاره خولې نه لګوي او غوښې يې نه خوري. اګرکه اکثره حيوانات هم د خپلې نوعې دغوښونه پرهيزدي او داکار يوازې په انسانانو پورې خاص نه دی مګر صحيح انسانان برسيره په دې چې دخپلو همنوعانو غوښې نه خوري او آبرووې نه تويوي يوله بله سره مرسته او ملګرتيا هم کوي چې دا خوی دحيات دساتلو لپاره ډيرضرور دی او همدغسې قوم بايد باقي پاتې شي.

خيردانسان دفضليت دلايل خو زښت ډيردي مګر څه شی چې دده د بقا د ضرورت دليل کيدای شي هغه دادی چې ټول موجودات د ځمکې حاصل اوکښت بلل کيږي، نو هر څو ک چې د ځمکې دآبادۍ وړ او دکرهٔ ارض معمار او آبادوونکی باله شي هغه حق لري چې بعضې موجودات د خپل بقا دپاره قربان کړي.

او دا خو نو یوازې انسان دی چې له وچومیرونه شنه باغونه اولوی لوی ښارونه جوړ وی او د ځمکې مخ په هر راز بوټو اوکوټیو ښایسته کوي.

هو! دا یوازې دانسان لاس دی چې ددنیا بازار ته یې رنګ وروغن ورکړی او دتمدن په نقش ونګارېې ښایسته کړ دی، بلبل او بوراېې په ګلو خوشحاله کړی او پتنګ ته یې لکه شمع با حرارته معشوقه پیدا کړیده، زراعت اوفلاحت خودده په توجه دومره ترقي کړی چې دمرغانو خولې یې په باغوکښې په هر راز میوو خوږې کړي او حیواناتات یې په شنه اوتنکۍ ګیاه ماړه کړي دي.

طوطیان دشنو ونو په سروکښې دده شکریه ادا کوي، عندلیب اوقمري دده دسعی او کوشش ثنا اوصفت کوي، چرګان دده دسترخوان پوټې خوري. میږیان او نور حشرات هم دده د غلې له امباره بینوانه ځي. انسان دی چې د زراعت اوفلاحت په هنداره کښې دکا ل څلور فصلونه د فلمونو په صورت ښیي اودنیا لکه یوه سینما دساعت تېرۍ ځای ښکاره کوي، که نه په سپېره ځمکه او وچ ډګر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري اونه زمانه بې شپو او ورځو نوررنګونه پیداکولی شي نو زمان او مکان دده مرهون دی او مدنیت وعرفان دده دفکري قوت اواستعداد مظاهره بلل کېږي.

ښیه! نودغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته یې دنیا ډېر احتیاج اوضرورت لري او پخپل زیار او کوښښ مړه او سپېره ځمکه وېښوي او دومره څه پکی پیداکوي چې دحیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت دځمکې په پیداوار کښې دومره حق نه ورکوي چې خپل حیات پرې محافظه کړي.

ایا هغه پسه چې انسان دهغه حیات اداره کړی دی دابه ورته ښه وي چې په غوښو او وینو یې یولېوه موړشي او دنورو پسو څیرولو او داړلو ته لاقوت پیداکړي، اوکه داچې د انسان په وجود کښې تحلیل شي اودیوه شریف مخلوق جزوګرزي؟ نودانسان اصلاحي او تعمیري قوت ده ته په حیواناتوکښې دتصرف حق ورکوي او دده دبادارۍ ژغ دنوروپه غاړه ږدي که دانه وي نوانسان اولیوه څه فرق نلري؟ دواړه دپسه ورمېږماتوي او غوښې یې خوري، لیوه یې لا اوم خوري اودی یې په اورهم کړوي.

(۱)

کټوری

هغه څوک چې هېڅ نلري هم څوک میلمه کوي. هو! یوه ورځ زه یوه داسې سړي کره میلمه وم چې پوله اوپټی یې هېڅ نه درلوده په لو اولورېې خپلې شپې تېرولې او دکاله ټول خرڅوری یې دومره نه و چې دیوه بډای اوشته من سړي دغاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کښې بې له سپوږمۍ بله ډیوه نه وه او د هرچا سرویږدی خپل لاس و.

دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی کټوری ته یوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخستې کورته یې هم څه غوښه راوړې وه. کټوری چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې منډې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپوروي. کله چې کاله ته راشي او دغوښو کټو په نغري باندې ووینې په منډه بېرته ځي او هلکان خبروي. نه! خبروي نه زیری پرې کوي نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډري ورځې یې غوښه په سترګو نه دي لیدلي خوپښتانه دي دا ورته ښه نه ښکاري چې ددوئ له کاله نه دبل په کورکښې ښه څه پاخه شوي وي. هو! هېڅکله دوئ دانشي زغملی چې بل څوک له دوئ نه پورته او لوړ وي، نو هریوه چا لړمون او چا لرې او کلمې ښودلې. یوه یوه به لا ویل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرګ پوخ کړی دی. داخبرې دوئ په داسې خوند کولې لکه چې لګیاوي خوري ې. نه خداېږو په خوړلو کښې ې لا دومره خوندنشته. کټوری یوازې له هلکانو سره دا خوږې خبرې نه کوي مور یې هم دښځو په ډله کښې ناسته ده او وایي وئ ! لاړه شم چې دغوښو کټومې ونه سوزي، غوښه خونه سوزي. ځکه چې کټو ترخولې له اوبو ډکه ده هغه ترسبا هم نه وچېږي خو داغواړي چې نورې ښځې خبرې کړي.

دکټوري پلارهم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالیو کښې ویني من من غوښه اخلي اوپه کالیو کښې نه ځائېږي، خوله بلې خواچې دخپلې ښځې زاړه ټیکری او شکیدلی کمیس ته ګوري سوراو تورټول په زړه کښې ګرزي خوداسې څوک نشته چې دده زړه پرې

(۱) کابل مجله ، ۱۳۱۸ کال ، ۱۱ گڼه ، ۸ـ۱۰ مخونه.

ورشي او څه پور ترې وغواړي سره له دې تراوسه پورې مادغسې خوښي په ډېرو لويو او شتمنو کورونو کښې ونه ليدله، ځکه چې دشتمنو او بډايانو زړونه هغه څه غواړي چې هېڅکله يې لاس نه ور رسېږي، ددوئ خوښي دومره وړيانه ده چې په دومره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوئ سترګې په ټوله نړی هم نه مړېږي، دلويو کورو لوی لاڅه چې وړوته يې هم ډېرخوندور ځيزونه بې خونده او وريښمينې ټوټې لکه بيستې داسې ښکاري، ددوئ نړی وريجې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تناره له تک سورسکړ ک او شيدو سبو يا شړومبو ځنې په خوند کښې ښرته پاتې کېږي. نه پوهېږم چې داولې؟ سپين پکړي خووايي چې ددوئ په نګولي کښې پرښتې خوند ړدي پرښتې خولاښې دي چې دوئ سره خو دومره ښه کوي.

نه ښه دی که ښه ځيزونه دنوروپه مخکې ايښي وي خوند خو ددوئ په برخه رسيدلی دی. ښه چې خوند ددوئ په برخه رسيدلی او خوښي هم ددوئ په کورکښې ډېره ده نو دوئ نورڅه غواړي.

دوئ خو دومره ډېرناروغه کېږي هم نه چې لکه بډايان په لواړو وريجو اولړ کلکو غوښو نس خوږي شي، دوئ خوبې تروو ځيزونو ښايسته ډېره ډوډی خوړلی شي اوکه نورڅه ونه مومي دغره شنې، مومانې نانګه، پرګي اونورهم خوړلی شي ځکه چې دوئ لا دپستو او خوندورو ځيزونو خوندنه دی ليدلی. دوئ په لږ څه ډېر خوښېږي او دچا ښه هېڅکله نه هيروي نورښه خولاڅه کوې دوئ ديوه سړي په تشه خبره دومره خوښېږي ته به سکه وايې چې ټوله نړی دهمدوئ شوه، دوئ له هغولويوسړيو چې دوئ سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککری هم نه سپموي، وش (وئ) ددوئ ککری څومره وړيادي ښيه چې دوئ په لږ څه دومره خوښېږي او بډايان په ډېر څه هم نه خوښېږي، نوولې ځوک له دوئ سره ښه نه کوي. (۱)

دشاعر مقام

ای دسوي زړګي خاوند ه! ته ددنيا هغه قلندر يې چې د دوهی په غاړه دسلطانی خوبونه وينې او داسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوي. ته هغه ځوک يې چې زړه دې د ښکلو او نازولو له پښو لاندې دی مګر دماغ دې په اسمانو کښې لوبې کوي.

هو! ستاړه او دماغ يوله بله ډېر لرې دي او ته هروخت په دوه نړيوکښې ژوند کوي ته لکه يو بې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نيمګړی بازارته راغلې مګر ستا شته دلته هېڅ قيمت نه لري، اوپه دې بازار کښې نه چلېږي. دلته ځوک دنسترنو زرپه دوه پيسونه اخلي اونه هغه سړې او ښکې چې شاعر يې د ياقوتو مهماني بولي څه بها لري.

ته رښتيا وايې:

که مې ځوک په فقيري شميري فقيريم ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ که مې ځوک په اميري شميري اميريم

دکامل عقيدې له برکته ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ ددوهی په غاړه ناست شاه جهان يم

ګدای ميکده کيست وقت مستی بين ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ که نازبرفلک وحکم برستاره کنم

دماغ برفلک ودل بزيرپای بتان ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ زسبا چې مې طلبی د ل کجا دماغ کجا ست

نقد شاعر درخور بازار نيست ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ نان به سيم نسترن نتوان خريد

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۹ گڼه ۳۰ـ۳۱ مخونه.

ستا پیغامو نه بیا راغله اوستا دسرو اوښکو مهماني راورسیده ته واېې څومره به ښه ؤکه زماسریندې د ندافانو د ډانډس کارکولی شوای یا دبلبلو د نغموقدر کیدلی.

داسندره تا په ډېر خوند وویله او ستا د رباب خواږه غږ ته د هوامرغان هم راښکته شوه مګر هغه اوښان چې ته پرې خپل بار وړې ددې نغمو په خوند نه پوهېږي او بې له وښونه نور څه نه پېژني، تاله مانه پوښتنه کړی چې دشاعر مقام چېرته دی؟ زه نه پو هېږم چې ته په دې پوښتنه کښې د څه راز جواب آرزو لرې؟ که غواړې چې خپل مقام دخلکو په نظراو هغه ځای کښې وپېژنې چې ته په کښې ژوند کوې او خلک په کښې په ځایونو او مقامونو جګړې کوي نوراشه !! چې درویې ښیم:
په هغه شپه چې مونږ اوتاسې وویل چې سبا به په .... بجو......ځای ته ځو.
سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور......لانه وو راغلي موټړوان ته مو ډېر وویل چې د مخه ځای راکړي خو هغه ته..... مدیر صاحب او.......سرکاتب صاحب ویلي ؤ چې سبا مونږ........ځای ته ځو دموټړ په مخکې به بل څوک نه کښېنوې.
هغوئ هم څه شیبه وروسته راغله او معلومه شوه چې زمونږ ملګري وو، دوئ موږ ته ډېر وویل چې راځې تاسې دمخه کښېنئ مګر موږ ته موټړوان په کوزسر کښې ځایونه تعین کړي وو.
مونږ هغه وخت په دې نه پوهیدو چې برځایونه خدای د برو خلکو لپاره پیداکړی دی او نه زمونږ په نظرکښې دې خبرې څه معنا درلوده چې یوملګری به له بله نه په پټه د ځای په نیولوکښې کوښښونه کوي یابه موټړ وانان په پټه ګوري.
څه ساعت وروسته د موټړ خلک پوره شوه او موټړ وخوځېده، دلارې ګردونه په خیر تېر شوه، موږ هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلته باید شپه تېره کړو. هلته هم زمونږ دناستې کوټه له موټړنه کمه نه وه او برسر و کوز سرېې هماغه مثا ل درلود.
داشپه هم په خیر تېره شوه اوسبا دسیل وتفریح اصلي ځای ته ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کورته وبللو چې ددغه ځای طبیعي ښایست اوښکلو مناظرو مونږ غوندې ښوتنه نورهم رابللي وو او په همدې کورکښې میلمانه و.
دادوه ډلې که څه هم بیل بیل راز خلک وو خو بیا یې هم له لیرې څه نه څه اشنایې لرله او په نومونو یې یوله بله پېژندل.
که چېرې په دنیاکښې دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبار ولري نو ویلی شم چې نصب العین او ایده ا ل یې هم یو او مشترک و، چې دوطن لوړتیا او دملک سعادت یې بولي په دې کورکښې هم زموږ د موټړ وړاندې ناست ملګری د هغه رسمي ارتباط په اثرکښې چې له کور به سره یې درلود ښایسته ښه نمانځل کیده او هغو نورو هم د خپل اعتبار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقاماتو ته زیاته لاره درلوده اوډېر صاحبان یې پېژندل هغه له ټولونه وړاندې ناست و او غټو غټو بالښتونوته یې اړخ لګولي و. په خبروکښې یې هم غټ خلک زیات یادول او هرساعت به یې دهغوئ دصحبتو خبرې اترې کولې، تابه ویلې چې ټول عمرېې له همدوئ سره تېرشویدی او هېڅ کله یې له کوم خواروغریب سره دخدای په جات هم کومه خبره نه ده کړی.
زما شاعره وروره! په دغه شپه ماته هغه راپه یادشوه چې زه او ته ماښام له بېرې نه ښکته شوو او د بېرۍ له نوروملګرو سره یو ځای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې بېرۍ ملګري نه پېژندلې چې څوک دي او څه کارلري؟ مګرد خان په حجره کښې مو و پېژندل چې دسور ځنډي لونګۍ خاوند.د...... ځای خان، او دخان په حجره کښې یې ډېر قدراو عزت کېده. هغه بل هم چې دعلاقه دار میرزا و ډېره نمانځه یې کیدله او په پنډ توشك ناست و، د مفتي صاحب مراعات هم خداېږو کم نه و او له نورو ملایانو نه یې ډېر فرق درلود.
هغه بل موږ سوداګرچې ببر پوستین یې اغوستی او هر ساعت به یې دپوزې نسوار کول هر چابه ورته ځنګ وځټ واهه او په ښوښو نومونو به یې یاداوه.
ستابه هم په یادوي چې زه او ته هلته ځنګه اېسیدو؟ او په کوم ځای کښې ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یواو څه کارلرو؟ ؟
زه تاته د لوی خدای په بې نیازۍ سوګند خورم چې ماستا په معرفي کښې ستا دتحقیر اراده نه درلوده او داراته نه وه معلومه چې شاعر به په دې حجره کښې دسازنده معنی لري او موسیقي ته به په سپک نظرکتل کېږي ځکه چې په دې تحقیر کښې زه هم درسره شریک وم.
سحرچې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو په نظرکښې ولیدل ډېرخپه وو.

تا ته په همدغه شپه داسوداپیداشوه چې له خپل ذهني اوخیالي اسمانه راښکته شې او همدغو خلکو غوندې شې مګر ددې دنیا دا عادت دی چې که سړی د ځان لوړتیا دپاره کوښښ کوي پچه ورته پیچومی کیږي او که له ګرنګه ځان غورځوي په ډېر زیارېږي هم نه مومي ته به هر څه شې مګر د هغه میرزاځای به ونه نیسې.

تاماته وویل په کوم هیوادکښې چې انسان په دباندیني وضعیت پېژند ل کیږي او دغېو خلکو پېژندنه او اشنایي په کښې اکسیر وي هلته بایدسړی په معنوي فضایلو اوپټو ښیګڼو پسې ونه ګوري او نه خپل عمرد نفس په تزکیه او تربیه کښې تېرکړي.

دامطلب تاپه ډېرو جذابو پیرایو کښې ونغښت او ودې ویل هغه څوک چې نه یو وړی مړولی شي او نه یو بربنډ پټولی شي، نه پې وهل او ټکول له لاسه پوره وي اونه دچا دلښتې په مخکې سپرکیدی شي دهغه به څه قدراو څه قیمت وي؟؟

تالکه یو هوښیار زړه سواندې ماته ددې دنیا داستوګنې لارې ښودلې اوویلې دې:

څه کېږي که څوک یوه داسې سړې ته غاړه ټېټه کړي چې په سلو ځایو او حجرو کښې ورته سرونه ټېټېږي او هرڅوک ورته په ښه ستر ګه ګوري.

پدې تجارت کښې خو هېڅ تاوان نشته او په هر حساب بې ګټه تر زیانه ډېره ده ما هم داخبره له تاسره ومنله اوپه تاپسې روان شوم چې نا څا په دشعر جذبه راغله ا وشاعرانه تخیلا تو له تا نه بیل کړم. زه نه یم خبرچې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسیدم؟

خودومره پوهېږم چې هلته ددې ټېټو خلکو دود او دستور هېڅ نه و اونه دافکرونه او دا خیالات پکې چلیدل.

هلته هېڅ انسان دبل په کما ل نه شو تېربدلی او نه دیوه سړي غټوالی په بل کښې حلول کولی شو، دهر چا قدر او قیمت دنفسي او ذاتي موجودیت په لحاظ و او هیڅوک دچا په ښو ګڼلو اوبد کتلو نه بل راز کیده.

زما په زړه کښې ددغسې شهرتو او اعتباراتو احساس او شعور مړشو او لکه یو ګنهکار بنده خدایي محکمې ته وړاندې شوم چې هلته بې له خدایه دبل چا بندګي ډېره بده اېسیدله او دنورو ثنا ویل لویه ګناه وه ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وویل شوه او وپوهدم چې سړی تل دخان په حجره کښې نه اوسېږي او نه په هر کورکښې ددغسې میلمنو قدرت زیات وي.

ما ته بې له الفاظو دا وویل شوه چې دځمکې او اسمانو خاوند بې دانسان له نفسي حقیقت او اعمالو نه بل شي ته نه ګوري او دحق په حضور کښې دغه باطل رنګونه او اعتبارات نه پاته کېږي. (۱)

څنګه ژوند کوو؟؟

هغه ورځ په کورکښې ناست وم چې دروازه وټکېدله اوورپسې متصل د زنځیر شرنګهار پورته شو، په بیړه له کوره راووتم او له خپل یوه دوست سره مخامخ شوم. وروسته تریوه مختصر روغبړ څخه معلومه شوه چې دده دزوی واده دی او زه باید خپل اشنا دکاندارته ورسره ولاړ شم چې ټوکی ورباندې ګران خرڅ نه کړي او په سودا کښې یې ونه غولوي.

ددوستانو خبره سړی په ډاګ نشي غورځولی نو بې له کومې بانې اوپلمې ورسره وخوځېدم. په دکان کښې مو لا سودا نه وه تمامه کړې چې کټوری راپیداشو او ډېر وارخطا معلومیده، له هغه موچې پوښته وکړه پخپل کوروکلي کښې یې له چاسره خپړې لګولې وې چې دده له لاسه عرضي تللی و اوپخپل سربې خاورې باد کړې وې.

له کټوري سره تک لاډېر ضورورو چې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او څوک ورسره ګوټې ماتې نکړي. که زه ورسره نه یم خدایزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زیانمن شي، زه باید په غم او خوشحالی کښې له خپلودوستانو سره مرسته وکړم او ورسره وځغلم. هغه څوک چې پنځه تنه بې پېژني او اشنایان پیداکړی دهرچا مخ ور اوړي او هر څوک ورځنې یوځای اوبل ځای ته تک غواړي

څنګه چې مو دده کار خلاص کړاوبیرته راوګرزیدو لاره کښې راته زلمې ولاړو، چې باید ډاکتر ورته وګورم چې کورته ورسره ولاړشي او دزوی علاج یې په شان وکړي، داکار هم بې زما دلحاظ خرڅولونه نه کیده او واسطې ته پکې ډېر ضرورت لیدل کیده

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۱ ګڼه ، ۸ _ ۱۱ مخونه .

له ناکامه بیا بېرته وګرزېدو او دډاکتر کوټې ته ورغلو هغه خپل تګ که څه هم ډېرګران خرڅاوه خو زموږ خبره یې ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کښې نه پوهېږم څه پېښ شوي و چې ګاډۍ وانان په سلو روپو هم نه راضي کېدل خو ښه و چې زه یې ولیدم په هماغه مروج نرخ یعنې شپږو روپو یې ترځایه ورسولو او هېڅ یې ونه ویل چې کلي ته ننوتو ګوروچې دمیراجان په کورخړې او ښتې وې.

دکلي کورخلکوته مو وویل چې خدای دې انصاف درکړي، ولې په یوه سړي باندې په نا حقه ګوتې لګوئ او بدورته وایئ. اخر مسلماني ده او دقیامت ورځ موپه مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب ورکوئ، یومسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کاردی.

هغوئ وویل مونږ څه وکړو؟

ګلاجان دیو اوبل په کاله ننوت چې تاسې به ضروربدپرې وایئ اوګوتې به پرې لګوئ. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتي ووهغه هم وویل زه یې پېژنم چې بد سړی دی او تاسې یې پرده کوئ که چا په تحقیق کښې چشم پوشي وکړه زه به ورسره ګورم.

نومونږ څه وکړو ګلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او مونږ ته یې هم ځینې خبرې وکړې چې که تاسې پرې بدونه وایئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم دربانديې راځي. په دغه وخت کښې زه لږ څه دحیات او ژوند کیف اوډول ته ملتف شوم چې مونږ څنګه ژوند کوو؟

او په ژوندون کښې څه شي ته ډېر محتاج یو؟ که کله یوه ډاکترته ورځو اوعلاج ته مو ضرورت پیښ شي نو هم به اشنایان ورولو او که په یوه دکان کښې سودا کوو یا یوه ځای ته په ګاډۍ کښې ځو هلته هم اشنایي اوپېژندګلوۍ ته ضرورت لیدل کېږي.

په تحقیقاتو او جزایي امورو کښې هم اشنایي دومره اغیزه لري چې ښه بد کړي او بدښه کاندي ځکه چې دوستي او اشنایي په ټولو حقایقو غلبه لري او دطلاپه نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې مونږ په اشنایۍ او پېژندګلوۍ پسې لکه باښه لوړې ژورې لټوو او سرونه پرې ماتوو دیوه سړي کما ل اولیاقت شخصیت او لویوالی په همدغه معیار سنجوو چې څومره او څنګه خلک یې پېژني او داشنایي په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې دهرچا خوښې دي مګر دپیشکې ورپسې زېرې دی. اشنایي په هرملک کښې ښه ده، مګر په دې ځای کښې دکیمیابوټۍ دی، کوم کارونه چې دلته په اشنایۍ کېږي هېچرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وایي:

یار مې هندو زه مسلمان یم دیار د پاره درمسا ل جاروکومه

یار دیار د پاره خوري دغوایي غوښې.

هرکله چې دیارۍ اواشنایۍ لپاره هندو دمسلمان اومسلمان دهندو چمونه کوي او ناحق دحقو ځاي نیسي، ته ووایه ! چې سړی به دبدو خلکو په اشنایي کښې له څومره ګناهونوسره اشنا کېږي، او دهغوئ د خوا هشاتو لپاره به څه څه کارونه کوي.

ځینې کسان وي چې له خپلو دوستانو اواشنایانو کله کله داسې کارونه هم غواړي چې نه په عقل برابرېږي، نه له شریعت او قانون سره موافقت لري، په ځینو وختوکښې باید یواشنا له بل اشنا سره په نا حقو دعوا او جګړوکښې داسې ملګری شي چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره ګرزي ځکه چې دغسې وسایلو او وسایطو ته هرڅوک متحاج دی او هرسړی مجبوږي چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسیلو اجراکړي.

ټول کارونه اوټول شیان لکه دنان وای ډوډۍ داسې نه دي چې په یوه معین نرخ او معین مقدار د هر چا لاس ته ورشي او کومې واسطې ته پکې ضرورت نه وي یا لکه د جمعې لمونځ هر څوک یې بې د ملاامام له اشنایۍ وکړی شي، ځکه چې زموږ اکثر اجتماعي کارونه چې په یوه او بل اړه لري د اشخاصو په کیفي وضعیت او آني حالتونو موقوف وي. که کله د یوه سړی طبیعت ښه او پام یې په نیکو وي غرونه دسړي په مخکې او اروي مګرکه په چپ اړخ راپاڅیدلی وي نو بیایې هېڅوک لارې ته نشي راوستلی اوسړي ته پچه پیچو می کوي دهمدې له امله افراد هم پخپلو کاروکښې په ځان اعتماد نشي کولی او نه دمحض معقولیت او حقیقت په ډاډ کوم کارته وړاندې کیدی شي. هره ورځ دیوې ورځې لپاره د یواو بل معقول او نامعقول مراعاتونه کوي، او ددې لپاره چې بل څوک دده بېځایه لحاظونه وکړي دی هم دهرچا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پیشرفت او خپل نجات هم ګوري همدغه شی ده ته دور اندیشي او عاقبت سنجي معلومېږي نوځکه دضرورت په وخت کښې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي. مګر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي. که کله کوم سړی په ښه نیت او پاك فکر له دغسې مراعاتو نو او لحاظو نوسره مبارزه او جګړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او په سلو

نوموبې ستاېږ، هرڅوک بې ملامتوي او دهر چا په نظرکښې بدايسي، هېڅوک ورته په ښه سترګه نه ګوري او ټولو د سترګواغزی شي.

که څوک غواړي چې هرعيب بې پټ وي او ډېر دوستان ولري بايد ددوست او اشنامراعات ولري او هرڅه چې هغه ووايي دی بې ومني که ديوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، ګناه وي اوکه خيانت، ګران وي او که اسان سړی بايد پکې نه ونه وايي او د يارلپاره درمسالونه جاروکړي.

مونږ له خدايه هېڅ کله په دعاکښې دانه غواړو چې يا له اسمانه پخه ډوډۍ راته ولېږه يا د الوتلو وزورنه راکړه چې موږ ورو خېژو مګر ديوه دوست اواشنا څخه په ځينې کارونو کښې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو، او دغرو قدربارونه ورباندې ږدو.

زموږ په مدني او اجتماعي حيات کښې داخبره ډېره ضرور ايسي چې ددغسې اشنايۍ لمن ټنډه کړو او خلکو ته داوښيو چې رسمي او اجتماعي امور ديوه قانوني او وظيفوي شعور په اثرپه يوه مثبت ډول او مقرر صورت اجرا کېږي چې هېڅوک او هېڅ شی پکې متاثر نشي اوهېڅ راز اشنايي يا مخالفت او موافقت پکې تغير نشي پيښولی.

که موږ پدې موفق شوو چې دقضاوت او حکمت په وخت کښې پخپل ورور باندې رحم او په دښمن قهرو نکړو يا پدې پوه شو چې اشنائي په شخصي او اخلاقي اموروکښې تاثير لري او له خپلو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسايلوته تجاوزنشي کولی بيابه هېڅکله دغسې چمونه نه کوو اونه به په واسطو او وسيلو پسې ګرځو، نوڅه به کوو؟ دخپل دوست اواشنا له حا ل احواله به ځان خبروو، دجوړ اونا جوړ پوښتنه به بې کوو، داحتياج په وخت کښې به ورته قرض يا بخشش پيسې ليږو ، مګر دهغه لپاره به د درغو شاهدان کېږو نه، او نه به له حق او حقيقت سره جنګ او جګړه کوو، له خپل ملګري سره به په لو لور، يوو او غاښورو کښې مرسته کوو مګر پردی پولې به ورته نه وهو.

زموږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی چې په نيکۍ او تقوی کښې به له نورو سره مرسته کوو مګر په ظلم وګناه کښې به دچا نه ملګري کېږو. (۱)

کورنۍ

په باغ کښې بعضې ونې او بوټي زاړه او ورک شي او بعضې نوي پيداشي، کله پرې ږلی وشي ميوه يې خرابه کړي اوکله پرې سختې سيلې راوالوزي لوی لوی ښا خونه په کښې مات کړي، کله يې پاڼې زيږې، کله شنې اوکله بيخي نه وي. ډېرخزانونه پرې راځي او تيريږي مګرباغ لاهماغه شان ځای په ځای وي. ونې بدلې شي، ميوې بعضې ورکې او بعضې نوې پيداشي خو د باغ نوم نه ورکيږي. نو څوک چې په دغه راز پوهيدلی وي هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په يوه بوټي يايوې ونې پورې زړه نه تړي. کورنۍ هم همدغه شان بهار او خزان، زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصبيتونه پرې راځي، مګرنوم يې باقي وي، خلک يې بيخي بد ل شي خو اصليت يې نه بدليږي.

وګورئ! دپښتنوپه کورنۍ کښې او س هغه پخواني پښتانه يو هم نشته سره له دې پښتانه ياديږي، داځکه چې داپښتا نه هم د هماغه ونو نيلې دي چې اوس ونې شوي دي. د دې ونو ميوه که څه هم پخوانی خوند نه لري اونه په کښې هغه غښوالی شته مګر نوعيت يې نه دی بد ل شوی.

دا د باغ خاصيت دی چې دونو له نيلو نورنيالګي پيداکيږي او له هغه څخه نور، خوپه ميووکښې يې هغه مزه نه پاتې کيږی هو! دباغ دميو و خوند ساتل ډېرمهارت غواړي، که يو باغ د چا د ودانۍ دسيوري لاندې شي هم ميوه يې بيخونده کيږي، نو لکه څنګه چې يوه کورنۍ دعلم وعرفان رڼا ته احتياج لري همدرانګه باغ هم د لمر اوسپوږمۍ رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کښې بعضې ونې دومره جګې شي چې له نورو ونو دلمر سپوږمۍ تاثير ايسارکړي هم د ټيټو ونو په ميووکښې مزه نه پاتې کيږي او لکه هغه کورنۍ چې د بل چا سيوري لاندې شي او يا پخپل منځ کښې يو په بل دومره لوړشي چې طبيعې فيوضات يوله بله منع کړي هرو مرو پکی هغه پخوانی خوند نه پاتې کيږي. نو څرګنده ده چې نباتي او انساني حيات ډېر نږدې او ټينګ

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه ۲، ۹ مخونه.

مناسبت سره لري، څنګه چې غتې غتې ونې دضعیفو چینچیو له لاسه خرابیږي همدغه شان دکورنیو او ملتو حا ل هم دی.
بعضې داسې چینجي شته چې په سترګو نه لید ل کیږي او د لویو کورنیو ستڼه له بیخه باسي، دا چینجي هغه کیسې او اوهام دي چې خلک دسعی او عمل له میدانه راګرزوي ا و دمایوسیت خواته یې بیایي، داسې کیسې خپله نه پیداکیږي، زورور قومونه یې په راز راز وسایلو په ضعیفو قوموکښې نشروي او د هغوئ مخه دارتقا اوکامیابی له لوري راګرزوي.
کوم قوم چې د و هم پرستی په مرض ګرفتار شي او بې اساسه خیالات پکې ځای ونیسي هغه که څه هم په ظاهر روغ رمټ معلومیږي مګر لکه چینجنه ونه پکې هیڅ نه وي پاتې، داسې قوم د جدو جهدپه اثر هیڅ نه وي قایل په هرکارکښې شکوم نیسي او هرڅه دتصادف نتیجه بولي، په بعضې ورځوکښې ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرګ بې وخته اذان یا د سپي انګولل دمصبیت پیغام او د بدې پیښې قاصد ګڼي. دوئ تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنډو څخه غواړي ، زیار او کوشش ته هیڅکله مراجعت نه کوي، نودغسې یو قوم چې جدو جهد ورته حرص او عدم قناعت معرفي شوی وي، سعیه ورته شنډه ونه او بیهوده شی ښکاري ضرور باید لکه خس و خاشاک ځانونه د زمانې شدید طوفان او تند باد ته وسپاري چې هر لورته یې وېسې اود ځمکې له مخ یې ورک کړي. دا راز افکار چې د قوم د ورکوالي سببونه دي او یو قوم دبدبختی په میدان کښې لاس ترزنې کښینوي او ل د هغه قوم په ادبیاتو کښې او وروسته د خلکو په ذهنیت کښې ځای نیسي، هو! په شعر کښې دا تاثیر شته چې یو فکر هم د خلکو په نظرکښې ښه او ښایسته ښکاره کړي، شعر دا اقتدار لري چې بو دائیت، رهبانت، مسیحیت دتصوف په نامه په اسلام کښې داخل کړي.
خدای پاک وایي چې انسان هر څه د خپلې سعی په اثرکښې مومي مګر شعروایي:

(سعی خودنتوان برد پی بګو هر مقصود
خیا ل باشد کنی کاربی حواله براید)

شعردی چې خلک انزوا او ګوشه نشینی ته رابولي اووایي:

(ببر ز خلق و زعنقا قیاس کاربګیر
که صیت ګوشه نشینان زقاف تاقافست)

((جداروکه ګذر ګاه عافیت تنګست))

هرخوک چې دلاندیني بیتونه واوري:

(غم دنیای د نی چند خوری باده بخور — حیف باشد د ل داناکه مشوش باشد)
(ازین رباط دو درچو ن ضروراست رحیل — رواق طاق معشیت چه سربلند وچه پست)

(به هست ونیست مرنجان ضمیرو خوش مباش
که نیستی است سرانجام هرکما ل که هست)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسې لري باید بې علاقې شي اوپه بد نظر ورته وګوري. ښه ده د رحمان بابا خو په دې موضوع کښې د نورو په لارنه دی تللی او دنیا یې په دې شان معرفي کړې ده.

(ښه ده ښه ده د ا دنیا — چې توښه ده دعقبی)

خوشحال خان هم بالعکس دنوروشعرا دسعی اوعمل طرفداري کړې ده او خلکوته یې داسې درس ورکړی:

(که غوټې پسې وهې په لاس به درشي — چاو یل چې په دریاب کښې ګوهرنشته)

نه یوازې خوشحا ل نه حمید هم تنبلې پدې ډو ل پریکوي او وایي:

(دهمه ښلاسرتن آساني ده — خرخاوه شي لټ غویی پرقصابانو)

نو دننیو ادبیاتو او لیکوالو کاردی چې خلکو ته یوه داسې ادبي دنیا پیداکړي چې اساس یې عزم وهمت ، جدوجهد، سعیه اوعمل وي. او هغه کسان چې له ډیرې مودې د همای د سیوري په انتظار شل او شوټ ناست د ي راپاڅوي، دزیار او کوشش لمن په لاس کښې ورکړي، دغه او هام ترینه هیر کړي. هو! دا او هام د ادبیاتو له لارې راغلي او په همدغه لاربايد بيرته ووزی.

د دې بيت اثر:

(مصلحت ديدمن انست که ياران همه کار
بگذارند وخم طره ياري گيرند)

بايد په دې راز بيتونو:

وختو اسمان ته په وزر د ازادۍ بشر
ته لابندپه زلفو يې داخيا ل خوشې عبث دی)
(خادم)

له دماغونو ووزي او ورک شي. دغه شان نوې نغمې که د خلکو غوږو ته ورسيږي ژر به انشاالله دمقصد لارمونده کړي او ور روان به شي ادبيان او ليکونکي کولی شي چې هماغه دشمعې سوزيدل او دفرهاد اوشيرينې نوم د خلکو غوږونو ته په دې شان ورسوي:

لکه شمع که ځان وسيزې په اورته
نو به هله کړې رڼا مينه او کور ته
که فرهاد غوندې دې غرونه سوري نه کړ.
دشيرين وطن په عشق کښې يې نامتورته

اوس بايد د دې ډو ل بيتونوپه عوض:

(په ګلګونه چهره څاڅکي دخولو چې ترنظرشي
دشبنم په رنګ کښې وينم دګلابو طوفان کله)

خلکوته داسې وويل شي.

(په خولو يې دتندي که ابيارې کړې
دوطن دګلو باغ به کړې سمسورته)

اوسني ليکونکي بايد ددې وخت ضروريات په نظرکښې ونيسي او د خلکو رهبري وکړي لکه ځنګه چې يو دزمانې نبض شناس شاعر وايي:

(هره ورځ د زمانې احوا ل بدليږي
هره شپه نوی خوبونه نورتعبير)

همدغه شان بايد دشعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنياکښې نوي افکار ځای ونيسي، داسې نوې هم نه چې له محيط سره هيڅ نه تطبيقيږي، ځکه دا خو له بارانه پا ځيد ل او ناوې ته کښيناستل دي او شاعر بايد خپل کام ته د امن ځای ونيسي او پخپلو دردونو يې خبر کړي. دشاعر د اوظيفه ده چې دکام په غم وژاړي او هغوئ هم وژروي هسې نه چې خزان ورته پسرلی ښکاره کړي ياپه غم کښې ورته سرندې ووهي. (١)

فکرونه هم تغيرمومي

غټ او واړه شيان څه چې په دنياکښې دي بعضې ډير ژر او بعضې څه موده وروسته تغير مومي: انسان هم سره له ډير صفاتو د همدغه تعبير په لارکښې واقع دی، فکر، عقل، ذوق او هرڅه يې تغير کوي او په نوروشيانو کښې هم تغير پيښوي، که سړی د تاريخ پاڼو او موزيم خانو ته مراجعت وکړي او دانسان مختلف حالات او اثار نظرلاندې ونيسي په دې به پوه شي چې انسان هيڅکله په يوه حا ل نشي قانع کيدلی او هميشه پخپل حا ل کښې تحول او تلون غواړي، دانسان همدغه تحول غوښتونکی طبيعت چې په هيڅ حا ل نه قانع کيږي، کله د خپل کاله په نقشه کښې تغير پيښوي او کله پخپل لباس کښې تحو ل پيداکوي د دنيا د آبادۍ اود انسان دټولو پيشرفتونو لوی سبب دينوانسان طبعا د تجدد خواته مايل دی او هميشه زاړه شيان په نوو بدلوي او يوډو ل تراخره

(١) کابل مجله، ١٣١٨ کال، ١٢ ګڼه، ٥٢ _ ٥٣ مخونه.

پورې نه پالي، که سړی یوازې دانسان لباس په نظرکښې ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غوروکړي پوه به شي چې خیاطانو دتن په جاموکښې څومره تحولات او تغیرات کړي دي او لا کوي یې.
دخیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخت د خلکو خواهش ته وګوري او هغسې جامه جوړه کړی یعنې دمحیط په خوښه کاروکړي هسې نه چې خلک یو څه غواړي اودی نورڅه کوي.
دانسان فکرهم لکه دخیاط ماشین داسې دی چې باید هر وخت داسې کاروکړي چې خلك يې غواړي او خوښوي يې. د انسان قابلیت هم دیته وایي چې خپل فکر او محیط له تقاضاسره تطبیق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هوښیاري هم ویل کیږي او دیوه سړي دقابلیت پوره سند کیدلی شي.
هرڅوک چې له خپل فکره داسې کارنشي اخیستلی چې د خلکو له احتیاجاتو او دمحیط له مقتضې سره سم وي هغه هیڅکله په دنیا کښې د خوشحالی ژوندون او ښه زیست نشي کولی او نه په اجتماعی حیات کښې څه برخه لري. څومره انسانان چې په یوه مملکت کښې اوسیږي او یوملت ورته ویل کیږي دوئ ټول د یوه لوی ماشین په ډول دي چې واړه واړه څرخونه او مختلفې پرزې لري چې باید ټول دیو مقصدلپاره حرکت اوکاروکړي او خپله وظیفه اجراکړي. پدې څرخوکښې که هرڅرخ له عمومي ارادې سره سم کارنشي کولی نوهغه بیکاره اوخراب ګڼل کیږي، بلکې نورهم له کاره باسي.
نوداهم معلومه شوه چې ښه والی اوهوښیاري په حقیقت کښې همدغه شی دی چې سړی خپل افکارله محیط سره تطبیق کړی شي اوله عمومي ارادې سره سم دمشترک مفاد لپاره کاروکړي. هرڅوک چې خپل افکارله محیط سره نشي تطبیقولی هغه لکه یو بیخبره دهقان داسې دی چې دزراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم اوبې وخته پخپل پټي کې څه کري چې هغه هیڅکله نه شنه کیږي او تخم هم ضایع کیږي.
ددې سړي کارکه څه هم په اصل اوپه خپل وخت کښې ډیرښه کاردی مګر دی ورځنې هیڅ نتیجه نشي اخستلی اوخلکوته خپل لیونتوب ښیي.
څوک چې یوازې د خپل فکرپه محیط کښې ګرزي اوعمومي نظرنه لري یعنې خپل افکاریې له محیط سره نه وي تطبیق کړی د هغه فکرپه هرځای او د هر چا په نظرکښې صحیح نه وي.
یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رودکښې اوسیده بازارته روان و چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابي رنګ يې وي او ساده وي هغه چې له بازاره راغی نوسره شیر چایي ټوټه یې ورته راوړه او وریې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل چې ما خوآبي ټوټه غوښتې وه او تاسره بخنه ټوټه راوړه ظریف ورته په خنداشو چې دسره رود او به خو همدغه شان رنګ لري.
څوک چې عمومي نظرنه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کښې خاپوړې کوي یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق کړي چې د خپل کاله داوبورنګ ابي رنګ ګڼي او نور ځایو نه په نظرکښې نه نیسي، نو هرڅوک که غواړي چې حقیقت ته ورسیږي او افکار یې په هر ځا ی کښې صحیح وګڼل شي هغه باید خپلوافکارو ته وسعت ورکړي، دې خبرې ته باید ادیبان او لیکونکي زیات ملتفت شي او ډیره توجه ورته وکړي ځکه چې دوئ له خپل محیط سره زیات فکري ارتباط لري اوتل خپل نظریات خلکوته وړاندې کوي نو که ددوئ افکارله محیط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتیاج نه حس کوي هیڅوک يې نه قبلوي او شنډپاتې کیږي. نو دوئ هم باید لکه نورکسبګرد خلکو د ذوق اوډو ل رعایت وکړي یعنې ښه شیان په ښه لباس کښې خلکو ته وړاندې کړي او دمحیط احتیاجات په نظرکښې ونیسي. څه چې لیکي باید پخواله لیکلو څخه سترګې ښې وغړوي او په خلاصوسترګو څه ولیکي نو دده افکار هرو مرو عمومي رواج پیداکوي او خلک یې ښه قبلوي.(۱)

شاعرانه خیال

چپه چپې او قراره قراري وه، سپوږمۍ د ځمکې په مخ رڼا غورزولې، هیڅ طرف زوږ او زوږ نه و.
یو ژور لښتې په شنه ګیاه پټ او پیچلی له اوبونه ډک اوغلی روان و.

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹ کال، ۴ ګڼه، ۱۰-۱۱ مخونه

هرچا چې داوضعیت لیده ګمان یې کاوه چې دا او به بې شعوره نه دي، په عزم او اراده کوم طرف ته ځي، ما هم داخبره حس کړه او ورپسې روان شوم. څه ساعت وروسته ګورم چې په شنه باغ کښې قدم وهم باغ کښې هر راز بوټي ولاړ دي، دا او به چې ډېره موده پخوا هم دې باغ ته راغلې وې ددې باغ په شنو پاڼو، خوږو میوو، ښایسته ګلانوکښې یې حلو ل کړی، داشین بڼ، تازه چمن یې دانسانانو، مرغانو، حیواناتو لپاره ساز کړی و. دا اوبه لکه دتاک په رګوکښې ننوتې وې ډېر خلک یې په خپل خوند مست کړی او د ډېرو نشه یې د بنګو په پاڼو زیاته کړې وه، په یوه بوټي کښې ځان لکه عسل خوږ کړی او په بل کې یې د سرکې تریووالی پیداکړی و، په ګني کښې یو راز اوپه مرچ کښې یې بل راز مزه اینبې وه، دا او به برسیره پردې چې ددې میوو او ګلانو دو جودسبب ګرزیدلې وې په تعمیر او ودانی کښې یې هم برخه اخیستې، ددې باغ دیوا ل اوګرد چاپېرسرایونه یې سرته رسولي و.

دې او بو یوازې د ځمکې په مخ تردد نه و کړی.

لکه چې یې د همدرې حرارت په زړه کښې پیداشوی، د اقیانوس له دریابه جګې شوي او په وچو جزیرو باندې یې درحمت ځاځکې شیندې اولکه دګل له پاڼو هوا ته هسکې شوې دي ، کله یې په لویو دریابو کښې دانسانانو بېړۍ او درانه جازونه په سر ګرزولي او د ځاروي وظیفه یې اجر ا کړې ده، دا اوبه که څه هم دونو تر جګو جګو ځوکو رسیدلي دي خو خلک د ځمکې په سرګرزیدلی شي څه شی نه ډوبوي. نه دغه اوبه چې کله په یخ کښې ځای نیسي او د توری آب په ځای اوکله دګل په پاڼو (ښایسته جامه) کښې ننوزې د حسن او جما ل مظا هره کوي او ځنې وخت دصدف په صاف زړه کښې ځا ن تربیه کوي او د جوهري په دکان کښې دتجارت بازار تودوي و دې شي چې شاعر انه خیا ل هم دغسې یو شی دی.(۱)

تیاره او رڼا

نه پو هیږم خوب دی که بیداری، خیا ل دی که حقیقت، دنیا په تیاره اوترګمی کښې واقع ده، له شرقه ترغربه تور تیکری غوړیدلی هر خومره چې یوه خوابله خوا ګورم هیڅ نه ګورم.

هرلورته تورتم او تپه تیاره ده، زه ګمان کوم په داسې کره کښې یم چې دانسان هوس په کښې هیڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کښې څه نقش او نګار کړی او دایوه طبیعي اوساده منطقه ده چې دفکر اوکار اثرپه کښې نشته، ټو ل مخلوق ویده او دنیا په هماغه پخواني حا ل پاتې ده، هیڅ تغیر په کښې نه دی پیښ شوی ځکه چې زه څه نه وینم، زما په نظرکښې دنیا په خوب ویده او خپه چپه ښکاري.

زه ګمان کړم چې دنیا د خوب زانګو ده او خلک په کښې غلي پراته اویوپه بل اړه اوغرض نه لري، زه تصور کړم چې دنیا یوسپیره ډاګ او وچه بېدیا ده هیڅ په کښې نشته د هرچالاس تش او خالي دی. خبرنه یم چې څه شته خو زه د جهل په تیاره کښې پټې سترګې پروت یم څه نه وینم او دا هغه دنیا ده چې دبشریت معموره ګرزیدلې او بله شوې، زه په همدې تیاره او بې خبری کښې، چې یو ناځاپه سپینه رڼا پیداشوه او د دنیا بازار راته ښکاره شه.

نه پوهیږم دا رڼا له څه شي پیداشوه د حقیقت معشوقې مخ ښکاره کړه اوکه دعلم لمرپخوا د وخته دصبح صادق قاصد راولیږه او که د بشر دحکمت برق او برینښا وه. خیر هرڅه چې و خونوې دنیایې له هرشي ډکه پکه راوښوده ، چې هر څوک یې محتاج اوهرڅوک له ما نه بې نیاز ؤ. هر چا هر څه درلوده او هر شي نوی رنګ پیدا کړی ؤ. میخانیکي اسبابو په کایناتو کښې عجیب او غریب تحو ل ځرګند کړی، اود هنر کیمیا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړي، په دنیاکښې بله دنیا جوړه شوې، د دماغ زړه خونه نوې شوې، نوی فکر نوی خیا ل پیداشوی، زه علاوه په دې چې په مادیاتو کښې برخه نه لرم، یوسراو دوه غوږه یم په معنوی هستۍ کښې هم لکه الف هیڅ نه لرم زه داسې ښکارم لکه چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلی یم.

هو! زه دبیخبرۍ او بیکارۍ له دنیا دعلم اوعمل دنیا ته نوی راغلی یم.

(۱) کابل مجله ، ۱۳۱۸ ، ۲ ګڼه ۵۸ مخ.

زه له خوبه نوی راپا څیدلی یم. پس له دې به لکه وړوکې هلک دیو ه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجب په سترګه ګورم.(۱)

بله دنیا

نیمه شپه ده هیڅوک له ځایه حرکت نه کړي، مګرزه لکه سرسام بې ارادې روان یم، په مخ کښې مې غرونه اوسیندونه راځي خو زما مانع کیدای نشي، په لوړو او ژو رو لکه نسیم یا بریښنا څرخنده تیریږم هیڅ شی مې په مخ کښې حایل کیږي نه.

یوه شیبه وروسته نه یم خبر چې ما د څومره مودې لارپه څو دقیقو کښې قطع کړې، خوله دغې دنیا چې زه ورسره اشناوم وتلی او یوې نوې دنیا ته دتعجیب په سترګو ګورم. زما او دد ې خلکو ترمنځ دومره بعد او فاصله ده لکه چې داولې ورځې انسان یې ددې وخت له انسان سره لري دلته هرڅه نوي اوهغې دنیا سره چې زه ترې راغلی یم هیڅ مشابهت نه لري حسن او جما ل ټو ل همدلته جمع شوي، عیش او عشرت د همدې خلکو په برخه رسیدلی دی، ددې ځای وګړي چې لکه د یوه چمن ګلان یوشان تراو تازه ښکاري ماته هغه تفاوت اوتیټ وپاس چې ما دانسانانو په ډله کښې لیدلی رایادوي او هغه کسان چې د فقراو ضعف نمایندګان و، راته وې دلته که هر څومره میخانې او دساعت تیرۍ وسیلې ډیرې دې مګر خلک یې دومره نه دي بیخوده کړي چې له اینده حیات نه غافل او په دې شي قانع شي ګویا دې ځای ته لا دقناعت لغت نه دی رسیدلی او حرص بد نه دی معرفي شوي، هرطرف ته کارخاني اوفابریکې جاري دي نوي نوي کشفیات او اختراعات کیږي خوافسوس چې زه ددې ځای دشیانو نوم نه پیژنم او تعبیر ترې نشم کولی مګر دومره پو هیږم چې دټولې دنیا دتسخیر لپاره کفایت کړي. ددې ځای په کتاب کښې ډیر شیان چې ماته بدمعرفي شوي و ښه ښود ل شوي او داخلاقو په غټوغټو عنوانو کښې لوی تغیر او تبدیل پیداشوی دی. دلته په عوض د تواضع او امیدوارۍ دعزةالنفس درس ورکو ل کیږي او دصداقت په ځای سیاست ستایل کیږي. زه په دې ښایسته دنیا کښې ښکته اوپورته ګرزم، دبشریت دامراضو دوا لکه همدردي اونور...لټوم خو بې له ذهر دارو غازو او جهانسوزه اور بل څه نه وینم او وروسته له ډیرو پوښتنو راته ویل کیږي چې ته دشرق موزیم خانوته مراجعت وکړه دا د شلو قرنو پخوا ارمغان د هغه ځای په زړرو اوشکیدلو پاڼو کښې پیداکیږي.(۲)

دبشریت قافله اومنزل مقصود

نن چې دبشریت قافله او د انسانیت کاروان، د مدنیت او عرفان په بازار کښې قدم وهي، او د حکمت په رڼا د مهجولاتو په تورتم کښې او به د حیات لټوي، له اوسپنې دهوامرغان او له فولادونه د دریاب کبان جوړوي، له اوبو نه بریښنا (برق) او له هوانه وینا اخلي. نن چې له شرقه ترغربه دانسان ژغ هرغوږ ته بې کاغذ اولفافې او بې ټکسه دپوستې رسي.

نن چې هرسړی ددنیا له په حا ل احوال او دلرې لرې خلکو په کار بار خبرد ي، د یوه او بل په حق کښې پیشګویي کوي، نن چې د بشرله سترګو پردې لرې شوي،لرې او نږدې وړې وړې ذرې وینې او له ډیره عقله ویښته چوي دا ټو ل د نن او پرون ورځې دزیار او زحمت نتیجه او دیوه قرن محصول نه دي،دا معنوي سرمایه دبشر داولې ورځې پانګه ده چې ورورو زیاته شوه اوپه مرور دزمان له یوې دانې درمندونه او له یوه زړې باغونه جوړ شوي، د بنیا د م فکر لکه طفل ډیره موده د حیات په غولي خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په میدان او دتجربو په ګدۍ ډیر کرته پا څیدلی اوسرپه څیرۍ لګیدلی ،پس له ډیرو پرزیدو یې یو یادوه قدمه دترقۍ لورته اخیستي داطفل په بیابان ددنیا کښې چې هیڅ لور لار او رڼا نه و ه او هر طرف له مارکنډیو او اغزیو ډک و، لوڅې پښې یوه خوا اوبله خوا لکه سودایي اوتندې یې تیرې کړي، په کنډو اوکپرو د خطر کښې ولیدلی لکه یوسف (ع) عمر یې په څا او زندان کښې تیر شو ی دزمانې له مصایبونه یې دسرپه کاسه کښې او به څښلې.

---

(۱)کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۴ ګڼه ۶۳-۶۴ مخونه

(۲) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال،۵ ګڼه، ۳۶ مخ

کله دتصادف په ګام او کله د تدبیر په قدم وړاندې تللی
ډېرې ککرې په دې ارمان کښې خاورې شوې چې یوه غوزه دپنبې تجزیه کړي بیاله یوې هسې تیل وباسې او له بلې پلته تاوه کې، خپله تیاره کوټه په دې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کې.
لېده یې دا لکه څنګه چې بنیادم دا اوسني صورت او قدو قامت پس له ډېرو تحولاتو موندلی، او ل ځل له غذایي موادو مائیت ته راغلی (منی) شوی، او پس له هغه دوینې پرچې (علقه) ګرزیدلی او بیا یې دغوښې شکل پیداکړي او په تدریج سره هډوکی جوړ او په غوښه کښې پټ شه، وروسته تردې یې زړه، سترګې، غوږونه او بې حسابه اجزا دبدن او پرزې یې دوجود چې څانته یو علم (تشریح) په کښې تدوین شوی دی په کار خانه دقدرت کښې جوړشوی او یو مکمل وجود چې خدای (ج) په اشرف المخوقات سره ستایلی د خدای په قدرت دنیا ته راغلی. همدارنګه یې فکر هم دتحو ل پایه په پایه ختلی اودې اوسني مقام ته رسیدلی دی. بنیادم ډېره موده په صحر ادتنهایۍ او نادانۍ کښې په ډار او ترس ګرزیدلی او لکه شاپیرک په سمڅو اوغروکښې پټ شوی، هرساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غره هار د تالندې ویریدلی اوله ډاره یې یوه او بل شي ته سجدې کړې. پس له ډېره وخته دملګر تیا او تعاون په فایده پوه او دغلو له ډاره کلی کورشو ه، له همدې وخته دقومیت نوعیت قرابت نیلي په څمکه کښې چلیدلي، د محبت شفقت ، جمعیت سلسلې اوږدې شوې، ا و د بنیادمو قافلې اوکاروانو نه دترقۍ په لامخ وړاندې دمنز ل مقصود د طرف تللي او هرې طایفې ځانته یوه پنا ګاه لټولې، او ځان یې څه شي او ډېر ترسیه کړی.
چا د غربیت په خونه کښې اړولي او چا دقومیت په مرغانچه کښې ځان ځای کړی. مسلمانان په فراخ باغ د دین او دیانت کښې پراته او دیوه باغوان لاس لاندې تربیه کیږي، په دې باغ کښې هرقسم بوټې او هر راز ګلان اوونې چې هریو بیله مزه بیله میوه علیحده رنګ او ګوښې فایده لرې موجود دې، تر انګورو پورې د هرځای میوه پیداکیږي، او د هر چا خوله پرې خوږیږي.
دا باغ خصوصي نه دی، د هرچا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصیږي او ور ورته بیرته کیږي. (۱)

دمحبت لیوال

راشه چې زه خپل زړګي ته مراجعت وکړم چې په دغه حساسه نړۍ کښې د مینې او محبت څه یادګارونه پاتې دي او که نه! دغه زړګی چې دمحبت په هر راز لوموکښې نښتی او دعشق په پنجرو کښې یې ډېر ریاضتونه ایستلي دې ګوندې دعشق او مینې تیر حالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووایي چې عشق او محبت په انسان باندې څه کوي ترڅو چې ددنیا په مخ د حسن او جما ل مظاهر لید ل کیږي او دانسان په سترګو کښې د لیدلو او کتلو احساس وي، هرومرو به دانسان په زړه کښې یوډو ل مینه او د یوشي محبت وي مګر محبتونه ډو ل ډو ل یو راز نه دي اونه یې اغیزه دانسان په زړه کښې په یو ډو ل وي بعضې محبتونه دي چې ډېر ژر دانسان له زړه محوه کیږي او هیڅ اثریې نه پاتې کیږي.
هو! انسان کله کله خپل زړه په لمر او سپوږمۍ او داسمان په ستورو هم بایلي مګر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکی او پریوتونکی ښکاره شي نو ډېر ژر ورځنې بیزاره شي او په یوه داسې ذات پسې ګرځي چې هغه هیڅکله نه محوه کیږي او تل ترتله وي.
دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رڼا کوي، چې بیا لمر اوسپوږمۍ هم ورته له شرمه کتلی نشي مګر دامحبت په هر زړه کښې نه پیداکیږي او نه د هر چالاس وررسیږي داپاک محبت دی اوپه داسې زړه کښې ځای نیسي چې هلته بل هیڅ محبت لاره نه لري.
هرکله چې محبتونه راز راز اوډو ل ډول دي او په هیڅ وخت کښې دانسان زړه چې دمحبت نړۍ ورته ووایو له مینې تش او خالي

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۱ ګڼه ۴۵ . ۴۲ مخونه.

نه وي نو زه به اوس خپل زړګي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به یو یو راپه زړه کړم چې په دغه نړۍ کښې پیداشوي او بیا ورک شوي دي.
ښه مې په یاددي کله چې زه په کوڅوکښې له وړوسره ګرزیدم او کورکښې به مې څه کول زما په زړه کښې بې له محبته بل هیڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کښې محبت د خپل مورله غیږې او د کاله له خلکو بیل کړی او له پردیو هلکانو سره یې ملګری کړی وم.
زه به هغه وخت د خپلې مورله څنګه پاڅیدم اوپه منډه به باندې تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترګې نه وراړولې ځکه چې خپلو ملګرو ته به ورتلم او هغوئ به مې لټول.
زه به د هغوئ خوږې مرکې ته داسې په شوق، ورتلم لکه یومین چې په نیمه شپه کښې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هیڅاته یې پام نه وي مګر کوم امیدونه چې یومین خپلې معشوقې دوصا ل په وخت کښې لرې زما په زړه کښې به هغه شان یوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شیانو تصور کولی شو. زما محبت په دغه وخت کښې په هیڅ راز مادي او معنوي اغراضو بنا نه و، په دغه حین کښې ما هر راز مرسته اوښیګڼه دمحبت لپاره کوله مګرد هیڅ شي لپاره به مې له چاسره محبت نه کاوه. زما محبت په دغه وخت کښې یو پاک او مجرد محبت و چې په هیڅ ډول اغراضو نه و ککړشوي، مګرڅه موده وروسته چې ما دخپلو همدغو ملګرو په ښکلو مخونو او معنی داروسترګو کښې بعضې کیفیتونه ولیدی شوه، نوزه له یوبل شان محبت سره اشناشوم او زما په زړه کښې دهغوئ په نسبت یوبل راز مینه پیداشوه پدغه وخت کښې زما زړګی لکه یوه وړه کښتۍ دمحبت په دریاب کې ولویده چې د مینې او عشق موجونو او چپو وربانديې لوبې کولې.
لدې محبت سره زښت ډیر اظطراب او ناقراري ملګرې وه چې همیشه به زه له مشکلاتو سره مخامخ کیدم مګردغه ټول مشکلات، مینې او محبت زما په نظرکښې دومره اسانه کړي وو چې مابه ورځنې خونداخستلو.
په دې وخت کښې زما په زړګي کښې مینې او محبت داسې تنده پیداکړې وه چې ددغه دریاب ټو ل اوبه یې وڅښې کړې او په وچ ډګرپاتې شو.
څنګه چې دغه اضطراب او ناقراري ورکه شوه او زما زړګی لکه مړی یاویده لړ څه له سرګردانۍ خلاص شو، نه پوهیږم چې بیاله کومې خواد محبت نسیم راوالوت او زما په زړه کښې یې لکه دپسرلي هوابیا د مینې احساس ژوندی کړ، په دې وخت کښې زه د خپل مفاد لپاره هر طرف لیوا ل او سرګردان ګرزیدم چې یوه شیبه به هم قرارنه کیناستم، زما زړګی په دې حا ل کښې هم دمحبت له پنجو خلاص نه و، مګر دومره شوی و، چې زما په نظرکښې یې له هر شي ځینې مفاد ښایسته کړی و، چې ما خپل زړه کلک ورپورې تړلی. او هر طرف ته به په همدغه نیت ګرزیدم.
زما زړګی پدې وخت کښې هم هیڅکله نه دی قانع شوی او لکه دملنګانو کچکول هرڅومره چې به پخپلو خواهشاتو ډکیده سمدلاسه به بیرته تشیده او نورڅه به یې غوښته. پدې محبت کښې ما هر راز ذلت او تحقیر قبلو لو او دخپل مفاد لپاره به تل دنومورو او غټو خلکو په وره کښې ولاړوم چې دوئ به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کیدل او له همدوی سره به مې مینه لرله.
مګر دامینه اساسي اواصلي نه وه ترڅو چې ما خپل مفاد ددوئ په کورکښې لیده، له دوئ سره به مې مینه درلوده اوددوئ احترام به مې کاوه اوکله به مې چې دغه طمع ددوئ له وره پرې شوه نوبیا به مې پیژندل هم نه.
کوم وخت چې داحرص یا دامحبت زما په زړه کښې سوړشو او زه ورځنې خلاص شوم ددې دنیا هر څه راته فاني اوتیریدونکې ښکاره شوه نو خپله مینه مې ورځنې وشکوله. ددنیا هر څه مې نوروته پریښودل او ما له یوبل عالم سره لاره پیداکړه، هغه پخوانی محبت مې له زړه ومینځل شو، او یوبل ډول محبت پکې ځای ونیولو.
پدې محبت کښې هیڅ قسم اضطراب نه شته بلکې زیاته ډاډینه اوقراري پکې لیدله کیږي، دامحبت هیڅکله نه محوه کیږي چې له فاني اومحوه کیدونکو شیانو سره تعلق اورابطه نلري.
اوس که زه پدی عالم کښې هم له چاسره محبت او مینه لرم هغه به له داسې شیانو لپاره وي چې هیڅکله نه ورکیږي.
هو! زه خواوس لکه بلبل او بورا داسې نه یم چې په ظاهري ښکلیتوب وغولیږم او ددې جهان په هغو ګلانو پورې زړه وتړم چې ډیرژرفناکیږي او دمنې باد یې هرې خواته وړي.
زه د داسې څه لپاره له چاسره د لږې مودې لپاره مینه نه پیدا کوم، زه اوس په دنیا کې له داسو خلکو سره مینه او محبت لرم چې هغوئ یوه داسې پټه او معنوي پانګه لري، چې په هیڅ شا ن نه ضایع کیږي او دزمانې سیلاب یې نه شي وړلی. داپانګه دانسان

هغه معنوي او اخلاقي موجوديت دی چې په هيڅ وخت کښې خپل حسن او قيمت نه بايلي مګر هر څوک يې نلري او نه د هرچا په برخه کيږي.
دا د انسان هغه ثروت دی چې په دنيا کښې ورباندې ښه نوم او عام محبوبيت ګټي اوپه اخرت کښې ورباندې د خدای (ج) رضا لاس ته راولي.
نوکه څوک غواړي چې په دنيا کښې دزړونو مملکت لاندې کړي او دغه رازجهانګيري يې په نصيب شي هغه بايد په همدغه شي دخلکو زړونه خپل کړي او خپل مينه پکې ځای کاندي.
په دنيا کښې بل هيڅ شی نشته چې دانسان په زړه کښې لکه ښه اخلاق با دوامه اوعميق تاثير وکړی شي، همدغه شی دی چې انسان ته دنورو د تسخيرلپاره ورکړشوی، او دی ورباندې له نورو امتيازپيداکوي(۱)

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تورتم کښې راته سل راز شيشکې او پيريان ښکاريدل او زه به ورځنې په خوب کښې هم ويريدم نن هغه شيان يو نه وينم. نه پوهيږم چې څه وخت زما نظربل رازؤ، اوکه دغو پټو مخلوقاتو راسره اشنايي درلوده، ما پخپلو سترګود ښاپيريانو رانجه پورې کړي وو، که مې دکوم پيراو فقير خولې په سرکړې وه، هرڅه چې و، او هر ګمان چې ته کوې خو زه چې کله ماخستن يوازې له کوره ووتم او کاڼي، بوټي به راته دپيريانو لښکر جوړشو او هرشي به زما په نظرکښې بل راز جلوه کوله.
يوه شپه چې يوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم نا څاپه راته يوه توره بلا راښکاره شوه او زما په زړه کښې يې عجيب او غريب حرکت پيداکړ، هرې خواته چې مې سترګې اړولې د خوف او ويرې نا اشنا شجه مې په مخکې ولاړه وه، دپلرو اونيکونو هديره راته د بلاګانو مينه او دپيريانو کور ښکاره کيده. له هرې شناختې راته سل پيريه جوړ شوه او زه يې په سل راز موهومو عذابونو سره ويرولم، دوطن کاڼي او بوټي راته روې، او شيشکې شوې چې زما زړه يې له ګوګله ايسته او هرډول ويروونکې خيالات اوتصورات يې راته پيداکول، هيڅ نه پوهيدم چې له ماسره به څه کيږي او څه به راته پيښيږي مګر څومره چې توره بلاراته نژدې کيده هغومره زه به دمرګ او فنا لورته وراندې کيدم او يقين مې درلود چې په هيڅ راز ورڅخه نشم خلاصيدلی ځکه چې دا هماغه بلاوه چې دکلي ټول هلکان ورځنې ويريدل او هره شپه يې د لوبو په ميدانوکښې ددوهی. په غاړه ياد تناره په سرکيسې اوخبرې کيدلې.
همدغه شيبه زما دژوندون روستی. ساعت او اخره برخه وه چې بايدله خپلو ټولو ارزوګانو سره دواع وکړم او ځان دمرګ بيرحمه پنجوته وسپارم.
ډيرافسوسونه مې وکړه چې پدې وخت کښې ولې له خپل کوره راووتلم او ددغې بدبختی. استقبا ل مې کاوه، مګرپه افسوس او حسرت نو څه کيږي، څه شی چې سرې ته تقدير پيښوي هغه پيښيږي او داروستی عقل له هيچا سره ړومبې نه وي، ډيرځله سړی په ځينو ارادو پسې له کوره بهر شي مګر نه پوهيږي چې په لاره کښې ورته څه پيښيږي او څه کيږي. که چيرې انسان دغه رازپيښې پخواله پيښيدو ليدلی هيڅکله به يې دخپلو ټولو ارادو تعقيب نه کاوه اولکه يوشل به ځای په ځای ناست و هيڅکله به له کنډو کپرو اوګړنګو څخه نه لويده ځکه چې تل دسکون په يوه داسې ګړنګ کښې پروت و چې راپورته کيدی نشو.
ددغې شپې او دغه حا ل تصوير زه داسې اوس ښه نشم کولی اونه يې تاسې هغسې احساس کولی شئ. زما افکار په دغه وخت کښې ټول دخوف يوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نورهيڅ نه ليدل، هيڅوک نه و چې زه يې له دغې بلا خلاص کړی وای، ياورته دا اميدشوی وای. پخپل وطن کښې له خپل کور او کلي څخه څوقدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹، ۱۱ ګڼه ۳_ ۴ مخونه.

بیکسه وم هیچاته مې څه هیله نه درلوده له خپلو او خپلوانو، ملګرو او اشنایانو مور اوپلار څخه امید قطع شو او په تمامه معنی راته ځان یوازې اوبې مرستې ښکاره شو.
نه پوهیږم چې کله به په تاسې باندې دغسې حا ل راغلی وي چې اوس ددې کلماتو په معنی پوه شئ او زما په تیرشوی حا ل لږ څه رحم وکړئ که یه ؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره اشنا نه یاست اودغه راز مونه دی لیدلی. زما خبرې به خدایږو چې څه و بولئ د افادي قوه هم دلته ډیره ضعیفه ده، دهغه حا ل دتصویر او تقریر لپاره لاتراوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم زه یې داستعما ل په چل نه پوهیږم، ددغسې فجیع حا ل تصویر راته ډیرګران ښکاري، زه هیڅکله دیته نه یم حاضر چې دخیا ل په عالم کښې بیرته هغه حا ل ته رجوع وکړم او بیاتاسې ته ددې کیسې جزیات او واړه ټکي پوره بیان کړم، که چیرې دنیا تکرار هم قبول کړي او زه بیرته کوچنی شم، هماغه شپه بیاراشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردوکښې داحا ل بیا وونیم یقین دی چې په هغه حا ل کښې هیڅ نشم لیکلی او تاسئ نشم پوهولی که داهم وشي او داټول غیر ممکن شیان امکان پیداکړي بیاهم یقین نلرم چې د اروېدونکو زړه به زما په حا ل وسوزي او څه چې په ماتیر شوي وي دوئ به یې په اوریدلو هغسې متاثر شي، دلیدو او اوریدو دومره فرق دی لکه دړانده او بینا نو بیا ویلی شم چې دهربد بخت حا ل ستاسې په نزدله یوې کیسې اوافسانې نه زیات اهمیت نلري، همیشه اوپه هرځای کښې دبدې ورځې دخاوندانو حا ل دنورولپاره قا ل شي. په هرځای کښې ځمکه هماغه سوزي چې اور پرې بلیږي په هر هیوادکښې پردی غم نیم اختروي، هیڅکله داسې نه دي شوي چې دسترګوکارله غوږو واخستل شي یادیوې سترګې په ړوندوالي دبلې سترګې بینا لړه شي. داټول هغه ممتنعات دي چې فرض یې هم ممتنع دی نوزه هیڅکله له تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما دحا ل داسې احساس وکړئ لکه چې ماکړیدی. زه همدومره غواړم چې زما په حق کښې یو مشکل حا ل قبول کړئ او دویرې سخت عذاب وګڼئ زه په دغه وخت کښې نورله خپله حاله خبرنه شوم اوونه پوهیدم چې ځمکه مې له پښونه کومې خواته ولاړه او زما دوینو په جریان کښې څه تغیرراغی، خو هر څه رانه هیرشوه او نورمې دخوف احساس هم ونکړای شو. تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه یو بې حس او بې شعوره کاڼی په دغه بیدیا کښې پریوتم چې عقل اوشعور، احساس اوخیا ل هرڅه را نه ولاړل او بیخي یوازې پاتې شوم. دا حا ل که څه هم یو موقتي مرګ و چې څوک به یې نه خوښوي او جمادي حالت به یې بولي خوزه یې له دغسې مهیب او ویرونکي ژوندون خلاص کړم او دټولو غمونو په مخ کښې حایل شو.
څه شیبه وروسته چې دا حا ل هم لکه دانسان نوربنه اوبد حالونه له سترګو پناه شو اوما خپلې سترګې وغړولې بې له دینه چې وروړمې ترڅنګ ناست و او زما تلې او لاسونه یې مښل بل هیڅوک او هیڅ شی نه و. کومه توره بلاچې زه یې یوه شیبه مخکې ویرولم او ژوندون یې راته یولوی غم اوسخت عذاب ګرزولی و هغه مې سکنی ورور او دخپل کاله سړی و.
وګورئ!! کله کله سړي ته خپل خواخوږي اوخپلوان بلاکیږي او په بله بڼه یې ویني یعنې لکه یوسف خپل ورور ورته لیوه شي او په بلاګانو یې خوري.
دغه راز تیاره اوتورتم چې په هرځای کښې وي هلته سړي ته دغسې حالونه پیښیږي چې له خپلو ورونو څخه هم ویریږي اوهغه څوک چې دده مټ اوبازووي دخپل بدګمان په اثرکښې ورته لکه بلاداسې ایسي، ددغسې تیارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپوته کیږي مګر په حقیقت کښې له ناپوهۍ او نه پیژندلو څخه پیداکیږي، په کوم ځای کښې چې دجهل او ناداني تورې پردې دخلکو په سترګو غوړیدلې وي هلته سړي ته هرڅوک نااشناایسي او دخپل کور وکلي خلک ورته د راز راز بلاګانو په ډول معلومیږي ، هر چانه یې په زړه کښې ویره کیږي او په شپانه باندې دلیوه ګمان کوي، بې له ویرې بل شی نه پیژني او بېله بد ګمانۍ او دخوف له تخیل څخه نورڅه نلري. همدغه سبب دی چې ناپوهووګړوته (چې په کوم ځای کښې وي) یو حاکم داسې ښکاري لکه په توره شپه کښې سړي ته خپل وروړله لیرې ځان وښیي او دی یې نه پیژني. یعنې هغه څوک چې باید دوئ یې دخپلو حقوقو او خپل ځان حامي وګڼي په زړه کښې ورسره مینه او علاقه پیداکړي، لیرې ورځنې ګرزې او له ډاره ورته نږدې کیدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پیژندلو په اثرکښې ورته بل شان ښکاري.
بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې یو عالم جهل او ناپوهۍ ته ګوري مګرهغه کسان چې له علم او معرفت سره اشناشي او معارف وپیژني لکه تږي ورپسې وچې شونډې ګرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتیا چې اشنایي او پیژندنه د خلکو میل او محبت ډیرښه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډیره ښه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډېر شيان او ډېرخلک ليدلی وي چې په اول کښې ورځنې ويريدلي او ښه درته نه ښکاره کيدل مګروروسته چې ورسره اشناشوي ياست او پيژندلي مودي اوس به درته محبوب اوښه ښکاره کيږي، يو وخت وچې انسان په دنيا کښې له هرڅه ويريده، داسمان له ستورو او لمر و سپوږمۍ څخه يې هم ډار درلود، دتالندې له اوازه او له بريښنا څخه به په څمڅو اوغارو کښې پټيده مګراوس ورته يوشاعرانه منظر ايسي او شعرونه پرې وايي ځکه چې پوهې او معرفت، علم او پيژندګلوي د ډار او ويرې طلسمونه مات کړه او انسان ته يې ډېرزيات جرائت ورکړ. دهمدې لامله اوس څوک اور او اوبو څخه نه ويريږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هو! پوهه! او معرفت علم او پيژندنه يو قوت دی چې په دريابونو کښې يې نهنګان او په غرو کښې يې پړانګان او ليوان ورك کړه، داوهامو او خرافاتو دتورو کيږديو مراندې يې پريکړې، دديوانو او ښاپيريانو کيسې ورکې کړې، دشيشکو او روو ډارېې دخلکو له زړه نه و ايست او دمرګ ويره يې هم په زړونو کښې کمه کړه، دمصر دفرعونانو او ارباب الانواعو کيسه ختمه شوه او دجوګيانو خونې هم چوړې شوې. د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به يې بندګي کوله او دکوډ ګرو بيرغونه هم ړنګ اونسکورشوه.

کوم ملت چې غواړي خپل هيواد کښې هر راز مکروبونه ورک کړي او دغه ټولې بلاګانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه، او خيالات له موهو مو انديښنو څخه وژغوري، جرات او شجاعت وروزي او انسان کښې يو روحي اومعنوي قوت وپالي دبدو ګمانونو او ويرونکو تخيلاتو ښه علاج وکړي او انسان ته هر څه په رڼا کښې ښکاره چې وي هغسې وښيي هغه هرګوره دعلم او پوهې درڼا په خپرولو کښې کوښښ کوي او دغه راز تيارې پخپل وطن کښې ورکوي.

زما د ويرې کيسه که څه هم زما دکوچنيتوب دشپو او ورځو د لوبې افسانې يا ډار مې يوه وړه برخه او کوچنۍ صحنه ده مګر د اجتماعي حيات مرموز او اسرار او رازونه پکې پراته دي چې دحا ل په ژبه يولوی تعليم او مهم درس بلل کيږي.

که سړی ددنيا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتوته په بې اعتنايي نه ګوري او له هغو روياو څخه چې په ويښه يې ويني نتايج اخلي يقين دی چې ډېرښه ښه علمي اوعملي اساسونه لاس ته ورځي چې سړی يې په ډېرو نظري مطالعاتو کښې نشي پيداکولی همدغه قيمتي اساسونه دي چې دنن ورځې تازه او مهم علوم پرې بناشوي دي اوسړي ته په ژوندانه کښې نوې نوې لارې ښيي نو هيڅکله دغسې واقعاتو ته په عادي نظرمه ګورئ او بې نتيجې اخيستلو يې مه پريږدئ د ژوندانه راز پخپل ژوندون کښې ولټوي او دعلم دتجربو مخ هم د حيات په هنداره کښې وګورئ!!!

تاسې به ډېرځله ديوې عملي مسئلې په ډول اوريدلي وي چې انسان دمجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهيږي ياېې نه پيژني هغه ورته ښه نه ښکاره کيږي، ما هم له ډېرو خلکو يوه فلسفي کلمه (المرعدو لما جهل) اوريدلي ده مګر هغسې پرې نه يم پوهيدلی چې دژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مبهه معنی وښودله او زما په زړه کښې يې لکه دکاڼې نقش ثبت او رسم کړه.

څه شی چې يو عالم يا فيلسوف پرې پوهيږي هغه ما لکه يو صوفي په سترګو وليد او څه چې دنورو لپاره حصولي علم بلل کيږي زما لپاره حضوري علم وګرزيده. هغه څه چې ځينې خلک يې وايي اوپرې پوهيږي نه، زما لپاره يوه نه هيريدونکي خاطره شوه چې هيڅکله يې نه هيروم او که رښتيا ووايم هيڅکله يې نه شم هيرولی.

زما په ژوندانه کښې دغسې ډېر اسرار او رموز شته چې زه يې بې کلماتو او الفاظو په ځينو شيانو پوه کړې يم ما ته يې په توره شپه او داسې ځای کښې چې سترګه په سترګه نه ښکاريده ډېرڅه راښودلي دي او زه يې ملاکړی يم.

هغه څه چې خلک يې دکتاب په پاڼو کښې ويني ما دزړه په سيپاره کښې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعليم حاصل کړي او لکه طوطي له نورونه تشې خبرې زده نکړې پخپل ګريوان کښې دې سرښکته کړي او د خپلو خاطراتو په دفتر کښې دې د ژوندانه په اسرارو ځان پوه کړي يعنې له نحوي ضمير څخه دې نفسي ضميرته مخ راوګرزوي اوهر څه دې له ځانه وغواړي دهمدغه ضمير حالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پوهې اومعرفت ته لاره پيداکړي.(۱)

د زړه پوښتنې

په هغه تورتم کښې چې غل او کاروانی نه پيژندل کيږي دحيات اوبه څه قيمت لري؟ هغه پوهه چې دشيطان له کوره وي، هغه

---

(۱).کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۱ګڼه، ۵_ ۸ مخونه

اودس چې دمظلوم په وینو یا دیتیم په اوښکو کیږي، هغه کتاب چې دنا حقو دعوو لپاره پکې لارې لټول کیږي، هغه ملګرۍ چې سړی له ځان سره په کړو لاروبیایي......

څه یې وبولو؟

کوم ړوند چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کوڼ چې خبره نه اوري او ورته خاندي، هغه سپوږمۍ چې غلوته لاره ښیي اوپه مینو پسې مشالونه ګرزوي..........

څه په کار؟ هغه لوی سړی چې د ورو مرغانو په دام کښې نښلي یا دغښوپه جا ل کښې بندیږي او دخوشامد ګرو دتشي وینا له اغیزې ځان نشي خلاصولی ځوک دی؟

کو م زړه چې داحساس په اور کړیږي او دا سوی په پټه خوله زغمي، کوم فکر چې پخپل مخکې فولادي دیوالونه ویني، هغه ترږي چې په اوبوکښې وژونکي ذهر ګوري...... دهغو په حا ل رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترګې لري او ژبه نه لري، په غوږو اوري او په زړه کښې نه پوهیږي، هغه ځوک چې دخپل کورماران او لړمان نشي وژلي، هغه کورونه چې دزورور سیلاب په لاره کښې دي ایاد رحم اوشفقت حق نلري؟؟ (۱)

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کښې ښې سترګې وغړوه او خپلو اشنایانوته په غړولو سترګو وګوره! چې تا دوئ په کوم صفت غوره کړیدي؟؟

ټول دعلم او فضل خاوندان دي؟ ما ل او دولت یې ډیر دي؟ دهیواد له مشرانو او غټانو څخه شمیرل کیږي؟ له نورو نه پکې پوهه او هوښیاري زیاته ده؟ که کوم بل داسې صفت پکې شته چې په نوروکښې نشته او یوازې همدوئ یې لري؟

هریو د دنیا له لوړو او عالي مکتبونه راوتلي دي؟ هریو دلوړې ځوکې اوسترمقام خاوند دی؟

له عیبونو اونقایصونه خلاص دي؟ او هیڅ نیمګړتیا نلري ؟؟ نه نه هیڅکله داسې نه ده او په هیڅ ډول زه دانشم منلی.

ته هم پوهیږي او ماته هم معلومه ده چې ستاپه اشنایانو او دوستانو کښې هم هغه عیبونه پیداکیږي چې په نورو کښې شته. ستا اشنایان هم له نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتیازنلري او نه له اسمانه راښکته شوي دي مګر مینه او محبت یې درته ښکلې او ښاغلی ښیي. ستا په ملګرو او دوستانو کښې بې علمه اوبیسو اده خلک هم شته مګر نور بیسواددان ستا خصور ته لاره نلري.

ځینو پوهانو ته د اشنایې اوقدر په سترګو ګورې مګرځېنې نور په نامه پیژنې اوبس ټول بډایان هم تاته یو راز نه ښکاره کیږي، له یوه سره مینه لرې او له بل نه نفرت کوې، دلوړو رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته یو راز نه یسې، په هره طبقه کښې اشنا او نا اشنادرته ډیر فرق لرې، دلته خوار اوبډای کمالدار اوبې کماله هیڅ معنی نلري او نه ستا اشنایي له دې شیانو پیداشویده. مینه تل له مینې پیداکیږي او اشنایې له دې شیانو هغه خو ایوبل شی غواړي چې کله یې سړی په بې نامه او بې نشانه خلکو کښې پیداکوي او کله دعلم وکما ل، ما ل او دولت په خاوندانو کښې ویلدل شي.

کله یو عادي او معمولي سړی د چا په نظرکښې ګران اوښاغلی شي اوکله ښوښو خلکوته سړی دنفرت په نظرګوري.

هرکله چې تا ته سره له هغو احتیاجاتو چې ته یې لرې په یوازې علم او تش جاه و جلال ځوک نشې ګرانیدلی او په تنها مال او کمال ستا اشنایي دچاپه نصیب کیږي، نوبه هغه بې نیاز ملکوتې مقام کښې به داشیان څه قیمت ولري چې هلته دې شیانو ته هیڅ احتیاج نشته او بې له اخلاص او مینې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، څنګه چې ته هیڅ نا اشنا له اشنا سره نه برابر وي، او هیڅ شی بې له مینې او محبته نه خوښوې ګمان مه کوه چې ستا جما ل او کما ل به بې له مینې او محبته ځای ونیسي یابه چاته ګران شي. که دلوی خدای په حضور کښې هغه مقام غواړې چې دخدای ددوستانو په نصیب کیږي، که دشاهانو او مشرانو په دربار کښې قرب او منزلت لټوې که له یوه خوار او غریب نه درښتیانی ملګرتیا ارزو لرې پخپل زړه کښې مینه او محبت پیداکړه.

هرسړی په هروخت کښې دمینې او محبت وړی دی او لوی خدای هم دمومنانو شدید محبت ستایي. هغه راز ژوندون چې هر ځوک یې ارمان کوي اونه یې شي پیداکولی.

هغه شی چې خلک یې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند چې سړی یې په سرو او سپینو یا خوندورو خوراکو کښې نشي موندلی په یو ه شي کښې پیداکیږي چې دځمکې، خلک ورته محبت وایي او په اسمانو کښې دژوندانه روح بلل کیږي.(۲)

---

(۱) کابل مجله ، ۱۳۲۳ کال، ۲ ګڼه، ۲۳ مخ. (۲) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۲ ګڼه ، ۲۳ _ ۲۴ مخونه

دمشرانو عشق

څوک چې لوی شي او دمشرتوب لوړې درجې ته ورسيږي هغه بياپه دغسې ډيوو چې په يوه يوه کورکښې بليږي ځان نه سيزي او نه لکه کشران او واړه افراد په کوم سپين مخ يا ملالو سترګو زړه بايلي.

هو! دغه زړه دومره وړيانه وي چې په دغسې عادي شيان مبتلا اوپه فاني ګلونو پسې ليوا ل شي. هغه هيڅکله ددنيا په سرو او سپينو داسې نه مين کيږي چې لکه يو په ما ل مين سوداګر شپه او ورځ په دغه غم کښې ورک شي او بل هيڅ شي ته يې پام نه وي.
ما ل لا څه چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لوڼو، زامنو په مينه او دوستۍ کښې هم دومره ځان ورکوي چې نورهيڅ نه پيژني او هرڅه هيرکړي، بلکې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک يې لري په يوه محبت باندې قربانوي چې هغه دټولنې او ملک عشق بلل کيږي او پدې لاره کښې هر راز زيار او زحمت قبلوي او هيڅ راز موانع ته اهميت نه ورکوي. د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران پخپل ملت باندې د هر راز اطاعت حق ثابتوي او دا وربانديې لازموي چې تر پيړيو پيړيو خپل ځان د دوئ مرحون او مديون وګڼي ځکه چې دغسې مشر د يوه ملت د پلار او بابا مثا ل لري چې دټولنې هرفرد دغه راز معنوي پلارولي پيژني او احساس يې کوي. يعنې لکه چې يو طفل پخپل طفلانه حالت او داسې وخت کې چې له معانيو او مفهوماتو سره بښه نه وي اشنا خپل پلار پيژني اوخپل ځا ن په غيږ کې وغورځوي، ټولنه هم که د لوړ تعليم خاونه وي او که نه وي دتهذيب او تمدن لوړې درجې ته رسيدلی وي اوکه نه، د خپلو خواږو او او زړه سوانه مشرانو د مينې او پيرزوينې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجوديته ددوئ د عاطفې او شفقت په غيږ کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري ځکه چې عشق او محبت ارومرو دمعشوق او محبوب په زړه اغيزه کوي او د مينې په حقوقو يې پوهوي دلته بايد تاسې عشق او مينه دحسن او جما ل له عشق څخه بيل کړئ او هغه منظره له سترګو لرې کړئ چې دګل اوبلبل يا دمجنون او ليلی په مينه کښې يې ګورئ.

زموږ مقصد دلته هغه راز مينه ده چې دپلار او زوی، د خورو ملګرو، دمرشد او مريد، د استاذ اوشاګرد، دمشراو کشر په زړونو کښې وي چې بې له غمخوري او خير خواهۍ څخه نورمظاهر نلري. پدې عشق کښې ناز او نياز، هجر او وصال بې پروايې او تغافل نه ځاييږي او نه پکې رقيب او ربيار شته، دامينه له هغې مينې څخه فيض او رڼا اخلي چې يو رښتيا نی بنده يې له خپل خدای سره لري او د يوه حقيقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مينې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات همدردي او شفقت ملګري وي اوله هر راز تهمتونو څخه يې لمن پاکه وي، دلته ليونتوب او ليوالتيا دصحر ا ګرزيده له خپلواو پرديو بيليده هيڅ نه وي او نه پکې دمعشوقه له لاسه شکايت ياله رقيبانو سره حسد ليدل کيږي.

له دې مينې سره انسان دمور په غيږ او دپلار په څنګ کښې اشنا کيږي مګر دښکلو مينه له ګل او بلبل څخه اخيستل کيږي چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فريادونه، اغزي د غوټۍ دلتنګې هر هر څه پکې شته او دشکايت هنګامه ورځنې پيداکيږي پدې مينه کښې د روح اشنايې او توافق په کار دی مګرپه دغه مينه کښې دسترګوقبول او کتنه تاثير لري.

هلته پتنګان په بلو ډيوو ځانو نه سيزي مګر دلته مينان يو دبل په سر سيورۍ کيږي، د غمجنو زړونو دپاره پټۍ جوړوي او دتورو شپو خاوندانو ته ډيوې بلوي.

هو! سړی تريوه وخته بې له رنګونو اوښکلو ښيرو څخه نورڅه نشي ليدلی او دهمدغې مينې جاذبه يې ځانته راکاږي ځينې کسان لابې له ماديا تو اوما ل و دولت څخه بل شی نه پيژني او همدغه شی خپله فايده بولي، بعضې په ځينو نومونو پسې ليوا ل وي او د شهرت په بنګوپسې ګرد ګرزي، چې داټولې مرحلې طی شي او سترګې ښې پخې شي يعنې ددغه بشري کوچنيتوب دوره تمامه شي او انسان معنوي بلوغ ته ورسيږي ياپه بل عبارت دلويوالی اومشرتوب حق پيداکړي هغه ته بيا خپل کور وکلی، خپل ټبر او خپل هيواد تش الفاظ نه معلوميږي بلکې دغه کلي او پايدار مفهوم يې په نظرکښې يو بل راز جلوه کوي چې دخپلو غرو په څوکو، دصحرا په لمنو د وطن کاڼو او بوټو کښې يو ه داسې تجلیويني چې هرڅوک يې نشي ليدلی اوهرچاته ځان نه ښيي يعنې څنګه چې يو ښاپيرک ځلانده دلمر نشي ليدلی، يو کوچنې د زلميتوب احساس نشي کولي، يو کارغه لکه يو بلبل دګل ښايست نه ويني، ددې ټيټو ډيوو پتنګان دستورو ډيوو ته نه رسيږي، بې درده زړونه ددردمنو له حاله نه خبريږي، يومورنۍ ړوند درنګو نو امتياز نشي کولی همدغه شان دغه ليلی هم دعادي خلکوله نظر ه پټه وي او هر څوک يې مخ نه ويني.

همدغه سبب دی چې دوطن مينه دمليت عشق دځينو کسانو لپاره يوه خوشې خبره معلوميږي او دا باور نشي کولی چې څوک دی دوطن په عشق او دملت په مينه کښې عاشقانه ښه پيداکړي او رښتيانی مين دې ورته وويل شي، داد ډير تعجب خبره ده چې يو سړی ديوې ښکلې پيغلې په عشق او مينه کښې فرهاد يا مجنون کيدی شي چې دخپل سرو ما ل، وقار او اعتبار خپلو او پردو څه اوڅه.... هيڅ پروا نه کوي او په دغه لاره کښې هرڅه قربانوي او يو کامل انسان دملت دوستۍ په اغيزه دې حدته نشي رسيدلی چې ديوې جامعې په مينه کښې د يوه مين او عاشق حيثيت پيداکړي!!!

په کوم هيواد کښې چې دغه راز پټګان نه ليدل کيږي او دا حقيقت ورته دومره نااشناوي چې منلی يې هم نشي يقين دی چې هلته وګړي دعشق او مينې په ابتدايي منازلوکښې پاتې دي او انساني شعور يو طفلانه او ابتدايي وضعيت لري، ددغسې ټبر په حال ډير افسوسونه په کار دي چې لوی سړی يې لکه کو چنيان بې له خپل شخصي او فردي کوره يا له خپلو ورونو او خويندو نور څوک نه پيژني او له خپلې کوڅې ماسوا د کلي نورې کوڅې ورته پردی ښکاريږي.

پدې عصر کښې ديوه ملت حقيقې او معنوي پانګه چې دهر راز پيشرفت او پرمخ تګ عامل بلل کيږي. همدغه دوطن عشق او دملت مينه ده چې داجتماعي شعور، دماغې انکشاف، لوړ تعليم او عالي تربيې صحيح معيار باله شي، ددې مينې وړانګې اوپلوشې لومړی ځل دهيواد دمشرانو او لويانو په زړونو رڼا غورځوي او بيايې نورخلک عملاً له دوئ څخه زده کوي او عموميت پيداکوي. مونږ بايد دامينه پيداکړو او دغه عالي عشق له خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کيږي او لکه مښک خپل ځان پخپله ښيي، نو ځکه يې څوک په تشو دعوو نشي ګټلی ، بلکې عملي مظاهرې غواړي يعنې داعشق په يوازې اه و فرياد او مصنوعي وضعيتونو نه ثابتيږي، بلکې له خپل راحت له خپلو شخصي اغراضو او دضرورت په وخت کښې له سراو ماله تيريدل او سل رازه ايثار اوقرباني غواړي. راشئ! چې ددې عالي مينې رښتيانۍ مظاهرې وکړو او خپلو مشرانو ته داڅرګنده کړو چې مونږ ستاسې له پاکو زړونو څخه ددغې رڼا اقتباس کړيدی او دوطن اومليت په صحيح مفهوم او حقيقي عشق پوهيدلي يو.

راشئ چې دخو دخواهۍ او تيټو مينو مراندې او تنا وونه پريکړو او دلمر وسپوږمۍ په خواکښې خپلې خيمې ودروو، راشئ چې اوس له دې کوچنيو ځالو والوزو اولوړ پروازونه وکړو، ترڅو پورې به لکه کوچنيان دخپل شخصي کورپه محدود غولي کښې خاړپوڅې کوو!

راشئ! يوملي او وطني شعور پيداکړو او دوطن غرور رغو کاږو بوټوته دپښتو ملت لوی او واړه، خوار اوبډای پوه او نا پوه ته دعشق اومينې په نظر وګورو لکه چې يو پلار خپل زوی يو ورور او يوخوا خوږی مشر خپلو کشرانو ته ګوري. که داشعور او دااحساس ژوندی شي بيابه تاسې ته خپل هيواد بل راز ښکاري او ارو مرو به يو له بله ځاريږئ خوارو غريب ړوند اوشل دزړو اوشليدو جامو خاوندان به درته محبوب او دمينې وړ معلوميږي، هيچا ته به څوک په نفرت نه ګوري، يو بډای به د خوارانو دلداري کوي، يو عالم به نا پوهانو ته ښه لاره ښيي، يوطبيب به دمريضانو په علاج پسې لکه يو مين ليوا ل ګرد ګرزي او يو پياوړی غښتلی زلمی به ديوه ضعيف او ناتوان پيتی په اوږو اخلي. راشئ! چې همدغسې وکړو او ددغې مينې خوندو ګورو. کوم خوند چې ديوه حساس زړګي خاوند او يو زړه سواندی سړی ديو ه يتيم د اوښکو له پاکولو څخه اخلي، يا هغه خوشحالي چې يو دعو اطفو اوشفقت خاوند يې دبې وزلو او مظلومانو په مرسته او ملګر تيا کښې مومي هيڅکله يې پټنګان په ځان سيزلو، بلبلان دګلوپه عشق کښې نه مومي.

کوم کيف او لذت چې سړی يې په رحم او عاطفه، دزړه او ضمير په پيروۍ کښې حاصلوي هغه څوک په ننداړو او تماشو کښې نشي پيداکولی او نه يې د هوا و هوس خاوندان احساس کولی شي.(۱)

---

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۳ ګڼه ، ۵_ ۷ مخونه.

ستر قوت

ځوک وايي ما ل دی او ځوک يې په صنعت او تخينک کښې لټوي، ځينې وايي چې علم دی اوځينې يې په په ډيرو افرادود کې غواړي، مګرکله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډيرو لښکرو ترشا له هوايي طيارو نه پورته نظرکوي يو دا راز قوتويني چې پدې ټولو قوتو زورور اوغښتلی دی. له دې قوت سره نه اور او به مقاومت کولی شي او نه په توره اوعلم ورسره مقابله کيږي. داقوت هغه عقيده ده چې انسان هر راز ايثار او قربانۍ ته تياروي او له يوه ملت نه بل شی جوړوي، که داقوت له يوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي ته يقين وکړه چې هيڅ نه په کاريږي او هرڅه ئې پردي دي.

بې عقيدې انسان هيڅ نه دي کړي او هيڅ نشي کولی، نه به يې وروسته تردې وکړي، ځوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا يوداسې شی نه پيژني چې دا ټول ورځنې ځارکړي هغه نه د لويو کارو هيله هيڅ وخت نه کيږي.

عقيده په انسان کښې يو فعا ل عقل، نه ويريدونکی عشق، فرهادي عزم او يو سيلابي حرکت پيداکوي چې هيځوک او هيڅ شی يې مخه نشي نيولی.

دنړۍ په غولۍ کښې چې څه حق او نا حق جنګونه شويدي او کوم کام يا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العادد مقاومت ښودلی هغه ارو مرو په يوه عقيده بنادی چې من حيث عقيده ورته ستر قوت ويليشو. عقيده په اصل کښې دانسان او حيوان حدفاصل دی چې دخپل شعوري ماهيت او متين موجوديت په لحاظ دډيرې ستاينې حق لري مګر وروسته چې يو خارجي وجود او جزيي مفهوم پيداکوي نو په دوو نوعو بيليږي. چې حق اوباطل عقايد ورته وايي او په دواړو صورتونو کښې ورته قوت ويلی شو.

همدغه عقيده ده چې دچا لپاره ايمان او دچا لپاره مسلک شي. ځوک يې خپل نصب العين بولي او دځينو لپاره عشق او غايه ګرزي.

دا چې نن ځينې قومونه دمليت او وطنيت په نامه سرونه ورکوي بې له دينه چې يوه عقيده ورته ووايو بله معنی ورته نشو پيداکولی. همدارنګه کومو ملتونو چې د حق او حقيقت بيرغ او چت کړی او ددين لپاره جنګونه کړي هغوئ هم هرڅه دعقيدې په زور کړي دي.

همدغه سبب دی چې تراوسه پورې ددنيا ژونديو اوقوي ملتونو هيڅکله عقيده نه ده بايللی او هيڅ وخت ندي بې عقيدې شوي او نه دعقيدو مرکزونه زړګونو کلونو په دنيا کښې وران شوي دي، همدغه يوه کعبه شريفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدې کړيدي او هم ورځنې داسلامي عقيدې خاوندان طوافونه کوي. همدغه اروپايي ملتونه دي چې يووخت يې دصليب لپاره سرونه ورکول اونن دوطن او مليت لپاره خپلې وينې تويوي.

نو ويلی شو چې دوئ عقيده ورکه کړې نه ده بلکې بدله کړې يې د ه ځکه چې عقيده بدليږي مګر ورکيږي نه، که تاسې ددنيا پاخه او زاړه ملتونه وګورئ، هلته په هر وخت کښې ديوې عقيدې رڼا ځليږي او هيڅکله پکې دا ډيوه نده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کښې هم هر ځای او په هرملت کښې يوه عقيده موجوده ده چې خلک ور ځينې قربانيږي. که تاسې کوم داسې ملت چيرته ګورئ چې هلته دعقيدې پابندي او د عقيدې لپاره هر راز ايثار او قربانۍ نه وينئ يقين وکړئ چې هغه ملت هيڅ وجودنلري او لکه داوبو ځګ په يوه آن کښې ورکيدونکی دی، بې عقيدګي هروخت د خامۍ او طفلۍ دليل دی. په هر ځای کښې چې دمليت اساس نه وي ټينګ شوی او يا بيخې تشکيل شوی نه وي هلته عقيده هم څه موجوديت نلري که سړی دروح خوشحالي او دزړه اطمينان لټوي نو نه يې په ما ل او دولت کښې موندلی شي، نه يې دعلم او فلسفې په رڼا کښې ويني، نه په لوړو ماڼيو کې پيدا کيږي، نه يې سړی په زيب و زينت ، جاه و جلال او نورو افتخاراتو کښې ليدلی شي مګر دعقيدې خاوندان يې دخپلې عقيدې په لاره کښې په هرقدم کښې مومي او هرساعت يې استقبا ل کوي.

ځوک چې په يوه شي عقيد ه لري او کوم اصل ته دعقيدې په سترګه ګوري هغه شی له نورو ټولو شيانو لوړ او پورته ګڼي او هيڅ ورسره نه برابر وي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان د عقيدې لپاره خپل ځان اوراو اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتو غلبه مومي، ځينې کسان به ځينې عقايد د اخرت لپاره مفيد ګڼي مګر زه خويې په دنياکښې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکه د انساني شعور يو قوي سند يې هم بولم. کوم کسان چې نه په ديني اساساتو ايمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نواميسو ګروهيدلي دي، نه يې په نظرکښې ملي شعاير څه قيمت لري اونه په ژوند او حيات کښې کومه معينه لاره اوټاکلی نصيب العين لري. تاسې يې هيڅ مه بولئ او په هيڅ يې حساب کړئ ځکه چې انسان په اصل کښې هغه چاته نه وايي چې دا ظاهري بڼه لري

او دانسانانو جامې يې اغوستي وي، دغسې کسان چې له خوراک او څکاک نه هغه خوا نورڅه نه پيژني او له خوندو لذت نه غير بله قبله او کعبه نلري هغه بايد د هوا د مرغانو په شميرکښې راولو او داسې يې وګڼو چې دوئ په دنيا کښې بې له دينه چې يو څه دانې او څه ميوې وخوري او ګڼو بڼو کښې وګرزي نور هيڅ کارنلري او د هيڅ کارنه دي، بې عقيدې کسان هيڅوخت او په هيڅ کارکښې ثبات او استقامت نشي پيدا کولی او نه يواساسي موجوديت لري بلکې لکه دلارو او کوڅو خځلې داسې دي چې هوايي بادونه يې هرې خواته وړي او لوبې پرې کوي.

څوک چې عقيده لري او پخپله عقيده ټينګ وي هغه ارو مرو دعزم او ارادې خاوند وي او دنمرود له اوره هم نه ويريږي همدغه عقيده ده چې انسان کښې صداقت او شجاعت پيداکوي او د لويو کارو د پاره يې تربيه کولی شي. همدا عقيده ده چې په انسان کې خوف و رجا، اخلاص او ايثار، مقاومت او ټينګار پيداکوي چې نه بياسړی دخپل اعتقاد په لاره کښې له مشکلاتو ويره لري او نه دسر و ما ل څه پروا کوي. دا د عقيدې کار دی چې د سر دښمن ورونه کوي او دوه ورونه سره غليمان کوي ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو نسبتو نو غالب دی اوپه دوستي او دښمني باندې هم حاکميت لري. کوم ملت چې هلته ټول افراد په يوه عقيده روز ل شوي او په يوه عقيده ورغونېږي هغه دسکه ورونو مثا ل لري او هر يو د بل داسې ملګري وي چې مرګ او ژوند يې سره ترلی وي. همدغه سبب دی چې د ملتو مشران او وړاندې بيوونکي تر هر څه دمخه پخپل ملت کښې يوه عقيده پيداکوي او کوښښ کوي چې هغه عقيده په ټولو افرادو کښې ټينګه کړي. ځکه چې دوئ باور لري چې بې له عقيدې نه يو ملت نشي ملت کيدی او يو معنوي قوي اتصا ل پکې نه پيداکيږي. د همدې له امله دخپل ملت ټينګار هم دهغوئ دعقيدې ټينګوالي کښې اړکلوي او په همدغه اعتبار ورته ګوري.

پدې وخت کښې ځينې کسان چې داقتصاد ډير طرفداران دي او له حدتير اهميت ورکوي هغوئ ګمان بلکې يقين لري چې ديوه ملت داتصا ل لپاره دمنافعو اشتراک خورا زيات ضروري دی اوپدې وخت کښې بې له اقتصادي منفعت څخه بل شی دانسان شايق او وړاندې بيوونکی نشي کيدی ځکه چې دوئ داعصر مادي عصربولي او ګمان کوي چې نن ورځ انسان هيڅکله دعقيدې لپاره قرباني نشي ورکولی او نه په خيالي طلسمونو پورې زړه تړي. مګر ديته نه ګوري چې انسان ددنيا په زرګونو کالو عمر کښې دعقيدې له تاثيره ځان نه دی خلاص کړی، او که اوس دا اراده هم ولري نو له دغسې اوږدې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډيروخت غواړي او په اسانه نه کيږي. که فرضاً داخبره ومنو چې انسان په رښتيا بې له مادي منفعت څخه نور څه نه پيژني او هر څه دمادي منفعت لپاره کوي نوبيا داګمان نشي کيدی چې يو ملت دی دخپلې ازادۍ او خپلواکۍ لپاره د سراو ما ل قرباني ته حاضر شي او يوه سلطه ونه مني چې هغه يوازې ددوئ معنوي موجوديت ته صدمه رسوي اوبس.

په کوم وخت کښې چې يو ملت دسراو ما ل قربانۍ ته تياريږي او دخپل استقلال په مدافعت کښې هر راز تاوانونه ګالي همدغه ددې خبرې پوره دليل دی چې انسان لا بيخې مادي شوی نه دی او يوه معنوي عقيده ورسره موجوده ده چې دغسې قرباني ته يې حاضروي ځکه چې د مادي منفعت لپاره څوک خپل ځان نه وژني او نه خپل سرونه ښندي. دسربازۍ لپاره يا ټينګ ايمان په کاردی يا يوه داسې عقيده چې دعشق په مرتبه کښې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي.

دعقيدې پيداکول او ټينګول خوشې په خوشې نه کيږي بلکې يو قوې او متقدر روزو نکی غواړي چې عملاً د عقيدې په نشر او تحکيم کښې برخه واخلي، او پخپله دخپلې عقيدې عاشق وبلل شي.

که چيرې يوسړی غواړی چې په تش تبليغ يوه عقيده په خلکو کې پيدا او ټينګه کړي لکه ديوملت او وطنيت عشق ياد کوم مسلک پيروي او پالنه، داکار هيڅکله نه کيږي او نه کومه صحيح نتيجه ورځنې اخيستل کيږي ځکه چې په داسې ځايونو کښې له غوږونو نه سترګې زيات دخل لري او خلک له دې لارې ډير متاثر کيږي همدغه سبب دی چې هيڅوک اوريدل او ليدل يو رازنه ګڼي او دديده وشنيده ترمنځ فرق کوي.

که چيرې يوسړی د يوه مظلوم يو فجيع او بد حا ل په سترګو ووينې دهغه په حا ل يې زيات زړه سوزي او ډير متاثر کيږي مګر کله يې که چانه واوري که څه هم هغه سړی پخپله وينا کښې يو سحري او ادبي تاثير هم پيداکړي بيا هم هغو مره زړه سوی او تاثير نشي پيداکولی. دهمدې لامله اوس ځينې پاخه او مقتدر ليکونکي خپل مهم مطالب دډرامې او تمثيل په صورت په صحنو اوتياترونو کښې ښيي چې په ليدوونکو باندې مجسم ا ثروکړي او حاضرين د سترګو او غوږو دواړو حواسو په احساس متاثر شي. نو هغه قايد او ليډر چې يو ه عقيده او يوفکر عملاً هم خلکو ته ښيي او په ژبه هم په موثر ډول تبليغ وکړی شي چې دده احساسات او جذبات پکې راڅرګندوي هغه ارومرو په نورواثر کوي او يو قسم هيجاني امواج دخلکو په احساساتو او روحياتو کښې پيداکوي.

که دا دوه شیه په یوه تبلیغ او تلقین کښې نه وي هغه دعادي خبرو مثا ل لري او هیڅ پرې نه مرتبیږي. لکه چې د ورځې په زرګونو خلک یو بل ته وایي ښه کوئ بدمه کوئ مګرهغوئ بدکوي او ښه نه کوي.
په هرملت کښې دفکري او روحي اجتماع اواشتراک لپاره دلویې عقیدې او مفکورې نشر او تبلیغ خوراضرور او حتمي ایسي مګر ددې کار لپاره دغسې مبلغین چې په ژبه اوپه عمل پرنورو باندې اثروکړی شي لاډیر ضرورایسې او دیوه ملت لومړنی احتیاج ګڼل کیږي.(۱)

له کارسره علاقه

زموږ په رسمي دوایرو کښې ښایي چې داټکی (له کارسره علاقه) ډیر واورئ اوهمدغه شی دیوه مامورپه پیشرف اوسوانحوکښې ډیراهمیت ولري. که واړه دوایر له نظره لیرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظرکښې ونیسو او وګورو چې دغه کارونه څنګه او په څه راز کیږي؟ ښه دي او که خراب؟ بیاهم داټکی (له کارسره علاقه) ترستوګو سترګو کیږي او دسړي په زړه کښې دافکر اچوي چې ترڅو مامورین او هغه کسان چې رسمي اواجتماعي وظایف لري له کارسره علاقه پیدانکړي کارونه نه ښه کیږي او هیڅ نه کیږي. داخبره ماپه وارو وارو ستا او دبل له خولې اوریدلي او هرڅوک چې لږ او ډیر داجتماعي درد اظهار کوي همدغه ځای د خاربښت ځاي ګڼي او ګروي یې، که رښتیا ووایم تشخیص بد تشخیص نه دی خلکو مرض را له پیژندلي دي مګر په علاج کښې نه دي ګرېدلي ما په یوه نیم اجتماعي کتاب کښې هم لیدلی یا دځینو په تعبیر په کتابو کښې یې هم راوړي دي چې له کارسره علاقه خورا ضروري ده او همدغه علاقه ددې باعث کیږي چې دسړي ټول فکر د کارخواته تمرکزپیداکړي او همدغه دفکرتمر کز دکارونو داصلاح داشخاصو ددقت او داسې نورو فضایلو سبب ګرزي. هر څومره چې له یوه کار سره علاقه زیاتیږي هغومره سړی هڅه کوي چې هغه کار پخپله موقع کښې په صحیح ډول اجراشي او هیڅ راز نقص پکې پاتې نشي، که ددې خبرې دلیل هم غواړې څه ګرانه خبره نه ده که په عملي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه ګران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.
کله که تاسې دخپل کورپه ابادولو او عمران کښې پخپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوی وي چې یو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنګه تیروي. داخو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوګری خپل لورپه لوټه تیره کوي او دابې له دینه چې دوئ له کارسره علاقه نلري بل سبب نلري، ډیر خلک دي چې سړی ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حا ل دی؟ وایي شکر دی شپې ورځې تیریږي نو ته ووایه څوک چې محض دشپو او ورځو تیریدل غنیمت ګڼي او شکرونه باسي هغه به کارته په څه نظر ګوري او د هغه به له یوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په ګمان ډیرکسان دي چې ښه ښه ساعتونه دهمدې لپاره اخلي چې مازدیګر په دایره کښې کومه دقیقه زیاته تیره نه کړي، ډیرلږ کسان به وي چې دسهار دحاضرۍ فکر به هم لري، مګر یوازې حاضري به څه کړو څوک چې یوازې حاضر ی سره علاقه لري هغه ددغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای. موږ له کارسره علاقه غواړو نه له تشې حاضرۍ سره.
دلته دامقصد نه دی چې زه نو حاضرۍ ته په درنه سترګه نه ګورم بلکې دا وایم چې باید په حاضرۍ ټینګوالی دکار لپاره وغواړو او له کارسره علاقه څنګه پیداکیږي؟ که یو ریاست او یا وزارت وغواړي چې مامورین یې له کارسره علاقه پیداکړي څه به کوي؟ په یو مملکت کښې څه عوامل باید پیداشي چې خلک له کارسره صحیح علاقه پیداکړي او وظیفه دوظیفې په لحاظ وپیژني؟
ددې غټو تپوسونو جواب چې ډیرفکر اوسنجش غواړي، اصلا یوه داسې موضوع ده چې باید داقتراح په ډول دډیرو پوهانو فکرته وسپارل شي او ډیر څه پکې ولیکل شي ځکه چې دکوم سړي که یوې خوا ته پام شي بله خوا یې له نظره لیرې پاتې کیږي. په دغسو پوښتنو کښې هر چا ته یو شی ډیرمهم معلومیږي او ټول زورپه په هماغه خوا اچوي. علاوه پدې دهرکار علل او اسباب هم په یوشان ښکاره نه وي، ځینې علتونه ډیرپټ او ډیر موثروي نو اکثر اشخاص ښکاره څرګندو شیانو ته ګوته نیسې او دپټو پلټنې نه کوي. نو زه که دلته څه وایم هغه به همدغسې شی وي او ددې پوښتنې پور ه جواب به نه وي.
داجتماعي وظایفو او مملکتي امورو دعلاقه مندۍ لپاره ډیرشیان ضرور دي چې ځینې یې ډیرعمر او ډیر وخت غواړي چې باید یو

---

(۱) کابل مجله ، ۱۳۲۳ کال ، ۲ ګڼه ، ۲_ ۸ مخونه.

ملت وروسته ترډیرو مراحلو چې تشکیل یې نسج اوپوخوالی وموميي او دتعلیم وتربیې په اثرکښې یو اجتماعي شعور پیداکړي چې مملکت ورته خپل کوربښکاره شي او د مزدورانو چم ونکړي. دې حد ته رسیدل د ډېرې مودې کار دی او یوه طولاني عرفاني نقشه غواړي، زه په دغسې عللو کښې اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وایم، په کوم ځای کښې چې صحیح کارنه پېیږي او همدغه شی دپیشرفت سریع عامل وي، هلته له کارسره ارو مرو علاقه پیداکیږي. یعنې دغسې چې یو مامور ته حاضري و معاش استحقاق معلومیږي که کاراوله کارسره رښتیانی. علاقه څه اجرولري ارو مرو خلک له کارسره علاقه پیداکوي. دلته باید زما مقصد توضیع شي او ووایم چې د کار مبصرین کولای شي په لاس لاندې مامورینو کښې دکار علاقه پیداکړي مګر دا هله چې کار لیدونکی ظاهر بین نه وي او څوک یې په هغه دغه نشي غولولی یعنې محض حرکت او منډې رامنډې ددوی په مخ کښې نه حجاب کیږي او د هرچاپه کارکښې ډیر واړه ذرات هم لیدی شي او پوهیږي چې داکار علاوه په کمیت څومره صحت او کیفي حسن لري. اوپه دې هم پوه وي چې ددغه سړي په نظرکښې چې دومره ډیرکار کوي څه غایه موجوده ده؟

څومره چې دده دکار هنګامه ده هغومره کاریګردی که یه؟

څوک چې دده کارونه راته ستایې هغوئ تش کار او ظاهري حرکاتو ته ګوري که په کیفیاتوکښې هم تعمق کوي؟

ځینې وختونه سړی دخلکو له خولې چې عمومې نغاره یې باید وبولو اوري چې فلانکی.... هیڅ په کار ستړی کیږي نه او له فولادونه هم سخت اوکلک دی. هغه بله ورځ چې سخته سیلۍ او اوریا و ه څوک له یوه کلي بل کلي ته نشو تلای مګرده له خپل ماموریته څوکروه لیرې فلانکی ځای ته چې نه پوهیږم هلته څه پیښ شوی و ځان ورساوه او په هماغه ورځ بیرته هم راغی.

اکثراًدغسې اوازې لویو لویو ځایوته هم ورسیږي اودغسې ځینې نورعوامل هم پیداشي چې سړی جدي او فعا ل معرفي کړي مګر چې سړی ورپسې څاروکړي هغه په هغه ورځ د همدغه مقصدیعنې هنګامې اچولو لپاره داکار کړی وي او نورهیڅ کارنه وي، ځینې نورکسان چې پدې سرپوه شي هغه هم له دغسې تظاهر اوعصري ریاکارۍ ځنې کاراخلي اوخوشې په خوشې هرې خواته اسونه ځغلوي نو دیته سړیله کارسره علاقه یا رښتیانی فعالیت نشي ویلی اونه په دغسې جدیتو او حرکاتو کارونه ښه کیږي.

دلته بیامجبوریږو چې ووایو په هرځای کښې چې دکارونوپه لیدوکښې ډیردقت کیږي او صحیح کارقدر اوقیمت لري هلته خلک له کارسره علاقه پیداکوي او ښه کارکوي ځکه چې انسان یو ترقي خواه موجوددی او له خپل پیشرفت او ارتقا سره ټینګه علاقه لري، که دده په مخکې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق اوچا پلوسۍ، غلاو فریب او نورو غیرمشروعو وسایلو پیشرفت ونکړی شي او پدې هم پوه شي چې دلته کاریګر او بیکاره پټ نه پاتې کیږي او سړی دچاپه سترګو کښې خاورې نشي اچولی د وړاندې تګ لپاره یې بې له همدغې یوې صحیح لارې بله لاره نشته، په شخصي اعتباراتو او اشنایي ګانوسړی نشي چلیدلی، څوک له چانه سترګې نه پټوي او نه په چل ول کارکیږي ارومرو صحیح کارته ملاتړي اوله کارسره علاقه پیداکوي.

مګرکه سړی ګوري چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډیر ګرانیږي او دپیشرفت په لاره کښې صحیح کاراوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کارکولی شي او دپیشرفت لپاره نور وسایل نلري دهغه غاښ هم څوک نه ګوري هلته نوپه افرادو کښې یانور فعالیتونه پیداکیږي چې هغه زرنګي، چالاکي څه و څه غواړي یاخو داسې شی چې په شپو ورځو تیرولو شکرونه باسې او هیڅ نه کوي بلکې اکثریت او عمومیت دې خواته میل کوي او خلک په سړو زړونو کارونه کوي. صحیح ذهنیت او صحیح فکرله دماغونو وزي اوپه عوض کښې یاس او بد بینۍ ځای نیسي، دصحیح پیشرفتونو مثالونه اونمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې ترنظر لاندې وي.ددې ټولو خبرو مقصد دادی چې انسان په اجتماعی حیات کښې دمقایسې اونسبت په اصولو ډیر کلک دی. ښه اوبد، حق او نا حق دکامیابۍ اوناکامۍ په رڼا کښې ویني او د نتایجو له مخې حکمونه کوي. څوک چې ورته په حیات کښې لږ څه کامیاب معلومیږي د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: خټکی له خټکي نه رنګ اخلي.اشخاص هم یوله بله متاثر کیږي او تقلید کوي نو که چیرې هغه کسان چې له کارسره علاقه لري وپیژندل شي او ښه وګڼل شي، دپیشرفت دپاره نورغیرمعقول مسایل خنثی شي او یوازې صحیح کارکول، له کار سره علاقه لرل یوقوي موثر عامل وبلل شي څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجراکوي دیته محتاج نشي چې خپل کار وستایي، ځان یوه اوبل ځای ته ورسوي او ددلربایۍ د پاره له سلو نیرنګوکارواخلي ارومروله کارسره صحیح اوربنتیانۍ علاقه پیداکیږي او څوک خپل لورپه لوټه نه تیره کوي. نه هغه فعالیت اولیاقت چې باید په کار او وظیفه کښې صرف شي بلې خواته صرفیږي او نه غلط مجري پیداکوي.(۱)

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۴ ګڼه ۴_۶ مخونه.

دپوهې غرور

هغه څوک چې پخپله پوهه مغروردی او هرڅه دپوهې په رڼا کښې غواړي، زښت ډیر غولیدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابې په اسرارو، دخوشبختۍاو خوشحالۍ په وسایلو کښې یې هیڅ فکرنه دیکړی. دانسان له پوهې او هوښیاري هغه خوا نور شیان هم شته چې دده په کامیابۍ او شخصیت کښې ډیر دخل او تاثیر لري. مګر خلک دغه تاثیرات دده د پوهې او هوښیاري محصول بولي اوګمان کوي چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کیږي.

همدغه سبب دی چې ځنې کسان یوازې دعلم په زور هرڅه غواړې او بل هیڅ شي ته توجه نه کوي. زه دلته دعلم او عقل له فضلیت او اهمیت نه څه انکارنه کوم او پدې پوهیږم چې دغه انکار جهل اونا پوهي ده مګر ددې لپاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتف شي او دعلم وعقل له غروره نجات ومومي وایم چې دانسان په خوشبختۍ او خوشحالۍ، لوړتیا او کامیابۍ کښې ځینې نورشیان دخل لري چې باید څوک ورځنې سترګې پټې نکړي او په بې اعتنایۍ ورته ونه ګوري.

ډیرځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوزي اوپه یوه دایره کښې کار کوي مګر هغه څوک چې په مکتب کښې اول لمبر وي دلته بیرته پاتې کیږي او هغه بل وړاندې ځي او حق هم لري چې وړاندې ولاړشي. ډیر طالبان له یوه ملانه دملایۍ پګړۍ وتړي مګر یوپه جامعه او محیط کښې ښه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو اونکتو ښه پوهیده هغومره اعتبار نکړي پیدا، ډیراشخاص شته چې پخپله پوهه او لیاقت ځانته دوستان پیداکوي، خلکو ته سمه اوصحیح لاره ښیي، او پخپله هم په ښه لاره درومي، مګرځینې نورپرې نورنور کارونه کوي او هرڅوک ورته په بد نظرګوي.

پدې کښې هیڅ شک نشته چې پوهه او علمي لیاقت دانسان جما ل اوکما ل دی او د هر چاپه نظرکښې ښکلی ایسي مګر هرچاته به پخپل ژوند او حیات کښې معلومه شوې وي چې په هر ښکلي څوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کیږي.

دانسان په پیشرفت او کامیابۍ کښې ډیرواړه شیان چې هیڅ په نظرکښې نه راځي ډیر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهۍ او لیاقت سره یوځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري مګرښه اخلاق او صحیح کرکټر نلري په حقیقت کښې هیڅ نلري، هغه څوک چې داهم لري مګرد یو خوږ صحبت اوبیان قوت نلري هغه هم نیمګړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کیږي. څوک چې داټول صفتونه او مزایا پیداکړي مګرد نظافت او معاشرت داصولو پابند نه وي بیاهم دچا نه خوښیږي اوپه حیات کښې ځینې ناکامۍ ویني که دا نقیضه هم رفع شي او دا ټولې نیمګړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمت کشي او فعالیت نلري دی بیرته پاتې کیږي او نورخلک دمخه ځي.

غیرله دغو شیانو ځینې نورې خبرې هم شته چې په یوه او بل محیط کښې فرق کوي او دهر ځای دخصوصیت تابع وي، په هرځاي او هر محیط کښې یوڅه معنوي صفات او مزایا شته چې په سړیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کیږي او داصفتونه باید موږ په یوازې پوهه او هوښیارۍ جاه و جلال، ثروت او تمول کښې ونه لټوو بلکې دانسان په اخلاقي او نفسي کیفیاتو کښې یې وګورو.

زه دامنم چې سړیتوب، پوهه او هوښیاري غواړي مګر یوشی نه دي او په ځینو مواردو کښې سره بیلیږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سړیتوب به لري، کله به یو سړی پوه او هوښیاروي مګر دسړیتوب دعوه به نشي کولی.

څنګه چې پوهه په بیلوبیلو مواردو کښې فرق لري یو سړی دکتابو په تورو ښه پوهیږي، دخلکو په اوضاعو ښه پوه وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کښې ډیره معلومات لري، ځینې نورپه اولسي خبرو او کارونو ښه پوهیږي، دغسې دسړیتوب مفهوم هم په هرملک او هر محیط کښې بیلیږي او داشخاصو جمعیتونو په نزډیر ثابت او معین صورت نلري، مګر دومره پوهیږو چې تهذیب او ترتیب دسړیتوب په مفهوم کښې مهمه برخه لري او همدغه شی دیوه انسان دپاره ترهرڅه دمخه ضروري دی.

دسړي معنی دانه ده چې ارومرو به زیات علم او معلومات لري یابه په کوم فن او صفت کښې ډیر ماهروي. دا راز صفات چې په علمي لیاقت یاپوهه ورځینې تعبیر کیږي دیوه سړي انساني حیثیت او سړیتوب به قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي مګریوازې همدغه شی سړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کیږي، که لږڅه نورهم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم دیوه انسان دخوشبختۍ او خوشحالۍ دپاره کافې نه دی.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همدومره شی دی چې یوانسان په اجتماعي حیات کښې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شي اودی هم خپل ځان ناکام ونه ګڼي او مایوس نه وي، ددې مطلب دحصول لپاره البته دیوه سړي پوهه او سړیتوب ضروردی چې

په خپله پوهه او لياقت ځيني کارونه وکړی شي او په سړيتوب او انسانيت په جامعه کښې خپلې شپې ورځې ښې تيرې کړي چې څوک ورته په بد نظر و نه ګوزري مګر يوازې دا چې سړی کاروکړی شي او څوک يې بد و نه ګڼي کفايت نه کوي سړی بايد ديوه اوبل د توجه جلبولو او دځان دمحبوبيت لپاره ځيني نورشيان هم ولري يعنې د اميزش قوه، نشاط او بشاشت، دملګرتيا تمايل دمحبت جاذبه ، ښه څيره، صميميت ښودنه، دمحبت لپاره ايثار، صداقت اوکرامت نفس، وقار او ځيره، جديت او فعاليت اوداسې نورصفتونه هم په کاردي.

دغه راز ټول شيان چې جمع شي ديوه سړي شخصيت ورځنې تشکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصيت دانسان په مخکې دژوند ټولې کندې کپرې اواروي او په صحيح پيشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتيجه دا ده چې بايد سړی د يوه صفت په لرلو لکه علم او عقل يا ښه سړيتوب او فعاليت مغرورنشي او دتش لياقت ترغرور لاندې رانشي.

ډيرکسان شته چې په اجتماعي وظايفو کښې داخل شويدي اوپخپل پيشرفت نه دي قانع، ځيني کسان په تصورکښې راولي چې هغوئ ورته له ځانه کامياب ښکاري مګر مستحق يې نه ګڼي ځکه چې دهغوئ علمي لياقت ورته له ځانه ټيټ معلوميږي اوپه دغه حکميت يا مقايسه کښې يوازې يوشی په نظرکښې نيسي مګر ديته نه ګوري چې په يوه ګل هيڅکله نه پسرلی کيږي.

سړی بايد په حيات کښې دقيق اوعميق شي او وپوهيږي چې انسان ډيرو شيانو ته ضرورت لري، دغسې چې يوموټرپه تشو اړابو اويوازې تيلو مخکې نشي تللی او ډيرې وړې پرزې په سير وحرکت کښې ورسره مرسته کوي يوانسان هم په يوه يا دوه شيانو کښې که څه هم ډيرمهم اوقيمتي وي خپل پيشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لياقتونه چې نورمعاونه صفات نلري بې له يا س اوبد بينۍ بله نتيجه نلري. دغه راز کسان خپلې نيمګړتياته نه ګوري او بې دقته په محيط او جامعه پړه اچوي او ديوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حيات کښې داجتماع او اجتماعي جرياناتو په نسبت بدبين اومايوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي دعلم او لياقت غرور دې له ځانه ليرې خپله هوښياري او دبل ناپوهي دې په منځ کښې حايل نه ګڼي، سړيتوب او انسانيت دې نه هيروي بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شريك کړي او خپله خوشحالۍ دې هم د نورو له خوشحالۍ سره يو ځای کاندي، خپل زړه او فکردې له دوئ نه بيلوي، يوځاي دې ورسره خاندي او يوځای دې ژاړي. ددوئ په خوښه دې کار وکړي چې د ده په خوښه کار وشي خپل ځان، خپلې جامې، خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هرڅه دې دمحيط او جامعې په خم رنګ کړي او دغه صيغه دې په ځان کښې پيداکاندي. ځکه چې حوشحالتيا او کاميابي همدلته ده او هيڅوک يې بل چيرته نشي پيداکولی، هرڅوک چې له اجتماع نه ليرې شو اوخپل زړه اوفکريې له دوئ نه بيل کړهغه په اورکښې لوئيږي او شپه ورځ سوزي!

د(من شذ شذ في النار) همدغه معنی ده اود دنيا دوزخ همدغه دی.(١)

عقل، قانون غرايز

انسان که څه هم دعقل اوتميز خاوند دی اوپه همدغه شي خپل ځان له نورو حيواناتو بيلوي، مګر په خپلو کړوکښې دعقل په نغوته دومره نه ځي، لکه چې غريزه يې يوې خوا او بلې خواته بيايي. کوم کارونه چې يوانسان په شپه او ورځ مياشت او کا ل يا پخپل عمرکښې کوي اکثراً يې د غريزې په قومانده اجرا کړی وي، او ډير لږ، خورا لږ، بېخي لږ کارونه داسې وي چې دعقل او سنجش په اثرکښې شوي وي، داچې موږ کله يوشی ښه ګڼو راته بدايسي، کله ګرزو او کله کينو، کله خاندو کله ژاړو، له ځينو شيانو ويريږو او په ځينو خوشاليږو اکثر دغريزې کاردی او د عقل مشوره پکې څه دخل نلري. کله چې سړی تږی شي او اوبه څښي که چيرې له عقل سره مشوره وکړي عقل هم د اوبو څښل مصلحت ګڼي او اجازه ورکوي، مګر دی د ګټې او فايدې د سنجولو او د صحت ساتلو له فکره پخواد غريزې په امر کنډول په سر را اړوي او اوبه څښې. نو مطلب دانه دی چې ټول غريزې افعا ل له عقل اومصلحت نه مخالف دي يا هرڅه چې انسان دغريزې په تقاضاکوي هغه عقلاً ممنوع او غير مفيد وي.

---

(١) کابل مجله، ١٣٢۴ کال ،۵ ګڼه ۵_ ٧ مخونه.

بلکې مقصد دادی چې انسان پخپلو کړوکښې دغریزي تابع دی او عقل دغریزې غوندې سابق نه دی. دانسان په ژوندکښې ډیرلږ کارونه پېښيږي چې هغه د خیروشرسنجولواوفکر کولو په اثراجرا کیږي.

که موږ فرض کړو چې یوتاجر دخپلې ګټې لپاره یو ه بل ملک ته ځي اوله خو به غالباً دغه تګ هم پوره دعقل په مشوره او مصلحت نه وي ځکه چې ډیرځله ځینې سوداګر داسې ځایوته هم په ګټې پسې ځي چې هلته دسرزیان او د حیات خطر هم موجودوی او زیات ګمان کیږي چې دغوږ ګټلو په ځای به سر بایلي که فرضاً دا اراده بالکل دعقل او فکر په خوښه وي نو په لاره کښې خو خوراک څکاک، هواخوري اوناسته ولاړه یا دا راز نور کارونه ټول دغریزې په شایق کوي.

ډیرکارونه دي چې انسان یې دمینې یاغضب دپاره کوي اوعقل سږی ورځنې منع کوي، مګر د غریزي په مقابل کښې یې څوک په خوله پیاز هم نه خوري، ځکه چې غریزه دانسان په اعصابو او عصبي جهاز کښې نسبت عقل ته ښخ ځای اوقوي حاکمیت لري او دغه حاکمیت په اطفالو او هغو کسانوکښې چې طفولیت ته نږدي وي یعنې معناً کوچنی بلل کیږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زیات لیدل کیږي، که موږ په کلي، وطن او هیواد بلکې په نړۍ او دنیا کښې سترګې وګرزوو او ځان د لویو او وړو اشخاصو له حا ل، احوا ل او ژوندانه څخه خبر کړو راته به څرګنده شي چې په دنیا کښې لږ خلک تیرشوي یا فعلاً شته چې په ځینې مسایلو کښې په غریزه بریالي شوي او دعقل په مشوره یې له غریزې نه مخالف کارکړیدی، په ډیرو لویو شخصیتونو کښې سږی دغه نادر صفت موندلی شي او پوهیږي چې دعشق اوغضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوښتل اودعقل په نغوته تلل څه اسان کارنه دی چې هرڅوک یې وکړی شي، او هر یو پرې وستایل شي.

ترڅو پورې چې بشري نوع دعمومیت او اکثریت په لحاظ یوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسیږي او علم لکه رزق او روزي هرچاته لږ او ډیر و نه رسیږي هیڅ امکان نلري چې عقل دغرایزو ځای ونیسي او په دنیا کښې یوحقیقي عدالت قایم شي، مګر ددې خبرې دامعنی نه ده چې موږ به له ځانه نا امیده کیږو او هیڅ کوښښ به نه کوو چې ځان له هغې خوانه دې خواته لږ څه نږدې کړو ځکه چې په دنیا او د دنیا په تاریخ کښې موږ څو کاله پخوا داسې نمونې اومثالونه پیداکولی شو چې دعدالت دقیام او دحقیقت خوشحالتیا لپاره یې دعقل په مشوره داسې کارونه کړي چې له غرایزونه بیخې لیرې معلومیږي، ډیر د واک او حکم خاوندان تیرشویدي چې دحکمیت اوقضاوت په وخت کښې یې د زوی او دځان مینه هم هیره کړیده او خپل و پردی ورته یوشان ایسیدلی دی، داسې هم پیښ شویدی چې عشق هم په دغه لاره کښې مغلوب شوی او انسان له دغسې شخړو څخه بریالی راوتلی دی.

نوداکار دانسان لپاره څه غیر ممکن او محا ل نه دی او کیدی شي چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کښې دعقل اوشریعت قانون او ټاکلو اصولو په لاره ولاړشي او خپلې مینې اومحبت نفرت او عداوت ته څه اعتناونکړي، دهمدې لامله انسان د شریعت لخوا دیو څه قوانیونو په منلو مکلف شوی او په ځینو بدو کارو باندې چې دی یې بې د عقل او مصلحت له مشورې د خپلو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثرکښې وکړي جزا مومي د هرملک او هرهیواد په اساسي قانون کښې هم څه اصول او ضوابط شته چې انسان به د هغو په مقابل کښې په غرایزو پسې نږدي او خپل طبیعې اوشخصي میل ته به نه ګوري، یعنې څنګه چې یوسړیخپل مریض زوی ته چې ډیر ورته ګران هم وي یوه داسې عذانشي ورکولی چې هغه ورته ضررکوي، که څه هم هغه یې ډیره تقاضا کوي او په ژړلو یې غواړي. دغه راز یو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته بې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی اونه یو حاکم او قاضي یو امراو واکدار دخپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي چې اصول اوقانون یې روا نه بولي، ډیرڅه دانسان زړه غواړی مګر کولی یې نشي او نه یې کوي ځکه چې سږی پرې ملامتیږي او خلک ورته بدوایي. موږ خپلو غرایزو او خپلو خوښوته په شخصي امورو کښې تابع یو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مګر داجتماعی مسئولیت په ځای کښې بیا ورسره په مجادله مکلف یو.

دمثا ل په ډول وایم که یو معلم په یوه مکتب کښې څو تنه خپل اوپردي شاګردان لري چې په زړه کښې دځینو شاګردانو لوړتیا غواړي او لوړینه یې په هغو باندې زیاته وي دی دا کولی شي چې بې له رسمي اوقاتو هغوئ ته تعلیم ورکړي او له نورو نه زیات څه وروښیي مګر دانشي کولی چې د تعلیم په وخت او د مکتب په کوټه کښې خپله ټول توجه همدوئ ته وقف کړی، یاد لمبر ورکولو په وخت کښې خپلوان او اشنایان وپالي ځکه چې پدې وخت اوپه دغسې ځایونو کښې محبت او عاطفه ګناه ده او دعدالت ملاماتوي. ددغه راز مراعاتونو او غرایزو له جغ لاندې په دغه ډول تګ په اجتماعي لحاظ یوه لویه تباهي ده چې زیان

اوضرر يې زښت ډېردی اودخلکو مخه هم له يوې صحيح اوسمې لارې څخه بلې خواته رااړوي، هر څوک کوښښ کوی چې په کږو لارو خپل مطلب ته ورسېږي او ددې په ځای چې حقيقت وپالي اشخاص پالي او دوسايلو درګاه ته لاس غزوي. هيچاته د اعتماد بنفس او سعی عمل قوه نه پاتې کيږي او نه په داسې ځای کې سړی د جرياناتو په لړ کې څه انتظام او معقوليت ليدلی شي، دلته ښايي څوک داګمان وکړي چې په هرځای او هر هيواد کې هرو مرو يو څه قوانين او اصول وي چې څوك د غرايزو اطاعت يا د مينې او غضب پيروی ته نه پرېږدي او هرسړی مجبوروي چې د دوست او دښمن په حق کښې لکه يو قانوني کتاب يوډول حکم وکړي او هر چاته په يوه سترګه وګوري دلته نو ضرور ايسي چې سړی په قانون خبرې وکړي چې قانون څنګه شی دی او څه کولی شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ويلی شم چې قانون په يوه ملک کښې داسې مثا ل لري لکه برق چې ټول ښاراو ټول کورونه رڼا کوي مګرکه چيرې وشليده نو ډيرکورونه هم سيزې اومسول يې هم نه پيژندل کيږي يعنې په عين رڼا کښې تورتم لري او له ګټې سره يې زيان هم تړلی دی.

ددې دپاره چې خبره ښه روښانه ا وسپيڅلی شي جزئياتو ته به راشو او مثالونه به وښيو.

دونه تنه شاهدان که ديوه سړي په بدوالي شاهدي ورکړی هغه شرعاً او قانوناً بدګڼل کيږي، که دکلي کورخلک په يوه سړي بد ووايي يا ديوه ځای حاکم اوعلاقه دار د چاپه حق کښې دبدوالی نطريه ورکړي هغه ته ارومرو سزا ورکول کيږي پدې قانون باندې هيڅوک څه اعتراض نشي کولی ځکه چې که قانون دانسانانو قول او وينا ته څه اعتبار ورنکړي او سند يې و نه بولي د دنيا معاملې او کارونه ټول بې اجرا پاتې کيږي او دژوندانه چارې معطليږي، نو ضرورت او احتياج، عقل او نقل دهمدې خبرې تائيد او تاکيدکوي چې بايد ديوه انسان او مسلمان خبره اعتبار ولري او دهمده په وينا حقيقت وپيژني نوکه چيرې هغه شاهد او هغه خلک چې يوه سړي ته بدوايي پخپله بد وي او دعنا د له مخې د هغه په حق کښې څه وايي يا د حکم خاوند ديوه غرض لپاره خپله نظريه بده ښکاره کوي قانون پدې ځای کښې دحقيقت او عدالت هيڅ مرسته نشي کولی اومسول هم نه ګڼل کيږي ځکه چې بله هيڅ لارنشته چې ددغسې پټو ظلمونو مخه ونيول شي او هيڅوک په هيچا څه ظلم ونکړی شي نو ددغسې ملاحظاتوپه اثرکښې ويلی شو چې قانون ديوی غذامثا ل لري چې يو فاسد وجود کښې فاسد مواد ورځنې جوړيږي او بد تاثير کوي مګر که نه وي نو سړی ژوند هم نشي کولی د همدې لامله ځينې کسان ځينې خلکو ته خپل کارونه په داسې وخت کښې وړاندې کوي چې دهغه طبيعت ښه وي او پام يې په نيکو وي همدغه راز خلک اکثراً موفق هم وي او موقع شناس ورته ويل کيږي ځکه چې په ډيروخلکو کښې د طبيعت ښه والی اوبدوالی دومره تاثير لری چې ښه يې له پامه بديږي او بد ورته ښه ښکاره کيږي، کله څوک په څه مجبوروو، چې دکار د پاره به يې دچا وچولي نه کتل يا به يې دوستان او اشنايان پرې جرګه کول.

که چيرې څوک د خپلو تاثراتو او احساساتو تر اثر لاندې نه راتلای او هرچا د حق او حقيقت په تقاضا او د قانون دصحيح استعمال په خوښه کارکولای څه به خلکو ديوه اوبل ناوړه مراعاتونه کول، ولې به خلکو ويلې چې مربي لرې نومرياخوره، دڅه لپاره به يوه اوبل ويلې چې زه بې وسيلې يم، زه واسطه نلرم هر څه په واسطه کيږي، داټولې خبرې خو بې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک داناړې نه وهي کوم کارچې ځينې کسان يې په يوه ساعت غوړه مالۍ ياپه لحاظ او خاطر کوي هغه دکوه قاف ديوان هم نشي کولی. نو تر څوپورې چې خلک په لحاظونو پسې ګرزي اوپه خوشامدو خوشحاليږي ترکوم وخته چې خوشحالتيا په انسان حاکميت لري، اومراعات په حق او حقيقت غالب وي قانون او عدالت به هم د اشنا او نا اشنا شعورلري او کارونه به ډيرځله د اشخاصو په کيفي اونفسي اغيزو، د وخت او موقع په تقاضا، ديوه او بل په سپارش اجراکيږي. داحا ل البته ديوه ملت د اجتماعي حيات رنځو رتيا او اوموالی ښيي مګر ددې رنځو رتيا علاج هم ډير ګران دی او يوه اساسي مجادله غواړي، ډيرشيان په کاردي چې د يوه ملت په اجتماعي حيات کښې تغير اوتحول پيښ کړي يا په بل عبارت بدعاتونه ورک کړي، او دخلکو مخه له کږو لارو ګرزوي.

ديوه ملت لوړه او عالي رتبه په غرايزو باندې دمامورينو حاکميت، د اداري چارو پوره لټون، دکار کوونکو اشخاصو مجبوريتونه رفع کول، دښو او بدو نه ورکيدل او نه پټيدل، دچاپه ظواهرو نه غوليدل بدو او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول دا ټول ددغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عين حال کې ډير ګران کار هم ايسي. دلته بايد دډيرو خبرو د نتيجې په ډول ووايو چې انسان طبعاً دخير خواته مايل او خير خو ښوونکی پيداشويدی، مګرپه طبيعت کښې يې دلوړتيا ارزو او ځينې نفسي خواهشات هم شته چې که دی په ښه لاره نشي ور رسيدلی او موانع يې په مخکې وي نو بيا په پټو اوکږو لارو هم ځان ورسوي او دځينو مجبوريتونو په اثرکښې بداو ناوړه کارونه هم کوي نوددې دپاره چې له انسان څخه بد او ناوړ ه سلوک ونه ليدلی شي لازمه ايسي

چې دده لپاره یوښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقاصد وته پرې ورسیږي او لارې کږولوته خپل مجبوریت حس نکړي. دالاره باید ډیره اوږده هم نه وي چې دی یې د اوږد والی په سبب بله له اغزو ډکه لاره اوپیچومی غوره کړي. دغه لار دې ته باید را ونښودل شي چې په تا پسې بینا سترګې هم ځار کوي او ستا ښه و بد په هیڅ شان نه پټیږي او نه څوک دربانديې غولیږي. نورخلک هم باید له هغو بدو او لنډو لارو منع شي ځکه چې انساني رمه هم لکه میږي او پسونه داسې ایسي چې که یو له لارې کوږشي نورهم وریسې ځي.(١)

اجتماعي نظام

کارونه او وظایف دوه ډوله دي، یوه قسم ته انفرادي او بل ته اجتماعي ویل کیږي، دا چې یوسړی دیوه فرد لپاره خدمت کوي دشخصي او انفرادي کارونو په حساب کښې راځي. مګر هغه څوک چې د خپل مملکت او ملت لپاره کارکوي داجتماعي وظایفو په نامه یادیږي.

هرکار او هره وظیفه په دغو دوو لحاظو نو دقدر وقیمت په لحاظ فرق کوي او رنګ یې بدلیږي که یو عالم دیوه تعلیم لپاره استخدام شي هغه بیل حیثیت لري اوکه په یوه مکتب یامدرسه کښې ځوتنو ته تعلیم کوي هغه په بل نظرلیدل کیږي که څه هم دواړه یوه وظیفه اجراکوي چې نوم یې تعلیم او ښودنه ده. هغه سړی چې دیوه کورسانته کوي او دیوه شخص نوکر وي بیل نوم لري مګرڅوک چې دمملکت په عسکري نظام او د هیواد ستانونکو په جمعیت کښې داخلیږي بل نوم اوبل نشان پیداکوي.

انفرادي کارونه له یوې صحیح موازنې لاندې نه راځي او نه یومعین قیمت پیداکوي مګر اجتماعي وظایف ځانته یوه معیار او میزان لري، هغه کاتبان چې دمفردو اشخاصو لپاره کار کوي په معاشونو کښې یې ښایي چې ډیرفرقونه ولیدل شي مګر د دوایرو کاتبان اوسرکاتبان ماموران او مدیران ټاکلي معاشونه لري او څوک پکې تغیر نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدورۍ او اجورې نه معناً او کیفاً بیلوي اویو اعزازي حیثیت او اعتبار ورکوي. مګر دغه اعتباري رنګ دومره قوي او پوخ دی چې ددغوکارونو نوعیت او حقیقت بیلوي او دهر چا په نظرکښې یې بل بل راز ښیي، هغه څوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډیرفرق لري اوبیل بیل اشخاص ګڼل کیږي.

دغه معنوي قیمت چې په معاش کښې شته لړ معاش ته په ډیره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چې په ډیره مزدورۍ پسې ولاړنشي او دخپل خدمت نوعیت بدل نکړي یعنې له رسمي دوایرو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریوته زړه ښه نکړي او ماموریت په مزدورۍ بدل نه کاندي ځکه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یا څه نفع اوفایدې په مقابل کښې خپل کارونه په یوه اوبل اجراکوي. دغه شان اجتماع هم ډیر کارونه اوضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کښې معاشونه او منافع ورکوي مګر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هر څومره چې وغواړي چاته یې ورکولي شي.او پخپلو تصرفاتو کښې دکوم قانون او معین نظام تابع نه وي مګر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او پخپلو کارو او اجراتو کښې بې انتظامي نه خوښوي ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیداکوي چې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجرااتو مکلف کوي دهمدې لامله په رسمي دوایرو کښې یو معیار موجود دی او بې د وظایفو له قیمت نه د رتبو معاش څه فرق نلري یو کاتب ٢ (مثلا) په هر وزارت او هر ولایت کښې یو اندازه معاش لري او دیته نه مجبوریږي چې دمعاش دپاره د خپلې تبدیلی کوښښ وکړي ددې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کیږي اوبل د وظایفو تقسم هم خرابیږي او هرڅوک هغه ځای ته هڅه کوي چې دده کارهلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري بلکې مطلب دادی چې یو کاردې په یوه اوبله دایره کښې فرق نلري یو محاسب یا یو دتحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابر وي ځکه چې دلته دکار او وظیفې جنس بدلیږي او هریو دخپل اهمیت او تکلیف په لحاظ بیل قیمت پیداکوي. غیرله دغې موازنې چې باید په معاشو نوکښې وساتل شي لکه چې ساتل شوې ده یو بل شی هم ډیر ضرور دی او دخپل ضرورت په اندازه ګران هم دی. ځینې کارونه په ځینو دوایرو کښې شته چې هلته دځینو غیر مشروعو استفادو مجا ل هم شته نوکه ددغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، دیوه اخبار کاتب (مثلا) کوښښ کوي چې دیوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کښې فرق نشته مګر په معیشت کښې فرق شته هغه ورځ زما یو دوست دخپل صحبت په ضمن کښې وویل څوکاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کورته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیداکړم، زه او زما یو خپلن چې دباجه او ساڼدو په نامه یادیږي دواړه راغلو او په دوایروکښې

ماموران شو، زه دتعليم خاوند وم يو كتابت راته ميسر شو او هغه سواد نه درلود په يوه دايره كښې تحويلدارمقرر شو. مګر تحويلدارى يې داسې وه چې مصرف يې زيات درلود او دناوړې ګټې مجا ل يكې و، څو كاله وروسته زه يوې رتبې ته ورسيدم او نوم مې وګاڼه مګر هغه ډيرې پيسې اوپولې پټې پيداكړه هغه بله ورځ چې زما زوى هغه كره ورغليو ، چې بيرته راغى راته ويلې يې ترور كره مې يوه داسې ښه راډيو وه اوداسې ښه سازيې كاوه، په كوركښې يې ډيرې ښې ښې قالينې هم اوارې وې او ښه ښه چپركټونه يې لرل د ترور زوى مې راته ويلې چې تاسې ولې راډيو ناخلئ؟......؟

دلته زما دوست راته وويل چې زه له خپل نصيب او قسمته كوم شكايت نلرم او دا نه وايم چې دتحويلدار صاحب بيسوادي له مانه ښه شوه ځكه چې كه ماته هماغه تحويلداري سره له هغه مفاده راكړه شي زه به يې دځان لپاره عار اوتنزيل وګڼم.

مګر دا نه وايم چې دغه راز مظاهر په ځينو اشخاصو تاثير كوي او ځينې كسان له معنويت نه ماديت ته او له صداقت نه خيانت ته راكاږي. په ا جتماعي نظام كښې بايد دغسې غير شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې يو د تعليم خاوند او يو بيسواده په معيشت كښې دومره فرق ولري چې اطفا ل هم پرې پوه شي. يو اجتماعي نظام كه يو نويسنده او دعلم خاوند ته له يوه بيسواده تحويلدار نه زيات معاش وركوي او پدې باب كې د حق سنجش او د كار قيمت قائليږي غرض به يكې همدغه وي چې دهغه معيشت له دې بل نه ښه شي او امتياز يې راشي نوكه نتيجه بالعكس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځينو دوايرو كښې رفع شي او څوك يې جلوګيري ونكړي دمعاشونو عدالت هيڅ نشي كولى او اجتماعي نظام د چا شكايت نشي رفع كولى.

داجتماعي نظام مهمه وظيفه داده چې په يوه ملک كښې عدالت قايم كړي او هرچاته دخپل كارد قيمت او اهميت په قرار برخه وكړي، اودسنجش او موازني په اثر كښې هرڅوک دخپل استحقاق په اندازه وروزي. كه يوه سړي ته يو فرد له خپل ماله هرڅومره شى وركړي يا يوتن له خپل پټي او تجارت څخه هر څومره ګټه وكړي بل سړى څه ګله نه كوي او نه د اعتراض حق ځانته وركوي مګركه اجتماعي نظام بې له كوم حق او استحقاقه يوته زياته برخه وركوي ډيرنور خوابدي كيږي اوله خپلو وظايفو سره يې علاقه كميږي، دلته ښايې څوک ووايي چې تحويلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لوړ معيشت نه دى وركړى او دا دغسې مثا ل لري لكه چې يو غل په غلا او يو بډې خور په بډو ډيرما ل پيداكړي او له يو ه بل مامور نه بداى شي. دا خبره رښتيا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره ما ل نه دى وركړى بلكې هغه له اجتماعي نظام نه غلاكړې ده مګر كه يو قاسم او ويشونكى (چې بايد يوشى په څو تنو داسې وويشي چې هر چاته خپل حق وركړي او هيڅ بې عدالتي پكې رانشي) په تقسيم كښې وغوليږي، او ځينې كسان ترينه له خپل حق نه زيات څه پټ كړي هر څوک ورځنې شكايت كوي او عدالت هم ناراضه كيږي. ددغسې غلاګانو مخه نه نيول علاوه پدې چې په ځينو مامورينو كښې دشكايت فكر او شعورپيداكوي او ځينې كسان په بدو لارو بيايي داجتماعي نظام قصور او بې پروايي هم ښيي. ددغسې اصلاحاتو لپاره يواساسي فكرپه كاردى چې بايد حسابي اوشعوري سيستم كښې اساسي اصلاحات وشي او محاسبين لكه دبصيرت ماشينونه داسې نه وي چې حساب او شمير صحيح وښيي مګر نظر او بصيرت هيڅ ونلري. ښايي چې ځينو دوايرو كښې ډيرداسې تحويداران پيداكړو چې په څوكالو كښې يې له خپل معاشه يوپه لسه زياته ګټه كړې او پخپل حساب كښې فاضل هم دى نو دغه راز محاسبه به سړى څه كړي؟ كه مادلته څه حسابي تخصص درلوداى ښايي چې اوس مې په حساب كښې ډير اصولي نواقص ښودلي واى او دا ثابته شوې واى چې په حسابي اموروكښې ځينې نواقص شته چې بايد رفع شي.

دمثا ل په ډول وايم يوه رسمي دايره چې دځينو شيانو اخيستلو ته ضرورت لري نو له تحويدار سره يو دوه تنه د هئيت په ډول مقرر كړي چې هغه شيان په بازار كښې واخلي او رايي وړي. دغه هئيت كه هغوشيانوته په هر څومره زيات قيمت قايل شي او د دكاندارانو كلانتر يې تصديق وكړى حسابي دواير پكې څه نه وايي او داكار اصولي ګڼي مګر دهغې دايرې يوسړى هماغه شيان كه په بازار كښې په نيم قيمت واخلي داكار د مسئوليت موجب ګرزي او دخيانت اتهام پكې پيداكيږي نو دغه راز تحويلدار چې ديوه شي قيمت د دوه درې تنو په خوشحالو لو او خوله خوړولو يو په لسه زيات ښودلى شي، نشي كولى چې ناوړه استفادې وكړي اوځان بې مسوليته موړ كاندي؟ كولى يې شي كړي يې دي او و به يې كړي.

په دغسې مواردو كښې كه زموږ اجتماعي نظام مكمل وي او د بازار هرڅه معين اوټاكلى نرخ ولري بې له دېنه چې هيتونه وټاكل شي او تصديقونه واخيستل شي، تحويلدار هيڅ نشي خوړلى او هرڅه پخپل اصلي قيمت اخيستل كيږي.

دلته ديوه حكايت په ضمن كښې ديوه مامور اويوه تحويلدار خبره منځ ته راغله او د بحث دمركزيت حيث يې پيدا كړ مګر اصلي او اساسي مطلب دادى چې په اجتماعي وظايفو كښې بايد يوه موازنه او شعور موجودوي او د هر چا وظيفه اوكار ديوه صحيح

معيار له مخې قدرو قيمت ولري. هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه کوي له هغو کسانو چې دالاتو او ادواتو وظيفه اجراکوي او منډې رامنډې وهي هم دمعاش او معيشت په لحاظ، هم د اهميت او اعتبارله حيثه لوړ والى او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدير يې وشي چې هيڅکله دعرفاني وظيفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه کم ونه ګڼي اوخپل اهميت داجتماعي نظام په نظرکښې لږ محسوس نه کاندي.

هغه کار چې اشخاص يې کولی شي له هغو کارونو نه چې ډيره موده تعليم او تحصيل غواړي بې ا هميته معلوم نشي او په هر لحاظ قدر وقيمت ولري، که داسې نه وي نو علمي او عرفاني خواکمزورې کيږي او هرڅوک اداري چارو ته ميل کوي. يو اجتماعي نظام بايد خپل مامورين پدې هم پوه کړي چې هرڅوک هرکار نشي کولی نوکه يو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کارپيداکړي هغه پيشرفت چې هلته کوي ښايي چې دلته هغومره مؤفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصو کې وګڼل شي، داپوهول دژبې او وينا کارنه دى بايد په اجتماعي وظايفو کښې هر څوک چې کوم امتياز او فوق العاده مهارت په کومه خواکښې لري هغه وپيژندل شي او قيمت پيداکړي يعنې داسې ونشي چې هرڅوک پزه توره کړي او ځان اهنګر وبولي. دغه راز شعوراو بصيرت چې په اجتماعي نظام کښې وي هرڅوک ديته مجبوروي چې دخپل استعداد او لياقت له مخې يوکار انتخاب کړي نه دکار اووظيفې دقيمت په لحاظ، ځينې کارونه چې خرابيږي او دبې صلاحيته اشخاصو لاس ته ورځي سبب يې همداوي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد ته نه ګوري او هر څوک هماغه کارته وراندې کيږي چې زياته ګټه ياډير قدرلري نو وړ او نا وړه اشخاص هماغه وظيفه اشغا ل کړي او کار ليدونکي هم دومره ډيرښو اوبدوته نه ملتف کيږي او په يوه نظر ورته ګوري دا وضعيت طبعاً داجتماعي وظايفو موازنه خرابوي او ټول خلک يوه لور ته زور کوي چې بياسږی ځينو کارونو ته په اعلانونو هم څوک نشي پيداکولی مګرپه يوه بل کار هرڅوک سرونه ماتوي او وسايل ورته ګوري. (۱)

د ځان مينه

سپوږمۍ کله کله په هاله کښې ايساريږي مګر انسان هروخت دحب ذات ياحب نفس په دايره کښې راګير دی او هيڅکله له دې دايرې نشي وتلي.

دا دايره په ځينو باندې دومره تنګه وي چې بې له ده نه بل هيڅوک او هيڅ شی ورسره نه ځاييږي، مګر په ځينو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځاييدلی شي. څنګه چې وګړي ځينې په وړو او ځينې په لويو کورونو کښې اوسيږي، څوک دخپلې استوګنې ځای يوکلی ګڼي او څوک يوښار يا يو مملکت خپل کور او ټاټوبې بولي، دغسې دخلکو دمينې او محبت دايرې هم لويې او وړې دي، مګر دا دايره که هرڅومره لويه وي بيا هم اصلاً دسړي له خپله ځانه چاپيره ده او نورېکې طفيلي وي.

که تاسې په ظاهره يوسړی وينئ چې له يوه اوبل سره ډيره مينه کوي يا خپل ځان د کوم ميلمه او دوست و اشنا په خدمت کښې ستړی کوي دا مينه هم په اصل کښې له ځان سره ده او دځان مينه ورته ويلی شو ځکه چې نفع يې ده ته راجع ده او ګټه يې بيرته دده کا له ته راځي.

که ووايو چې هرانسان په ځان مين دی او له ځان سره مينه لري، يا دانسان په هر محبت کې چې له هرچا اوهرشي سره وي دځان مينه پټه پرته ده دروغ يې مه بولئ ځکه چې له خپل ځان سره مينه او محبت دانسان په غرايزو کښې حسابيږي او هيڅوک ترينه نه دی خلاص. ځينو شاعرانو که پخپلو اشعارو کښې خپلو معشوقو ته ويلي دي چې په ائينه کښې مه ګورئ چې په ځان مين او زموږ رقيبان نشئ، غوليدلي دي ځکه چې دا عشق او دامينه له حسن و جماله يا له محاسنو او فضايلو بې نيازي لري او هيڅ مادی يا معنوي صفات نه غواړي.

که څوک ښکلی وي او که نه وي، ښه وي اوکه بد، جوړوي او که ناجوړ، عالم وي او که جاهل، خوار وي ا و که بډای له ځان سره مينه اوپه ځان پيرزوينه لري، مګر دامينه دهر چا دفکر او ذوق په لحاظ بيل بيل رنګونه او مختلف مظاهر لري.

يو به وې چې ځانته به ښه ډوډۍ پيداکول له ځان سره مينه ګڼي او دځان مينه به ورځنې خېتو او دخيتې خدمتګار جوړ کړی،

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۹ ګڼه ۳_ ۲ مخونه.

بل به ګمان کوي چې په ښو جامو کښې ځان پټول له ځان سره مينه اوپه ځای پيرزوينه ده.
څوک به عزت او اعتبار ګټل له ځان سره مينه بولي او ځينې به په ډيرو پيسو او جايدادونو کښې دغه مينه لټوي.
چاته به دانبه ښکاري چې ځانته عيش وعشرت برابر کړي او ځينې به فضايل پيداکول که څه هم ډير مشقتونه پکې وي حب نفس ګڼي او رياضت يا دنفس تذليل به ورته په ځان لورينه معلوميږي نو ويلی شو چې دامحبت دانسان دفکر او ذهن په اعتبار خپل شکل او صورت بدلوي او دانسان شخصيت ورځنې تشکيليږي. په هره اندازه چې افکار لوړ او عالي وي هر څومره چې انسان له لوړو معانيو سره اشناشوي وي هغو مره يې حب نفس او دانسان مينه هم يو ښه صورت اوښه مظهر پيداکوي مګرکه فکر او نظر ټيټ وي او څوک ځانته په ټيټ نظرګوري نو د ځان مينه يې مخ په ځوړي بيايي اوپه کنډ و کپرو کښې يې غورځوي.
غرض دادی چې په دې باب کښې د ځان معرفت ډيرتاثير لري که څوک دځان په پېژندنه کښې يوه لوړ اوعالي معيارته نه وي رسيدلی اوبې له خپل جسمانيته نور خپل ځان نه پيژني هغه ته دځان مينه همدا ښکاري چې خپل نفس او تن وپالي او خپل نفسي خواهشات پوره کړي. مګر که چا عقلاني او روحاني شعور پيداکړی وي اوځان له جسمانيته ماورا يو بل شی بولي هغه بيا په نورو روحي او معنوي لذايزو پسې ګرزي اوبل راز ارزو ګاني ورته پيداکيږي.
ځيينو کسانو ويلي(فکر هر کس بقدر همت اوست) مګر کيدای شي چې حقيقت بل راز وي او د هر چا همت دهغه دفکر او شعور احساس و ادراک په اندازه وي نو په هر صورت چې فکر د همت په اندازه وي او که همت د فکر په اندازه وي خو د فکر او همت تر منځ يو ه داسې رابطه شته چې بايد يو له بله سره برابر وي او دځان مينه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار يوعالي يا ادنی مظهر پيداکړي او کله کله دځان مينه په يوه داسې رنګ کښې وليدل شي چې سړی ورته حب غير يا د بل مينه وايي. څوموده دمخه دکابل مجلې يوه فاضل ليکونکي ښاغلي خادم دخير دعزيزې ترعنوان لاندې دخپل يوه دوست حکايت رانقل کړی و چې هغه لس کاله له يوه فاضل سره چې په محيط کښې علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چې د ارادې محرک څه شی دی؟ دغه فاضل وايي په ټولو کاروکښې دانسان د ارادې محرک د ده د(حب ذات) غريزده او هغه هرڅوک چې وي وايي نه انسان بايد دومره خودغرضه نه وي اوله حيوانه د (حب نفس) په غريزه کښې فرق ولري يعني بايدپه انسان کښې د خير غريزه موجوده وی چې د خير لپاره ايثار وکړي اوکله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تيرشي. پدې بحث کښې ښاغلی خادم د دواړو جانبو دلايل راوړي او په اخر کښې يې د خير د غريزې داثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دليلونه راوړي اووايي: (۱) چې يوه ورځ په بازار کښې تيريدم او يوه داسې سړي چې ښې معتبره جامې يې اغوستې وې له يوه داسې چاسره جنګ درلوده چې زاړه اوشکيدلي کالي يې په تن کښې و زه د غريب سړي په خواشوم يعنې دهغو ښو جامو خاوند دکاندارمې ملامت کړ او غريب سړی مې ترېنه خلاص کړ حاضرينو له ما څخه تشکروکړ او ما خپله لپاره ونيوله.
(۲) بله داچې يو د ښې دريشي خاوند په بايسکل سپو راوله يوه دهاتي سړي سره يې تصادم راغی، او دا بيچاره يې په ځمکه راوغورځاوه او علاوه پدې له بايسکله راکوز شو او دغه سړی يې نورهم واهه زه چې دلته حاضر وم وروړاندې شوم ويل مې:
اغا ته ملامته يې اوکه داسړی؟ ته لا له ده نه معافي نه غواړې او وهې يې. که ته داسړی نه پريږدې نو زه ورڅخه جداً مدافعه کوم وروسته تردې دوه حکايتونو بياوايي چې دا باطني عامل او دغه ذهني محرک چې زه يې په دغو ځايوکښې د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی ؤ؟ وروسته تردې پوښتنې د جواب په ډول وايي يوقسم دترحم او دحق دمرستې احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر احتما ل سره يې دمظلوم په مدافعه کې ودرولم او په دغو حادثو کې مې هيڅ اغراض اومنا فع دخپل ونه ليدل، دمقالې په اخرکښې ښاغلی خادم ليکي: دا و زما د ملګري تقرير زه پخپله هم په همدغه عقيده يم چې دغسې يواحساس په انسان کښې شته چې ددغې غريزې په اثرکښې انسان دخير، حقانيت او وظيفې لپاره ايثار کوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان کښې دخير غريزه موجوده ده او دهمدغې غريزې په اثرکښې انسا ن ډير دخير کارونه هم کړيدي مګر دده له دوست سره يوڅو خبرې لرم.
اول خودغه دوه مثاله چې ده د خپلې مدعا داثبات لپاره راوړيدی خورا ضعيف دي او د جانب مقابل ددلايلو په مقابل کښې څه موجوديت نلري، دی وايي دترحم او دحق د مرستې احساس په ماغلبه کړې وه او دځان د خطر او ضررله احتما ل سره دمظلوم په مدافعه کښې ودرولم.
دلته دځان خطرنشته ا وپه دغسې بازاري جنګونو او ګفتګوی کښې کومه خبره دخدای لپاره کول يا څه خدای جاتي مداخله دفرد د ضرر احتما ل نلري.

البته محتاطو کسانو ته به داغته خبره ښکاري او زيات زړورتوب به يې ګڼي. مګر ځينې نورېي ښايي چې قابل ذکر هم ونه بولي. بله داچې وايي، په دغو حادثو کښې مې هيڅ اغراض ا ومنافع دخپل ونه ليدل مګر لومړۍ حادثې په اخرکښې وايي چې حاضرينو له ما څخه تشکر وکړ نو دغه دحاضرينو تشکر ايا غرض اونفع نشي کيداى. پدې کښې هيڅ شک نشته چې دانسان په ژوند کښې دغه راز منافع ډيرقيمت لري او د همدغسې منافعو لپاره ډير ډير کارونه کوي مګر زما ددوست که دا نفع په نظرکښې نوي نيولى او دترحم يا دحق دمرستې لپاره يې داکار کړى وي نو دغسې کسانو سره خو ارومرو داخرت فکرونه وي او د خداى لپاره دغسې خطرونه او ضررونو ته وړاندې کيږي. نو بياهم نشي ويلى چې پدې کښې دځان دپاره څه منافع نه و، مور خو د مخه وويل چې دځان مينه د هر چا دفکر اونظرپه لحاظ مختلف مظاهر پيداکوي.

يو مسلمان چې په خداى او قيامت عقيده لري هغه اخر وي ګټه له دنيايي ګټې نه ښه ګڼي او خپل نفس ذليلول، روژې نيول، ځان شهيدول دځان لپاره نفع بولي او دځان مينه يې همدغسې کارونو ته وړاندې کوي نو دغه دخير غريزه او دحب ذات غريزه څه تضاد نلري لکه چې ده خيا ل کړيدى او لس کاله يې له يوه فاضل او عالم سره پدې بحثونه کړي دي.

يوسړى به وي چې دخير او نيکۍ په مينه کښې به د ځان خير ګڼي او حب ذات به يې دخير کارونو ته وړاندې کوي نو دلته دحب ذات غريزه او د خير غريزه اتفاق لري او يوله بله منافي نه دي، په دغسې مواردوکښې خير خواهي او خود خواهي څه فرق نلري او دواړه يو شى بلل کيږي دغسې کسان چې دحق او حقيقت په طرفدارۍ راپاڅيږي او له حقيقي خطرونو څخه هم نه ويريږي ارومرو يوه معنوي نفع ددوئ په نظر او شعور يا ما تحت الشعور کښې وي، که چيرې په دنياکښې يو ښه شهرت يا شخصيت ګټل دده په نظرکښې نه وي اونه غواړي چې دخوارانو اوغريبانو يا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پيداکړي ضروربه ورسره خدايي فکرونه او د اخرت سوداملګرى وي او يوبل راز ګټه چې دده په نظرکښې به ډير اهميت لري که څه هم نورېي احساس نشي کولى ده ته ځان ښکاره کوي نو څوك دا نشي ويلى چې ده ته په دغه کار کې د ځان منافع او حب ذات هيڅ دخل نلري، زما دمطلب خلاصه دا ده چې انسان ټول ارادي افعا ل (چې ټوخيدل او ځينې نور طبيعي افعا ل ترې واوزي) دحب ذات په اثرکښې وي يعنې د ځان دنفع او فايدې لپاره وي مګر دانفع اوفايده به کله مادي وي او کله معنوي. موږبايد دځان مينه او حب ذات يوازې داونه ګڼو چې سړى به ارومرو د جسماني خواهشاتو او دنيوي عيش او راحت لپاره کارکوي ځکه چې ځينې انسانان دفکرو عقيدې، مسلک او مذهب ، تربيې او تعليم په اثرکښې د ځينو معنوي او روحي ګټو لپاره خپل سراو ما ل قربانوي. او همدغه قرباني له ځان سره مينه او په ځان پيرزوينه ګڼي، په اسلام کښې ډير دغسې اشخاص شته چې په(ويؤ ثرون على انفسهم) باندې ساتل شويدي مګر ددې معنى داده چې دوئ دغه ظاهري ځان او مادي وجود ديوې عالي او لوړې مفکورې دپاره قربان کړي او دخپل روحاني وجود ګټه اوفايده يې په نظرکښې نيولې ده ، نوکه سړى په انساني اعمالو او افکارو کښې ښه دقت وکړي په هرکار کښې يو ډول فايده په نظرکښې وي او ديوه عاقل سړي هيڅ ارادي حرکت بې دځان دفايدې نه نه وي، کوم کارونه چې موږ يې دخير وغريزې په اثرکښې بولو اوخيريې ګڼو هغه ارومرو د انسان لپاره کومه معنوي ګټه لري او دانسان د ذهنيت په اعتبار يو ډول احتياج باله شي.

دانسان لپاره خو د خواهي او د ځان مينه چې حب ذات يا حب نفس ورته وايي عيب نه دى بلکې صفت دى مګر دا هله چې انسان خپل ځان معناً او مادتاً وپيژني او دځان مينه يې د لوړتيا او فضايلو خواته بوزي يعنې داسې ونکړي چې نفس اونفسې شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي اومعنوي ذات ورته ويلى شو له نظره وغورځوي او هيڅ مينه ورسره ونلري.

که يوسړى خودخواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم او فضليت، نيک شهرت او اخلاقي اعتبارله نورونه زيات پيداکړي اوخپل معنوي او حقيقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خود خواهي يا ځان سره دغه راز مينه يو لوى صفت دى مګر که خود خواهۍ خپله مجرا بدله کړي او په بد ه لار کښې صرف شي نو بيا ترينه لوي عيب په عيبونوکښې نشته.

دښاغلي خادم دوست ويلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حيوان او انسان د حب نفس په غريزه کښې فرق نلري؟ پدې خبروکښې که دده مقصد داوي چې انسان دې خودغرضي بيخې پريږدي خو دا هډو ممکنه نه ده او داسې نشي کيداى چې انسان له اغراضو نه بيخې لاس واخلي مګر داکيداى شي چې خپل اغراض ښه کړي اود بدو اغراضو په ځاى ښه اغراض ځانته پيداکاندي همدارنګه دحب نفس په غريزه کښې له حيوانه داسې فرق پيداکولى شي چې دى حب نفس دخير او فضايلو په لټون او حصول کښې وګڼي او حيوان دحب نفس په اثرکښې دخپل حيات دساتنې لپاره ديوه اوبل په پټې کښې ځان موږ کړي مګر داسې نه کيږي چې حب نفس بيخې پريږدي او خوشې په خوشې خپل ضررته ملاوتړي.

څوک که دانسان لپاره دخیر په غریزه قایلیږي او ددې غریزې په اثرېې له نورو حیواناتو بیلوي ضرورباید ددې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک وبولي او یوعاقل هروخت په هرکار کښې دځان یو ه مادي یامعنوي، دنیوې یا اخروي ګټه په نظرکښې نیسي.(۱)

دخان ناظر

خان دډیر ځمکو او جایدادونو خاوند و، ځکه یې مزدوران دهقانان او اجاره داران هم ډیرو او ډیر نو کران یې درلودل چې چا به اسونه ساتل چا به توپک ګرزول او چابه د تازیانو او بازو باښو ساتنه په غاړه درلوده.

خان به په ولس کښې سترګې غړولې او داسې سړی به یې ناظرۍ اوبالا بینۍ لپاره پیدا کاوه چې کا ل په کال په اجاره دارانو باندې اجارې زیاتې کړې او د دهقانانو په خوارۍ خوارې ځمکې ابادې کړي.

ناظر به دخان دخوشحالۍ لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو اومزدورانو سره ډیر بد سلوک کاوه او خلک به یې له لاسه ډیر په عذاب وو.

دناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې باید ډیرخلک دیوه تن دګټې اوخوشحالي دپاره په کارواچوي او دغه استثماري وظیفه په ښه شان سرته ورسوي.

ډیرښه ناظر هم به هماغه و چې خواران نورهم خوراکړي اود خان خاني نوره سم چاغه کاندي. دکوروکلي خلک له خان نه خپه نه و اوله ناظرنه به یې ډیرسرتکاوه، هرچا ویل: خان پخپله ډیرښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي.

یوه ناظر چې به څه مو ده ناظري وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان هغه لرې کاوه اوبل به یې پیداکاوه.

هغه به له پخواني ناظرنه دخان لپاره ډیرې تودې منډې وهلې ځکه چې نوکر نو اهو بدو میکیرد ډیره پخه خبره ده.

هغه به پخواني ناظرته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه ګوري اوڅوک یې اوس سلام هم ناخلي، نه پوهیږم دخان طالع بیدارې وې او که دخلکو بخت ویده و چې هرنوی ناظر به په خان پرستۍ کښې له بل نه وراندې توپ واهه اود استثماري نقشو په جوړولو کښې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مګر خان یو ناظر هم له دوه کالونه زیات نه ساته اوخپل خیر یې په همدې کښې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظربه له دوهم نه هم تیره واړو له اودخان ګټه به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته دنورو له سرنوشت سره مخامخ شو او دډیر خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولادو ته پریښوده.

داسلسله همدغسې جارې وه او دناظرپه بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوواميدونو بدلیدل.

د اولس نخبه اشخاص به دناظرۍ په طمع دخان په شاو خوا څرخیدل اوپه لطایف الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله په دې مسابقه کښې علاوه په چاکرانه اهلیت اولیاقت د خان اعتماد ډیر زیات اهمیت درلود اودغه دبخت باز د هر چاپه سر نه کښینا سته.

دناظرۍ عمرکه لنډو د ستاژ دوره یې ډیره اوږده اوپه ډیر خدمت دغه عزت او حرمت ګټل کیده.

کجیر خان چې هوښیار او ځیرکه سړی و وروسته له ډیر انتظار څخه د ناظر په حیث منظور شو او دغلو د انو کلي ګاني وروسپار ل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل اوفکر پوخ و ځکه یې دناظرۍ طرز بدل کړ اوخلکو ته یې ځان بې واکه اوبې اختیاره وښود.

ده به چې هر څه هرچاسره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی دخان فکر او اراده تمثیلوي او دیوه تواچي حیثیت لري.

دی پخپله هیڅ نه کوي او هیڅ نشي کولی، هرڅه چې کوي خان یې کوي، خلک باید هر څه له خانه وګڼي او ناظر معذور او مجبور وبولي.

دغه وخت هرڅوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځای کښې ده امر اونهې دچا کاردی.

وروسته تردې بیا چا و نه ویلې چې خان پخپله ډیرښه سړی دی خو د ناظردې بچې مړه شي.

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۵ کال، ۱ګڼه ۲_ ۹ مخونه.

خلک پدي وپوهيدل چې دناظر بچې هيڅ ګناه نلري بلکې پخپله ناظرهم اصلي ګنهګارنه بلل کيږي، هوښيار ناظرکه نورخه ونکړه او دخلکو په حا ل کښې يې کوم ښه بدلون رانه وست دخلکو سترګې يې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر يې هر چا ته په ګوته کړ.

ديته وايي: غير مستقيم خدمت.(١)

کميت پيژندنه

نورخلک دکيفيت په تشخيص کښې هم ډير ماهروي او زه دکميت په تميزکښې هم غوليږم يا حير انيږم، ددې لپاره چې تاسې ډېل حيرت ته حيران غونډې کړم ځينې مثالونه به درته وړاندې کړم، زما مثالونه ډيرساده دي مګر زه تر هغو ساده يم او دډيرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شيان هم مشکل شي.

مثلاً يوسړی په شپه کښې شل رکاته نفل په نيم ساعت کښې کوي او يوبل يې په يوه ساعت کښې کوي او يو بل په يوه ساعت کښې دوه رکاته نفل کوي يعنې يوپه يوه رکات کښې سورت بقر لولي او هغه بل پکې دفيل سورت.

زه نه پوهيږم چې درکاتو نو په حساب شل رکاته ډيرعبادت وګڼم که دوخت په اعتباريو ساعت عبادت له نيم ساعت نه زيات وبولم.

يوسړی دکوم شرعي عذر په وجه دجوزاپه مياشت کښې چې دروژې له مياشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بيا دقوس په مياشت کښې قضايي روژې نيسي دلته هم راته د کميت تميز ګرانيږي او په دې نه پوهيږم چې دجوزا اوږده ورځ ا ودقوس لنډه ورځ ديو ځل طلوع او غروب په اعتبار دکميت په تله برابرې دي او که دساعتونو او دقايقو په حساب سنجول کيږي.

په ژور ناليستۍ کښې هم دکميت مسئله پيچده ګي پيداکوي.

يو ليکوا ل يوې جريدې ته يوه اوږده مقاله ورکوي چې دوه مخه نيسي يو بل دوه ورې مقالې چې نيمه صفحه نيسي.

په دې موردکښې هم د کميت په لحاظ دا سوا ل پيداکيږي چې دکوم يوه برخه په جريده کښې زياته ده ايا د کميت معيار دمقالو الفاظ او کلمات دي که دمقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چاروکښې هم دکميت مسئله مشتبه کيږي.

په يوه وزارت کښې يو مامور خارج ته سفر کوي او ځلور مياشتې تيروې يوبل مامور درې ځله خارج ته ځي او هرځل يو ه هفته هلته تيروي

ديوه سفر خرڅ په زرو ډالرو کيږي او دبل له سوونو څخه تجاوزنه کوي دلته هم حيرانيږم چې دکميت معيار دسفرونو کرات او مرات دي که ورځې اومياشتې يا د ډالرو حساب. د شورى دتقنيني دورې حساب هم رانه ورکيږي.

دا دوره په قانون کښې ځلور کاله ده په هرکا ل کښې اوه مياشتې دکار موده ده په هره مياشت کښې که له عمومي تعطيل سره تصادف ونکړي دولس ورځې دعمومي جلسو لپاره تخصيص شويدي چې په دغه حساب ديوې دورې عمومي مجلسونه له درې سوو څخه تجاوزنه کوي نوکه چيرې ولسي جرګه په يوه دوره کښې ځلور سوه عمومي جلسې دايرې کړې او په يوه بله دوره کښې درې سوه جلسې هم پوره نکړي يا د مشرانو جرګه په يوه دوره کې خپل يو دوه مياشتنياجلاس اصلاً داير نکړي نو دا دوه دورې به دکميت په لحاظ مساوي ګڼو که څنګه؟ يعنې دکار د ورځو په حساب به يوه دوره له بلې نه کمه ګڼو او که معاش اخيستلو ته به وګورو او دواړه به مساوې وبولو؟

که يوسړی لکه ليمو کوچنی اوبل لکه چکوتره غټ وي ايادوئ دواړه دکميت په لحاظ يو دي که څه هم ديوه کرتۍ دبل لپاره واسکټ هم نشي کيدی.

که نه دجسامت په لحاظ ديوه اوښ قرباني له اوه پسونوسره مساوي ګڼلی شو او دکميت معيار سر شماري نه ده.

که څه هم (عقل بسراست نه به سا ل).(٢)

---

(١) افغان جريده ،١٣٥١ کال د ورې ٢١ نيټې ګڼه (٢)افغان جريده، ١٣٥٠ کال دليندۍ ٢٢ نيټه ١٢ ګڼه ، ۴ مخ.

اداري سیاست

یوه ملګري راته خپله کیسه داسې شروع کړه:
د انتظار په کوټه کښې زما غوندې ډیرخلک دملاقات په امید ناست وو او دروازې ته به یې تربښو لاندې کتل.
له نورونه خبرنه یم چې څه چورت کښې وو. خوما پخپل زړه کښې خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او ریبل چې څه به وایم او څه به اورم؟
کله به مې زړه د زمري کړاو په دې فکر کښې به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کارواخله، خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان دشخصیت او کرکتر خاوند وښیه او داهلیت و لیاقت په ښولو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله (ګوندې په درانه نظر راته وګوري او مناسب کارراکړي).
بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جنا بعالي بدې ولګیږي او دسرکار کچرې و توریږي یا کله شخ ورته ښکاره شم او په چپیانو کښې مې وشمیرې نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظرکښې ونیسم او داخلاص او عقیدې په څرګندولو دهغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.
ددې غلامانه فکر تراغیزې لاندې مې دتملق او چا پلوسۍ الفاظ او کمات لټول او د ماهرانه جملوپه جوړولو بوخت وم چې پیشخدمت راغی او زه یې د جلالتماب لوړ حضورته دعوت کړم.
په قد نما ائینه کښې مې ځانته و نه کتل چې نکټا یي او نوره وضع مې څنګه ده او په اول نظر کښې به څنګه ورشم؟ په دغسې جنجالي حا ل کښې په دروازه سرکوزی ورننوتم او په ټیټ سر مې د ارادت لاس وړاندې کړ. ښاغلی جلا لتماب دمهربانۍ له خوا لږ غوندې له ځایه جګ شوی شانته و او خبرې یې له ماسره کریمانه وې.
دکوټې لوکس فرنیچر اونفیس سامان دجلا لتماب له عطوفت سره زه ترعجیب تاثیر لاندې راوستم او حیران وم چې دتشکرحق څنګه اداکړم؟
عادي اومعمولي الفاظو نشوکولی چې زما احساسات څنګه چې غواړم هغسې څرګند کړي ځکه مې دحا ل او وضع په مرسته خپل عجز او انکسار تمثیل کړ او په حرکاتو سکناتو مې و ښودله چې زه څومره ترتاثیر لاندې راغلی یم.
هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما دحا ل او وضع په هنداره کښې ولیدل نو رحیمانه عواطف یې راویښ غوندې شول او په طولاني صحیت کښې یې ډیر څه راته وویل چې ځینې ټکي یې دادي:
دوطن مینې او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظیفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرایطو کښې ومنم، او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم په جرایدو او مظاهراتو کې راباندې تورونه ولګول شي او بشري کرامت مې ترپښو لاندې شي.
دافسوس ځای دی چې دلته وچ اولامده یوشان سوزي اوخلک پدې نه پوهیږي چې زه په مجلس کښې څه وایم او څه راز پیشنها دونه وړاندې کوم څه وکړم زه بیخې یوازې یم او نور ټول لکه رمې یوې خواته رغړي زه تاغوندې منور اشخاص ښه ګڼم اوقلبي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام ګورم مګرته پخپله هوښیار سړی یې او په نیمه پوهیږې.
زه تاته ډاډ درکوم چې ستاپه کارکښې به خپل نهایي کوښښ ونه سپموم، زه ستا په سر جنګ ته هم ولاړیم، ته شل ورځنې پس خبر واخله مګریو ځل.... صاحب او .. صاحب هم وګوره.
دده له حضوره چې مرخص شوم دنورو صاحبانو دلیدو په فکر کښې شوم او لوړ جناب ته ورغلم، دا ځل زه د لویانو له حضور سره لږ غوندې بلد شوی وم او په دوهم نقش کښې مې مهارت نورهم زیات شوی و، لویان خدای په لویه ورځ پیداکړی او یو جنس غوندې خلک دي ځکه یې کړه وړه خبرې ا وطرز تفکر ډیرمشابه وي.
دغه اعلی جناب هم زه پخپلو خبرو له ځانه ډیر خوشحاله کړم او خپل نظریې زما په باب ډیر ښه وښود، خو دایې وفرمایل چې زه بس ستا دکارپه باب صاحب ته وایم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کښې شه خدای به هرڅه اسانه کړي. ده کنایتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعا ل بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.
دغه وخت ماته هغه وخت راپه یاد شو چې یوه زیارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته وویل تاسو باید اول هغه وړوکې زیارت ته ورشئ چې دلوی زیارت شاطرو ځکه چې لوی صاحب همدغسې ویلي و چې د حاجت خاوندان باید اول هغه ته ورشي او خپل حاجت دهغه په وسیله له لوی زیارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په ځای کړاو واړه کلا تکارته ورغلم.
په رښتيا چې هغه په سياسي هنر او مهارت کښې په نورو مټ اړاوه او زه يې ډيره موده د خوف و رجا دياس او اميد ترمنځ په اعراف کښې وساتلم.
په دغه موده کښې يې زه دفوټبا ل دتوب په شان يوه بل ته غورځولم او زه هم له ډيرې خوشحالۍ په هوا ګرزيدم تر څو چې دوئ سترې شول او زه هم له سرګردانۍ خلاص شوم مګر په دې پوه نشوم چې کارڅوک کوي او دعا چيرته قبليږي.
زما طالع چا ترلې دې او د توبې ور کوم دی؟ داهم راته معلومه نشوه چې ښاغلي جلالتماب زماپه سرله چاسره جنګونه وکړل او په دغه جنګ کښې څه تلفا ت پيښ شول.
پاک خدای دې زما دغه ګناه راعفوه کړي چې زما په سبب دهغې سنګر مات شواو جلالتما بان يوله بله خوابدې شول.
دغه صاحبان چې زه يې په زيارت څوڅو ځله مشرف شوم او هريوه راته خپل نظر ډيرښه ښوده د نوروپلاره هر يو ټک وېترې وه.
هرچابه ويل فلانکی د هغه صاحب په پيرزوينه او توجه دولايت يا رياست خاوند شو او هغه بل معينی او معاونی ته ورسيده.
دايوازې زه وم چې دڅولو په توجه مدير يامورهم نشوم.
دملګري خبرې چې دغه حدته ورسيدې نو يوه هوښيارسړې ورته وويل:
زيارتونه اکثراً همدغسې وي چې يوه ته مراد ورکوي او بل ته نه.
زيارت ته بايد سړی يوشی يوسي چې څه ترېنه راوړي.
چې تش ځې تش به راځې.
زيارتونه نذر غواړي.
څو ک چې دزيارت نغري نه تودوي نغری به يې همدغسې سوړ وي.
يوبل سړی چې له اداري سياست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راګرځړه او ويې ويل:
زه تاسوته څه وايم مګرتاسې به يې هيچا ته نه واياست او زما خبرې به ټينګې په غوږکښې نيسئ، هغه موږ له قسمه تيرکړو او بيايې وويل:
د اداري سياست تقاضا همدغه ده او له نا مطلوبو اشخاصو سره همدغسې کوي.
يعنې وزير په معين لاس پاکوي او معين په وزير.
دغسې ساده ځوانانو ته هر يوخپل ځان مهربان او خير خواه معرفي کوي او بل ورته شيخ مير يعنې مناع الخير ښيي.
همدغه سياست دی چې مقام دخپل بام واورې په بل اچوي او ثم فتم خلک اعلی او عالي العا ل مقام ته بدبينه کوي.
داخبره هم ديوه سياستمدار خبره ده ښايي چې دا هم د اداري سياست په تقاضامنځ ته راغلی وي اوڅه چل پکې وي چې ليکونکي ا واخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهيږي ځکه يې خپروي.(۱)

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شويدي چې دجنګ په محاذ کښې يوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي مګر دغه دفتحې او غلبې خبرچې دغالبې جبهې مشرته ورکړشوی هغه بل راز پوه شويدی او ګمان يې کړی چې غلبه دجانب مقابل په برخه ده ځکه سم دلاسه تښتيدلی او ګټلی ميدان يې بايللی دی.
دا راز تاريخې اشتباه ګانې به بل وخت ته پريږدو اوسياسي اشتباهات به هم نه څيړو.

---

(۱) افغان جريده ، ۱۳۵۱ کال، دغويی ۱۸ نيټه ۳۵ ګڼه ، ۱_ ۳ مخونه.

اوس به هغه اشتباه ځاني په ګوته کړوچي لويانو ته جزيي او بې اهميته ښکاري او تاريخونه يې هم غالباً نه ثبتوي. وايي چې يوسړی له ځان سره لګياو اوويل يې:

په زړه کښې رحم او عاطفه نلري، له ډيرې استغنا چاته نه ګوري، دچاپه ژړا اوفرياد يې زړه نه سوزي.

دومره ظلم او ستم، دومره کبراو غرور، دومره تغافل اوبې پروايي له هيچا سره نه ښايي. زه په څومره اميدورغلم مګر زما عرض يې وانوريده او زما هيلې يې تريښو لاندې کړې. خدای دې هغه ماغوندې کړي چې زما دزړه حا ل ورمعلوم شي.

عاشق دخپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکايتونه کول مګر مخبر اشتباه وکړه او دغه خبرې يې په سرکار والا پورې مربوطې وګڼلې ځکه يې دهغه په باب ډير بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړاو په دغسې اشتباه د عشق مجحور دسياسي محبوس په حيث په زندان کښې ولويد او ډير کړاوونه يې وګالل. تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډيرخلک دتوپ خولې ته تړلي او ډير کورونه يې وران کړيدي.

وايي چې په تيرو زمانو کښې يو جنت مکان، مغفور او مرحوم امير دمني په ورځو کښې په کوم باغ کښې ناست وو، دباغ تر شا يو لاروی تيريده او دابيت يې په لوړ اواز له ځان سره وايه:

ای زاغ درين باغ تماشا چه ميکنی ګل رفت وسبزه رفت توتنها چه ميکنی

داغږ چې دمبارک غوږ ته ورسيده دا اشتباه پيداشوه چې لاروی اميرصاحب په غوږ وهي او د شعرپه ژبه ورته ناوړه نسبت کوي ځکه يې هغه ددغه منحوس بيت په ويلو په بيت الا حزان کښې بندي کړ.

داهم وايي چې زړه زمانه کښې يوسړی خوب وليده چې سرې جامې يې اغوستي دي او په اس سپور دی دخپل خوب په معنی نه پوهيده ځکه يې خپلو ملګروته ووايه.

يوه ملګري يې دخوب تعبير په دې ډول وکړچې ته به پادشاه شې ځکه چې اس داقبا ل نښه ده اوسرې جامې سرخرويي ده.

داناوړه خوب اودغه تعبيرکوم مخبر اميرصاحب ته ورساوه هغه يوقضايي هيئت د دغه لوی جرم او ستر خيانت لپاره وټاکه چې په نتيجه کښې خوب ليدونکی ته داعدام جزا تعيين شوه. که چيرې هغه وخت دخوب په تعبير اوتفسير کښې معبر اشتباه نه وای کړې او دغه غلط تعبير منځته نه وای راغلی خوب ليدونکی به ولې وژل کيده.

که معبرو يلی وای چې سرې جامې دشهادت علامه ده اوپه اس سپريدل د سرکار سپاهي کيدل دي نه به داخبره کوم ځای ته رسيدلې وه اونه به ورته قضايي مجلس ټاکل شوی و.

څنګه چې معبر دخوب په تعبير کښې اشتباه وکړه قضاييه هيئت هم پخپل قضاوت کښې له اشتباه سره مخامخ شو، مقصد دانه دی چې داعدام جزا درنه اوسنګينه ده. ددغسې لوی جرم په مقابل کښې ښايي چې دا جزا ډيره خفيفه وي.

دقاضيانو اشتباه داوه چې په خوب کښې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپريدل جرم نه دی حتی په ويښه هم دغه کار جرم نه ګڼل کيږي. اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبير و چې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپريدل يې پادشاهي وګڼله اوسړی يې دتوپ خولې ته وتاړه. قاضيانو ددې پرځای چې معبر ته سزا ورکړې دخوب خاوند يې په جزا محکوم کړ او دمجرم په تشخيص کښې يې اشتباه وکړه.

اشتباه که هرڅنګه وي اوپه هرځای کښې وي د عفو وړ ده.

خدای دې سړی بې له اشتباه ګناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او ګناه کوي لويه خطا کوي.(١)

خان اوبلهای

نه پوهيږم چې اصلي نوم يې څه و مګر خلکو عمراناصر باله.

زموږ په علاقه کښې ده غوندې بل بډای نه و. هرچابه ويل چې د قارون سريې ګرولی دی.

ده به خپلې پيسې په ګروو او سودونو بندولې اوبيابه يې دفصل په وخت کښې دګټې بې حسابه غلې راټولولې.

خلک ورته محتاج و مګر هرچا ورته په درانه نظرنه کتل.

---

(١) افغان جريده، ١٣٥١ کال دتلې د ١نيټې ګڼه ١ مخ.

هغه وخت سود خواره خلکو بدګڼل او هر چا ته سپک ښکاریدل.
دامتل به زښت ډیراو ربدل کیده چې هندو پیسې ګټي او پښتون کیسې ګټي.
ددنیا ما ل ته به خلکو د هندو ږیره ویلې. عمراناصر که فقیر نه و نو حقیر خو هر ګوره و.
دی بډای و مګرخان نه و او بې پیسو یې نورڅه نه درلودل.
جاه و جلال، وقار او اعتبار د اولس مشرتوب داولس له خان ښاغلی کریم خان سره و عمرا هم دخان تر حمایت لاندې ژوند کاوه او دخان تابع و.
داځکه چې خان دسترخان درلود، حجرې او مهمانخانه یې لرلې نوکران او مزدوران یې په مخکې ګرزېدل چې تنخا اوډوډۍ به یې ورکوله.
خان به خیراتونه کول، بخششونه او انعامونه به یې ورکول او له خوار و غریب سره به یې مرسته هم کوله.
دعمراشوندې به هم دخان په کاسه غوړیدې او پخپل کورکښې به یې خوله نه خوړیده. نه یې په نس خوړله نه یې په تن لګوله.
آمد یې ډیر و او خرڅ یې هیڅ نه و، دبډای اوخان اصلي اواساسي فرق همدغه و چې:
هغه دنیا ټولوله اوده ښندله.
هغه خپل حساب زیاتاوه او مره یې پوره کوله.
ده خپل نوم ښه کاوه اوشان و شوکت یې ساته، لنډه دا چې هغه حریص او دی کریم و.
خاني دخلکو په نظرکښې معززه او محترمه وه.
بډایي لکه ډمه که هر څومره ښایسته وه هغومره بدنامه هم وه.
یو هندو هم بډای کیدای اوسیټ کیدی شو مګر خان کیدی نشو.
مشري او واکمني له خانۍ سره تړلې وه.
له بډای سره بې پیسو نورڅه نه وو که و نو هغه ویره وه.
داحا ل په مرور دزمان ورو ورو بدل شو.
خان دخانۍ خوی او عادت هیرکړ.
دی هم په پیسو مین شو او حرص پرې غلبه وکړه، او س خان هغه خان نه دی چې پرون و.
اوس دخان سترګې پیسوته ورې دي او همدغې قبلې ته یې سرپه سجده ایښی دی.
دی اوس زر نه خاورې کوي بلکې د زرو د پاره خپل ځان اونوم خاورې کوي.
درحمان بابا دابیت اوس ده ته بیهوده اوبې معنی ښکاري چې وایي:
داهنر نه دی چې خاورې ځوک سره زرکا   چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی
دپرونی خان زوی نن تاجر اوقاچاقبر دی.
هغه سودونه چې عمرا خوړل اوس یې دی خوري اولوی سیټ ورنه جوړ شویدی.
دیاوس سره اوسپین لعل و جواهر ډیرلري، مګر هغه پخوانی جوهر، وقار او جلال نلري.
خاني چې حامله شوه بډایي ترېنه وزیږیده.
خواران اوغریبان که له ناکامه دبډایانو نوکري او مزدوري کوي له بډایانو سره ډیره سخته دښمني هم کوي.
داسې دښمني چې پخلا کیده پکې نشته.
خان که بډای او منفور شوخیر دی.
خدای دی حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي.
حاکمانو ته نه ښایي چې بډایان شي اوخپله شخصي سرمایه زیاته کړي.
دولس مشران او زما مداران که دخلکو خدمتکاران کیدی نشي نواقلاً باید خانان شي نه هغه سیټان او بډایان چې کرکړې دلته وهي او هګۍ لرې مو له مخه په کوم بل ځای کښې اچوي.(۱)

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۵۱ کا ل دتلی۲۴ نیټه، ۷ ګڼه

فکر او کار

په موږ کښې ډیرڼ خلک شته چې هم فکرکوي هم کار کوي اواکثر ه داسې دي چې کارکوي فکرنه کوي چې فکر کوي کارنه کوي، دهمدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجه نشو اخیستلا ی.

زموږ داعادت دی چې یوکارپه داسې پیمانه شروع کوو چې زموږ له توان او استعداد سره تناسب نلري، وسایل او اسباب یې نه وي موجود، لاره او طریقه یې نه وي معلومه، موانع و مشکلات مونه وي سنجولی او ډیر وروسته پوه شو چې زموږ پدې فکر کښې غلطې وه، دقرغې بند، د لته بندسرک دبغرانهر اودا راز نورکارونه ددې خبرې شواهددي.

موږ ډیرځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د ۱۲ صنف په طلابو کښې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او بې سواده پاتې دي مګرپه جواب کښې اورو چې موږ دومره ډیرصحیح اولایق معلمین نلرو چې ټولو مکتبونو ته ورسیږي اوتعلیمات صحیح شي.

دومره پیسې هم په بودجه کښې نشته چې ټولو شاګردانو ته کتابونه او تعلیمې وسایل مهیا شي، که موږ دا ومنو چې دغه عذرونه صحیح دي او صحیح معلمین نشته نو باید وزارت معارف له ابتدا څخه هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صحیح معلمین او کتابونه ورته پیداکیدل او پالنه یې ممکنه وه مګر دامکتبونه باید په یوه ښاراو په یوه ولایت کښې نه وای بلکې په ټول افغانستان کښې وای. وروسته چې هر څومره وسایل اواسباب زیاتیدلای هغومره به یې مکتبونه هم زیاتول او دتناسب مراعات به یې کاوه که چیر ې دوئ او س هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولایشي اوسل مکتبونه تاسیسوي زما خوګمان دی چې ډیره لویه سهوه کوي ځکه چې له هغسې شلو مکتبونه سل تنه پوهان راوتلی شي مګر له دغسې سلو مکتبو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوزي. زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سړی یوه ژرنده او به لري او دوه ژرندې ورته ړدي نوپه نتیجه کښې یادواړه ودریږي یا خو داسې ګرزي چې دیوې ژرندې کارنشي ورکولی مګر ژرندې ګړي دوه، کوټې دوه ، پلونه او ناوې یویه دوه تهیه کیږي او له ګټې یې تاوان ډیروي. فایده یې داده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندې او ژرنده ګري لري.

زموږ تشکیلات همدا منشالري دیوه سړي کارته څلورتنه نیسو، دیوه مدیرت وړکارنه ریاست تشکیلوو.(۱)

وطن

یوماشوم په خپل کورکښې خارپوځي کوي او لکه دمرغۍ بچی په خپله ځاله کښې اوسي د هغه وطن ډیر وړوکې اوډیر محبوب دی.

دهغه دکور غولی چې هر څومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه پکې غرشته، نه سیند نه ښاراو نه ډیرخلک. وروسته چې هغه ماشوم لوییږي او غټیږي وطن یې هم په هغه اندازه وسعت پیداکوي او علاقه یې زیاتیږي.

دده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښاراو ورپسې له سمت او ولایت سره پیداکیږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي نو بیا دخپلې پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه دوطن مفهوم او معنی سره اشناشي. یعنې څومره چې پوهه زیاته شي اوانسان عقلي رشد او بلوغ ته ورسیږي هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره زیاتیږي. بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتې شي اولکه کشمیر اکا په ټول عمر کښې له لغمانه سره رودته نه وي تللی دهغه وطن یوازې لغمان دی اواسمان یې هم همغه دی چې په لغمان کښې لیده شي.

دغه شان سپین ږیری هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډیرتنګ او محدود وطن کښې اوسیږي.

کشمیر اکا خو دیرش کاله پخوا مړشوی دی مګر ما څلور کاله پخواپه مشرقي کښې یو حاکم ولید چې پخپله هم د همدغه ولایت سړی و. ده ویل پخپل وطن کښې حکومت ښه نه دی اوسړی ښه اجراات نه شي کولی.

زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولې یوازې مشرقي خپل وطن ګڼي او د افغانستان نورولایات ورته پردی وطن معلومیږي

(۱) ولس جریده، ۱۳۲۰ کال، داسد ۸ نیټه ، ۷ ګڼه ، ۱ او ۲ مخونه.

یاولې دغه سړی له دومره لږې پوهې سره دغومره لویې رتبې ته رسیدلی دی؟ بلکې زه ډیر خوښ شوم چې حکمران صاحب یوازې خپل علاقه وطن نه ګڼي بلکه ټول ولایت ورته خپل وطن ښکاره کیږي او له کشمیر اکانه دده وطن لوی او پراخه دی. په دیرش کالوکښې دغومره عرفاني ترقي زموږ لپاره بس ده او په ډیرې خوشحالۍ ارزي.

ځینې کسان به وایي چې دیوه حکمران او یو ه دهقان مقایسه صحیح نه ده دهقان به اوس هم یوازې سره رود یا لغمان ته وطن وایي اوبس. مګر زه دا خبرنه کوم اوپدې ښه پوهیږم چې رتبې دپوهې او عقل په حساب نه دي ویشل شوي ډیرخلک شته چې رتبې نه لري یایې رتبې وړې دي مګر پاک خدای ډیرعقل ا وزیاته پو هه ورکړې ده او یوبل چې درتبې له برکته په تیز رفتار موټرکښې ګرځي له عقله پیاده دی. نو کیدای شي چې نن یو د هقان دوطن په معنی پوه شوی وي او یوحاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردي وطن او اجنبي ملک کښې حاکمي وغواړي. موږ باید په ظواهرو ونه غولیږو او په رتبو یا جامو تیرنه او زو ډیر خلک شته چې د ماموریت نوې خولۍ یې په سر کړیدي مګرپه سرکښې یې څه نشته، دډیرو اشخاصو پکړۍ او خولۍ زړې دي مګر په سر کښې یې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لږ غونډې هغه خوا ولاړم مګر ژر ملتفت شوم او بیرته خپل مطلب ته راګرزم. دوطن په معنی باندې پوهیدل علم او پوهه غواړي اوله وطن سره عشق اوعلاقه پیداکول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن یوه کورته ویل کیږي په یوه کلي باندې دوطن نوم ایښودل مناسب نه دي. یوه ښاریا ولایت ته وطن ویل دخندا وړ معلومیږي په یوه وطن کښې ډیر کلي، ډیرښارونه ډیر ولایتونه موجود دي او راز راز هواپکې وي.

ځینې ځایونه ډیرتاوده، ځینې ډیرساړه ځینې معتدل وي وطن وروکې کور یاکلی نه دی بلکې ډیرلوی اوسترکور دی او لوی خلک یې لوی ګڼي. دماشومانو او ناپوهانو په نظرکښې البته وروکې راځي او یوازې همدوئ پکې ځائیږي.

یوکابلی، ننګرهاری، جنوبي وا ل، کندهاری، فراه وا ل، هراتی، میمنه وا ل، مزاری، بدخشی، بغلانی په یوه کور په یوه کلي په یوه ښار اویوه ولایت کښې نه دي مګر په یوه وطن کښې دي او دیوه وطن دي.

ددغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو یوشان حق او ټول پکې یوشان حق لري، دوطن په سیوري کښې ټول ځائیږي او دوطن په اوبو دټولو تنده ماتیږي وطن دټولو دی، په ټولو حق لري او ټول پکې حق لري.(۱)

ملت

زه غواړم د ملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبروباندې نه پوهیږي او پوهول یې ګران کاردی. دیوه وطن ټولو خلکو ته چې دیوه پادشاه رعیت وي ملت ویل کیږي. یعني څومره خیلونه او قامونه چې افغانستان کښې دي داټول یو ملت دی او په یوه نامه یادیږي چې هغه نوم افغان یعنی پښتون دی.

تردې نامه لاندې لکه چې خوګیاني، شینواري، مهمند، سلیمانخیل، ترهکي، اندړ، ځاځي، احمد زي، بارکزي، غلجي، او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني، تاجک او نور په دغه نامه کښې شریک دي او ټولو ته افغان ویل کیږي د افغانستان ټول خلك په هره ژبه چې خبرې کوي اوهر رنګه کالي چې اغوندي څادرونه لري اوکه چپنې، څپلې په پښو کوي که پنې یا موزې، کندهارۍ وي که کابلی ننګرهارۍ وي که هراتۍ دمزار وي که دمیمنې، دجنوبي وي که دشمالي داټول یو دي اویو ملت ورته ویل کیږي چې نوم یې افغان دی.

دانور نومونه چې دافغانستان بیلا بیل قومونه او خیلو نه یې لري لکه بارکزي، اڅکزي، منګل، ځدران، دیګان ، ایماق او نور داسې مثا ل لري لکه دیوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه، سترګه، غوږ، زړه او نورغړي چې ډیر نومونه لري مګر دسړي نو م یودی چې احمد یا محمود ورته وایي. نو څنګه چې یو وجود په دغو ډیرو نومونو باندې نه دوه کیږي او یوسړی سره له دې چې دوه لاسونه دوه پښې دوه سترګې، دوه غوږونه لري یو تن بلل کیږي یو ملت هم که هرڅومره قامونه پکې وي لکه یو وجود او یو تن باله شي اواصلي نوم یې یودی.

هماغه شان چې یو وطن څوقسمه هوا لري او یوځای یې بل ځای غونډې نه وي یوملت هم څوقسمه خلک لري چې څوک یو راز

(۱) ولس جریده، ۱۳۳۰ کال دسنبلې ۲۲ نیټه، ۱۲ ګڼه، ۱_۲ مخونه

اوڅوک بل راز معلومیږي. هغه څوک چې دملت په معنی پوهیږي هغه ته دامعلومه ده چې له دغو خیلو نو او قامونو نه پورته یو بل نوم شته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډیره لویه لمن لري.

څنګه چې له سیندو څخه ویالې او له ویالونه لښتي بیلیږي، څنګه چې یه یوه ونه کښې شاخونه او په یوه شاخ کښې څانګې وي دغسې په یوه ملت کښې قامونه په یوه قام کښې کندې اوتپې شته چې دسیندونو ویالو او لښتیو مثا ل لري نو کندې پاتپې به بیلې وي مګر قام به یو وي قامونه به بیل وي خوملت به بېل نه وي.

وګورئ دپښتنو څومره ډیر قامونه دغلجي یادراني په نامه یادیږي مګرغلجي او دراني دواړه بیا د پښتون او افغان په نامه بلل کیږي. دافغانستان ټول او سیدونکي باید په دې خبره باندې پوره وپوهیږي چې دیو ملت خلک ټول یوشان ورونه دي او پښتون اوفارسي وان، سني او شعبه، غلجي او دراني، هراتی، ننګرهاری، کندهاری، مزاری په دغو بیلو بیلو نومونو یو له بله نه بیلیږي. مور په خپل وطن کښې ډیرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله، یو ورو ر چې په کابل کښې اوسیدلی دی هغه فارسي وایي او بل ورور چې په ننګر هار کې اوسی هغه پښتو وایي مګر دواړه ورونه دي او هر یو هغه بل خپل ورور ګڼي په یوه کور کښې داسې ورونه او خویندې هم شته چې پلاریې پښتو او موریې فارسي وایي یایې مورپه پښتو اوپلار په فارسي خبرې کوي.

داسې کورونه هم شته چې یو مسلمان خاوند او یوه نا مسلمانه میرمین پکې ژوند کوي او دواړه د یوه اولاد مور و پلار بلل کیږي. نو هرکله چې یومسلمان او یو نا مسلمانه چې په ژبه، په دین په وطن اونسل کښې بیل دي په یوه کاله کښې خوږ ژوند کولای شي نوپه یوه لوی وطن کښې به ولې سني اوشعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسیدلی.(۱)

حقیقي غل

په رڼا ورځ یې دډیرو خلکو په مخکې ډیرڅه له مور نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وایې که نه!

زه خو یې غل بولم.

هو! غل دی مګر دپولیسانو په نظر کښې نه.

ددې غله لاس قاضي او مفتي نه پریکوي.

هیڅوک داغل نه نیسي او نه یې بندي کوي.

ددې غله په ږیره خلی نشته.

ده ډیر څه له مور نه پټ کړي دي او ډیر زیان یې را اړولی دی ده له مور نه سره و سپین نه دي پټ کړي.

دی ډیرلوی غل دی.

دده غلا ډیره لویه اوستره غلا ده.

دی ما ل نه پټوي.

دده غلا ته په عادي نظرمه ګورئ!

دی زمور پیسې نه پټوي.

ده ته دما ل او د پیسو غل نه شو ویلای.

دی نور څه پټوي او ډیر مهم څه پټوي.

دی له مور نه خپل ځان او خپل بدبد کارونه پټوي.

دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.

ځان پټول او حقیقت پټول ډیره لویه او ستره غلا ده داغلا دیوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه برباد وي.

داغل سترګې پټوي. په سترګو ننوزي.

له سترګو اوسترګو رو سره دښمني لري.

هو! داغل له سترګونه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي دیله مونږ نه ډیر حقایق پټوي او د حقیقت غل دی ، ده ته باید حقیقي غل ووایو.(۲)

---

(۱) ولس جریده ، ۱۳۳۰ کال دمیزان ۱۳۰۲_۱۴ ګڼه ، ۱_۲ مخونه. (۲) پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال ، ۷۹ _ ۸۰ مخونه.

بندیوانه

ماستابندیان ولیدل ، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانونه ډک دی.
ستاپه زندان کښې ډیررشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شوه مګر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول.
په هیواد کښې ورځ په ورځ ددوي ډله زیاتیږي.
په دوایروکښې درشوت بازار هماغسې تود دی اواجراات خراب دي.
اصول او قوانین که هر څومره سختې سزاګانې تعین کړي جرایم نه ورکیږي.
اوس څه بله چاره اوبل فکرپه کار دی.
دمملکت درد په دغو سزاګانو دوا نه شو.
وهل ، ټکول بندیانول او وژل بې تاثیره شول ، خلک په دغو عذابونو او تکیفونو عادي شول او دزندان ویره له سترګونه لاړه.
اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه!
زندان اوبند یتوب موږ اصلاح نه کړو.
حبس او توقیف موږ له بدوکارونه ، له خیانتونو ، له رشوتو نو او غفلتونو راونه ګرزولو ، راشه ! چې زه او ته په دې باب کښې غور وکړو او اصلاحاتو د پاره یو موثر علاج پیداکړو.
ما په دې فکر کښې ډیرې شپې سباکړي او دحل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه! هغه بې ګناه بندي چې په هغه توره کوټه کښې پروت دی خوشې کړه او له زندانه یې راوباسه!
که هغه ازادشي دغه ټول مجرمین او خاینین به که خدای کول بې بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي ، ته هغه پیژنې چې څوک دی اوڅه نومیږي؟
هغه داصلاحاتو نیکه ، دديموکراسۍ پلار ښاغلی (انتقاد) دی چې هیڅوک بدو کارونو ته نه پریږدي او په توره شپه کښې دکارنقص او عیب موندلی شي.
دهغه دید او نظر ډیر تیزدی او خیانت ترې نه ډیر په ویره کښې دی دهغه آزدي دعلم ، د ترقۍ اودفکر دپالنې لپاره ډیر ضرور دی.
راشه! دغه بې ګناه بندي دخدای لپاره او د مملکت دخیر او بهبود لپاره ازاد کړه.
که ته هغه نه پریږدې زه حاضر یم چې دهغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم.
زه پوهیږم چې ترڅو لیکونکي او شاعران هغه چې نقادان دي او متملقین نه دي زندان قبول نه کړي او د مجرمینو په ځای دوئ په جیلخانو کښې ونه لویږي یو مملکت ښه ورځ نه شي لیدلی. داد لیکوالو وظیفه ده چې زندان ته ننوزي او دغه بندي راوباسي. که په یوه مملکت کښې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی ، که انتقاد او رښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زندان کښې وي هلته عدالت او دیموکراسي هیڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشي مرغه له هغه ملکه تښتي.
هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې دحق ویلو ګنکوسې پکې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا دوروکی هومره لیدله کیږي دجنایتونو او دخیانتونو لپاره ډیر مساعد معلومیږي او فاسد عناصر ډیرښه پالي.
که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شي مګر ودان به نه شي ځکه چې ودانی بې له حق ویلو او انتقاد کولو هیڅ امکان نه لري ، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدانکړي ددې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محال معلومیږي.
انتقاد دبشریت ډیرلوی مصلح اوصحیح رهنما دی.
کوم عقل ، کوم منطق ، کوم قانون ، کو م دین او مذهب ، دی په مجرمینوکې قبول کړی او په زندان کښې یې اچولی دی؟ که انتقاد کول او حق ویل په دنیاکښې نه وي دا دنیا ډیر ژر ورانیږي حق او باطل ګډیږي.
دښو او بدو تمیزله منځه ځي ، په ملک او وطن باندې داسې تیاره راځي چې خاین او صادق نه پیژندل کیږي ، ظلم دعدالت ځای نیسي او له انسانانو ځناور جوړیږي.
بندیوانه!

هغه وخت چې مځکه وه اوانسان يکې نه و.
هغه وخت چې حيواني ژوند لکه چينجی په تورو خټو او اوبو کښې ډوب و، ونو او بوټو د ژوند ورمې ته انتظار درلود.
هغه وخت چې پاک خدای دانسان دپيدايښت اراده وکړه او داسمان پرښتې بې خبرې کړې هغوئ دلوی خدای په حضور کښې په ډير جرئت ووې:
ته هغه څوک پيداکوې چې په ځمکه کښې فساد کوي او وينې تويوي دانتقاد تاريخچه له همدغه وخت نه شروع کيږي.
پرښتې سره له خپل لړ علمه دخپل مالک او خالق په کړو کښې خبرې کوي.
هغه وخت چې انسانان پيداشول اوله انسانانو نه فرعونان جوړشول حضرت موسی له يوې امسا سره دفرعون په مقابل کښې ودريد او دده په کارونو او لويو دعوو يې انتقاد کاوه، فرعون دخدايي دعوه وکړای شوه مګر دانتقاد مخه يې ونه شوای نيولی او حق ويل ازادو.(۱)

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کښې خپل ملي استقلال ديوه ډيرلوی ناموس حيثيت لري او له دينه لوی افتخار بل نه شته.
ددغه مقصد لپاره خلک سرونه ورکوي، مالونه، او اولادونه قربانوي اوبې استقلاله ژوند ډيرلوی ذلت ګڼي.
که چيرې ملي احساس او ملي شعورپه ډيرقوت موجودنه وای داستقلال قيمت به ډيرلږ او د دنيا لويې امپراتورۍ به نه ړنګيدې، استعماربه دغسې بده قيافه نه درلوده، او يو ملت به دبل ملت تر سيوري لاندې خوشحا ل و.
دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت يې دخپل استقلال په ياد کوي او په ډيرقدر ورته ګوري، دملیت تجليل، او احترام يکې پروت دی او همدغه معنی لري چې يوملت دبل ملت حاکميت په ځان نه شي منلی.
موږ بايد پدې خبره ډيرفکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.
د استقلال سانته دملت قوي جذبې ته ډير شديد ضرورت لري که دغه احساس په يوه ملت کښې کمزوری شي هغه داستقلا ل په قدر او قيمت نشي پوهيدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.
موږ بايد خپل امتيازات، ملي شعور او ملی احساس ډير ټينګ وساتو او دخپل استقلال تقويه ورپورې مربوط وګڼو.(۲)

پښتون دملت نوم دی دقام نوم نه دی

:د ليکوالو اول کاردادی چې لغات اوکلمات په ځای استعما ل کړي او دمعنی ډير لحاظ وساتي
څوک چې دغه کارنه شي کولی هغه ته اديب ويل بې ادبي ده. يوه ورځ د اديبانو په يوه ټولنه کښې چا پوښتنه وکړه چې خوتيدلې اوبه، ايشيدلې او به ، سړې او به ، تودې او به او ترمې اوبه کومې کومې دي؟ يوه اديب په دې باب کښې دومره خبرې وکړې چې يوه مقاله ترې جوړيږي. دغه شان لغوي تدقيق د ژبې دپوهانو او ليکوالو کاردی، نو رخلک له دغومره دقت او تدقيق نه بې برخې دي. له عوامونه اورو چې بې اسرافي ښه نه ده مګر غرض يې داوي چې اسراف ښه نه دی.
دوی دکاتب او سرکاتب په فرق لاښه نه دي پوه شوي او د هرچا چې توره پيخه په سروه ميرزاصاحب ورته وايي، د اميانو په نظرکښې دځوان او زلمی د زاړه او بوډا د اخند او ملا فرق نشته، دوئ ډير ځله چنچنې ته مرغۍ وايي او مويز ميوه بولي. ډير خلک شته چې ډوډۍ ته غله وايي او جوار يا غنم دانې بولي. دعام اوخاص دکلمې اوجزيې فرق کول د پوهانو او هوښيارانوکاردی. که بل څوک وي خو خير، مګر که ليکونکي او پوهان دکابل او خورد کابل فرق ونکړي او پښتون لکه ځانځی يا

---

(۱) پښتو نثرونه ، ۱۳۳۵ کال، ۹۹_۱۰۲ مخونه. (۲) اصلاح ورځپاڼه، کابل، ۱۳۴۰ کا ل دسنبلې (۵) نيته، ۱۰ګڼه.

احمد زی د قام نوم وګڼي له دینه لویه غلطي نشته. د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لویه ګناه ده چې څوك يې نشي عفو کولی. ما ته داسې بریښي چې ځینې لیکوا ل او پوهان پښتون هم لکه ازبك، ترکمن، هزاره له څو قومونو نه يو قام حسابوي. قام د ملت په معنی نه، بلکې په هغه خاصه معنی چې د تنګ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولنې ته مجلس اقوام وايي او قام د ملت په معنی استعمالوي نور خلك دي، موږ نه يو. دلته قام د مفهوم او معنی په لحاظ ډير وړوکی دی چې په متې له قبیلې نه لږ غوندې لوی معلومیږي.

ځینې خلك خیل ته هم قام وايي یعني جبار خیل او معروف خیل بیل بیل قومونه ګڼي، سره له دې چې دواړه خیلونه د یوه قام یعنې احمدزي څانګې دي او د دوه ورونو مثا ل لري. که موږ د خپلو خلکو معتدل ذهنیت او متوسط نظر په نظر کې ونیسو نو قام باید له دغسې خیلونونه پورته وګڼو او ټول احمدزي له جبارخیلو او معروف خیلو سره یو قام وبولو. دغسې قامونه چې مختلف خیلونه پکې ځایيږي پښتنو کې ډير زیات دي چې زه ټول نشم شمیرلی مګر دا کولی شم چې هغه ډير مشهور او لوی قامونه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپي، اپریدي، اورکزي، یوسفزي، خټك، وزیر، مسعود، شینواري، خوګیاڼي، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي زي، کاکړ، اڅکزي، ماموند، سالارزي، وردګ، سلیمان خیل، وتمانخیل، ځاځي، منګل، ځدران، بنګښ، دوړ، اندړ، خروټي، ناصر، تره کي، توري، احمدزي، توخي، هوتك ځینې نور واړه قامونه چې زما په تخمین په افغانستان او پښتونستان کې له سلو نه زیات نومونه لري هغه اوس پریږدم او یوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب وایم چې دغه هر قام د تعداد او نفوسو په لحاظ په زرګونو او لکونو کورونه لري او په ډیرو څانګو او ښاخونو ویشل کیږي او ډیرې تپې ډیرې پښې ترینه بیلې شوې دي. اپریدي چې ما دلته یو قام وګاڼه هغوئ ځانونه ډير قامونه ګڼي چې (زخه خیل، قمبر خیل، کوکي، اکاخیل، ملك دین خیل) يې بولي. شینوارو په څو وړو قامونو ویشل شوي دي. لکه مندیزي، سه پای، سنسګو خیل، علي شیر خیل، احمد خیل، لیاس خیل، رحیمداد خیل، حیدر خیل او داسې نور.

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هر یو ډیرې څانګې او ډير ښاخونه لري او هر هر ځای پراته دي، دغه ټول لوی او واړه قامونه چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، میمنې او بدخشان نه نیولی تر کشمیر، سند او بلوچستان پورې په غرونو، ډاګونو، ښارونو، درو او ناوونو کې میشت دي او پنځلس شپاړس ملیونه نفوس ترې جوړيږي او دا نوم دومره لوی او دروند نوم دی چې پرتو يې له آمونه تر اباسینده پر ډیره لویه او پراخه ځمکه پروت دی. سره له دغه عظمت او لویوالي که څوك پښتون د یو ملت نوم نه ګڼي او قوم يې بولي نوغره ته به غونډۍ وايي او وطن ته به کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام دابا سیند او آمو له سیمې څخه دباندې هم تپې ، تپې پروت دی.

پښتانه باید په دې پوه شي چې پښتون له قام اوقبیلې نه ډیرلوی اوډیر ستردی دانوم دومره وړوکی او کوچنی نه دی.

لکه چې ځینو ګومان کړی دی اوپه ډير محدود نظر يې ورته کتلي دي. دپښتنو په نظرکښې غلجي او دوراني هم هغه نومونه دي چې هریوه ډیرلوی قامونه په غیږ کښې نیولي دي اولمن يې دقام له لمنې نه ډیره پراخه ده. نوپښتون خوپه هیڅ شان دومره نشي وړوکې کیدای چې زموږ دملک په اصطلاح څوک ورته قام ووايي او دځینو وړو قامونو په قطار کښې يې راولي هغه څوک چې قام او ملت په یو ه معنی اخلي هغه پښتون یو قام ګڼلی شي مګر په هغه بل حساب دا خبره هیڅکله دمنلو نه ده چې ډیرلوی سړی دکوچني په ورڼي او زړوکي کښې تاو کړای شي، او دماشوم په ځانګو کښې يې څملوي. پښتون هغه څوک دی چې په یوه مملکت کښې هم نه دی ځای شوی او دوه مملکتونه افغانستان اوپښتو نستان پرې ډک دی نوکه دغومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه ګڼو او پښتون دملت نو م ونه بولو ډیرې لویې هستۍ ته په کم نظر ګورو او لویه ګناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې دمعنی سراو بر، دا خوا، هغه خوايې لکه دیوې تلې دوه پلې یو برابر دي او هیڅ زیات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان دقام نوم نه دی دملت نوم دی د پښتون اطلاق هم پریوه ملت باندې کیږي او دا دوه لغتونه یو دبل ترجمه ده.

پښتانه باید له خیل، او زې له قام او قبیلې نه پورته یوه لویه هستي یعنی پښتون وپیژني او لکه دمرغۍ بچي په هګۍ یا ځاله کښې ایسارپاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه ګوري او ځان وړوکې ونه ګڼي.موږ دامنو چې بارکزي یا احمدزي همدارنګه سلیمان خېل یاتره کي لکه هزاره، ازبک ترکمن، ایماق، نورستاني او نور ددې وطن لوی لوی قامونه دي او هریو دافغان ملت په تشکیل کښې

ستره برخه لري مګر پښتون ددغه ملت له دغسې اجزاؤ او اعضاؤ څخه نه دی بلکې ددغه ملت یو بل نوم دی چې له افغان سره مرادف ګڼل کیږي.

څنګه حاکم ؟ ربښتیا وایم

زه دلته نه وم بل چیرته وم، هلته خلك بل راز و، کارونه بل راز و، کورونه بل راز و، هلته ما هغه څه ولیدل چې تاسې به نه وي لیدلی هغه څه مې واوریدل چې تاسې به نه وي اوریدلی. هلته چا پسونه حلالول مګر د انسانانو ونډې به یې کله کله کوله. زما ځوومه ورځ وه چې یو ښکلي زلمي په رڼا ورځ د ځو تنو په مخ کې چا وواژه مګر دا دظلم واقعه دومره عادي او معمولي تیره شوه چې لوی حاکم خو پرې خبر هم نه شو، وړوکې حاکم خبر شو خو ورته را نغی، د تحقیق د پاره یې دوه تنه راولیږل، په ولس کې هم ځو تنه پیدا شول چې قاتل یې وښوده او حقه شاهدي یې پټه نه کړه. مګر د کلي خان او ملك د قاتل له پلاره (پنځلس) زره روپۍ واخیستې او په حاکم په قاضي په چا او چا یې وویشلې، څه دوئ وخوړې او څه نورو، دوه زره پکې د مړي پلار واخیستې او په محکمه کې یې مجاناً ابرا وکړه ځکه چې نور تول په بله خوا وو او د ده له لاسه یوازې څه نه کیدل. مقتول له خپل پلاره د نورو زیات سکنی و ځکه هغوئ خونبها زیاته واخیستله، په قاتل باندې یو کا ل قید وخوت مګر پلار یې په یوه او بل پسې ګرزیده چې دا بې ګناه بندي خلاص کړي. دا واقعه خو مو واریده اوس بله واورئ. زموږ په کلي کې داسې خبرې ډیرې دي هغه بله ورځ له ملا صاحب سره ناست وم یو سړی راغیچې د خدای په لحاظ په حاکم یو خط راکړه چې نور مو ونه ربړوي. زما زوی سیند وړی او پخپل اجل مړ دی مګر حاکم وایي چې چا وژلی او تاسې قاتل پټوئ ځکه مو په وهلو قایله وم ، دغه دی اوس یې زه او زما کډه غوښتي یو. دا خبره ما ته عجیبه غونډې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقل و تمیز خندا راغله. وروسته چا وویل چې په ربښتیا دغه هلك چا وژلی او په سیند کې یې غورزولی دی. مګر پلار یې پوهیږي چې څه مې له لاسه نه کیږي نو ولې ځان ته دښمني زیاته وم. دا راز خبرې ډیرې دي زه ټولې نه کوم او له مړو نه تیریږم ژوندو ته راځم. یوه ورځ یو زلمی راسره ملګری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه کار کوې ده د خپلې پریشانۍ کیسه داسې شروع کړه: موږ دیرش څلویښت جریبه پټۍ درلوده نور ټول را نه ظالمانو واخیست اوس دوه جریبه پاتې دي په دی کې هم موږ څوك په قراره نه پریږدي پلانکی صاحب وایي ستاسو په تره مې شپږ زره روپۍ دي او دري نیم زره یې سود کیږي ځکه مې ورور دا درې میاشتې وشوې چې بندي دی ما وویل کوم شرعي سند په منځ کې شته ویل یې نه، خو وایي چې عرفي سند لرمه، زموږ تره که څه هم مړ دی او حقیقت را ته نه دی معلوم مګر که هماغه شپږ زره واخلي او له سود نه تیر شي ور به یې کړم. ما تعجب کاوه چې څنګه په حقوقي دعوه کې یو سړیبې له شرعي سنده درې میاشتې بندي کیږي هغه زما تعجب رفع نکړ بلکه نور یې هم زیات کړ او وې ویل. کله چې کوم مشر سړی راځي او محبس ګوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چیرته لیرې لیږي او بیا یې بیګاته بیرته په زندان کې اچوي، زموږ په بندیخانوکې که دغسې د غلا بندیان شته چې بې له رسمیته په حبس کې پراته دي ځینې داسې رسمي بندیان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کور ته ځي دا افراط او تفریط چې یو ځای کړو د حاکم صاحب اعتدال پسندي ثابتوي زه تاسو ته دغسې حاکم ښودلی شم مګر نوم یې نه اخلم او حقیقت ته د کیسې رنګ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي آزادي او له دینه پورته خپله دیموکراسي اجازه نه کوي.(۱)

«پای»

(۱) اولس جریده ، ۱۳۳۰ کال د سرطان ۱۸ نیټه، ۴ ګڼه، ۱-۲ مخونه.